Edebiyata Övgü

Zygmunt Bauman & Ricardo Mazzeo

İngilizceden Çeviren: Akın Emre Pilgir

AYRINTI

ZYGMUNT BAUMAN: 1925'te Polonya'da doğan Bauman sırasıyla faşizmi, sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirel bir mesafeyi koruyarak yaşamış ve hiçbir zaman bağımsız entelektüel kişiliğinden taviz vermemiştir. 1968'de Polonya'dan sınır dışı edilmesinin ardından İsrail'e, oradan da Leeds Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü'nün başına geçmek üzere Britanya'ya gitmiştir. Bu görevini 1971-1990 arası sürdüren Bauman, ilk yıllardan itibaren hemen her konuda sosyolojik bakışın çerçevesini genişleten eserler vermiştir. Bauman genellemeleri seven bir yazardır; ama yöntembilim ve kavram tartışmaları yerine doğrudan toplumla ilgilenir. Eserleri bir sorun ve teşhis etrafında döner. Bu anlamda Britanya geleneğinden kopar. Göçmenliği, öncelleri K. Mannheim, A. Löwe, N. Elias gibi ona da, ampirik ve pragmatik bir geleneğin şekillendirdiği ada kültürüne dışarıdan bakma imkânı vermiştir. Ayrıca onlar gibi, hakikat ve ahlakı sosyolojiye taşır. Bauman kültür ve iktidarın çözümlemesine özel önem vermiş ve bu çerçeveyi toplum, ideolojiler, milli kimlikler, devlet, ahlaki seçim, modernizm ve postmodernizm konularını ele alarak sosyolojiye yeni bir soluk getirmiştir. Türkçede yayımlanan kitapları şunlardır: *Socialism: The Active Utopia* (1976; *Sosyalizm: Aktif Ütopya*, Çev. Ahmet Araşan, Heretik Yay., 2016); *Hermeneutics and Social Science* (*1978; Hermenötik ve Sosyal Bilimler*, Çev. Hüseyin Oruç, Ayrıntı Yay., 2017) *Legislators and Interpreters* (1987; *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. K. Atakay, Metis Yay., 1996); *Freedom* (1988; *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yay., 2015); *Modernity and the Holocaust* (1989; *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertaboğlu, Alfa Yay., 2016); *Thinking Sociologically* (1990; *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Modernity and Ambivalance* (1991; *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2003); *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* (1992; *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yay., 2000); *Postmodern Ethics* (1993; *Postmodern Etik*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., 1998); *Life in Fragments-Essays in Postmodern Morality* (1995; *Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2001); *Postmodernity and its Discontens* (1997; *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları,* Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2000); *Globalization: The Human Consequences* (1998; *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Work, Consumerism and the New Poor* (1998; *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksul,* Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yay., 1999); *In Search of Politics* (1999; *Siyaset Arayışı,* Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., 2013); *Liquid Modernity*, (2000; *Akışkan Modernite*, Çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yay., 2017); *The Individualized Society* (2001; *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2005); *Community. Seeking Safety in an Insecure World* (2001; *Cemaatler. Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Çev. Nurdan Soysal, Say Yay., 2016); *Conversations with Zygmunt Bauman* (2001; Keith Tester ile birlikte; *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler,* Çev. Mesur Hazır, Heretik Yay., 2017); *Liquid Love* (2003; *Akışkan Aşk*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2017); *Identy: Conversations with Benedetto Vecchi* (2004; *Kimlik: Benedotto Vecchi Tarafından Gerçekleştirilmiş Söyleşiler*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017); *Art of Live* (2008; *Yaşam Sanatı,* Çev. Akın Sarı, Ayrıntı Yay., 2017); *Does Ethics Have a Chance in a World Consumers?* (2008; *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?,* Çev. Funda Çoban, İnci Katırcı, De ki Yay., 2010); *44 Letters from the Liquid Modern World* (2010; *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup,* Çev. Ahmet Söğütlüoğlu, Habitus Yay., 2012); *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age* (2011; *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik,* Çev. F. Doruk Ergun, Say Yay., 2013); *Culture in a Liquid Modern World* (2011; *Akışkan Modern Dünyada Kültür,* Çev. Fatih Örnek, İhsan Çapçıoğlu, Atıf Yay., 2015); *Liquid Survellance* (2012, David Lyon ile birlikte; *Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2013); *This is Not a Diary* (2012; *Bu Bir Günlük Değildir,* Çev. Didem Kizen, Jaguar Yay., 2014) ve *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* (2013; *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?,* Çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yay., 2014); *Practices of Selfhood* (2015; Rein Raud ile birlikte; *Benlik Pratikleri,* Çev. Mehmet Ekinci, Ayrıntı Yay., 2018); Stanislaw Obirek ile birlikte *On the World and Ourselves* (2015; *Dünyaya ve Kendimize Dair*, Çev. Burcu Halaç, Ayrıntı Yay., 2017) ve *Of God and Man* (2015; *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, Çev. Ahmet Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2015). Ayrıca çok sayıda makale ve kitap eleştirisi yazmış olan Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust* kitabıyla Amalfi Avrupa Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Ödülü'nü almıştır. Uzun yaşamına pek çok değerli çalışmayı sığdıran Bauman, 9 Ocak 2017'de hayatını kaybetti.

RICCARDO MAZZEO: 19 Ocak 1955 İtalya Lecce doğumlu, evli ve iki çocuk babasıdır. Bologna Üniversitesi modern yabancı diller ve edebiyat bölümünden yüksek notlarla mezun olmuş ve ardından Modena'da üç yıllık Gestalt Therapie all'Aspic danışmanlık yüksek lisans derecesini almıştır. Zygmunt Bauman ile birlikte *Eğitim Üzerine* adlı, yine söyleşi biçiminde bir çalışması daha bulunmaktadır.

Ayrıntı: *1296*
İnceleme Dizisi: 311

Edebiyata Övgü
Zygmunt Bauman & Riccardo Mazzeo

Kitabın Özgün Adı
In Praise of Literature

İngilizceden Çeviren
Akın Emre Pilgir

Yayıma Hazırlayan
Selin Aktuyun

Son Okuma
Ahmet Batmaz

© Zygmunt Bauman, Riccardo Mazzeo, 2016
This editions is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge

Türkçe yayım hakları AnatoliaLit Agency aracılığıyla alınmıştır.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Alexander Spatari / Moment / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z
Merkez Köyü / Merkez Bucağı / Beylikdüzü / İstanbul
Tel.: (0212) 875 48 86-87 - Fax: (0212) 875 48 88
Sertifika No.: 34011

Birinci Basım: *Nisan 2019*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-372-7
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Zygmunt Bauman & Riccardo Mazzeo

Edebiyata Övgü

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

TEKNİK, SERMAYE, MEDYA
Peter Trawny

PROTESTO
Toplumsal Hareketlere
Kültürel Bir Giriş
James M. Jasper

SOSYALİZMDE EĞİTİM
KÜBA
Celil Denktaş

HERMENÖTİĞİN KÖKENİ
Kendilik Hakkında - Dartmouth
Konferansları, 1980
Michel Foucault

YAŞAM SANATI
Zygmunt Bauman

LENİN
Farklı Bir Yol
Lars T. Lih

HERMENÖTİK VE SOSYAL BİLİMLER
Anlama'ya Dair Yaklaşımlar
Zygmunt Bauman

LENİN 2017
Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak
Vladimir İlyich Lenin & Slavoj Žižek

EKİM
Rus Devriminin Hikâyesi
China Miéville

DÜNYAYA VE KENDİMİZE DAİR
Zygmunt Bauman & Stanislaw Obirek

FAŞİZM VE KAPİTALİZM
Faşizmin Sosyal Kökenleri ve
İşlevleri Üstüne Teoriler
Angelo Tasca, Arthur Rosenberg,
Otto Bauer, August Thalheime

TANRI'YA VE İNSANA DAİR
Stanislaw Obirek & Zygmunt Bauman

İSTİSNA HÂLİ
Giorgio Agamben

BENLİK PRATİKLERİ
Zygmunt Bauman & Rein Raud

EŞYA VE İNSAN
Bir Pratik İlişkinin Felfesefesi,
Pedagojisi ve Sosyolojisi
Arnd-Michael Nohl

KUŞATILMIŞ TOPLUM
Zygmunt Bauman

KAPIMIZDAKİ YABANCILAR
Zygmunt Bauman

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KORSANLAR VE İMPARATORLAR:
ESKİLER VE YENİLER
Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm
Noam Chomsky

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul

AVRUPA
Bitmemiş Bir Macera
Zygmunt Bauman

AKIŞKAN HAYAT
Zygmunt Bauman

KİTLE KATLİAMLARI
Cinai Bölmeler
Abram De Swaan

HAVVA'NIN SAKLI YÜZÜ
Arap Dünyasında Kadınlar
Nevâl es-Sâdevî

RADİKAL KURBAN
Terry Eagleton

İçindekiler

Önsöz 7

1 İki Kız Kardeş 14
2 Edebiyat Yoluyla Kurtuluş 31
3 Sarkaç ve Calvino'nun Boş Merkezi 41
4 Baba Sorunu 49
5 Edebiyat ve Hükümdarsız Dönem 59
6 Blog ve Aracıların Kayboluşu 66
7 Hepimiz Otistikleşiyor muyuz? 75
8 21. Yüzyılın Metaforları 84
9 Twitter Edebiyatını Göze Almak 100
10 Kuru ve Nemli 112
11 "Teklik" İçinde Kısıntıya Gitme 121
12 Eğitim, Edebiyat, Sosyoloji 131

Önsöz

Aşağıdaki satırlara aktarılan ve mektuplarla yaptığımız sohbetin konusu, herkesin bildiği gibi (ve kimilerine göre "esasında") tartışmaya açık bir meseledir: Edebiyat (genel olarak sanat) ve sosyoloji (veya daha genel tabirle beşeri ilimlerin bilimsel statüye sahip olduğunu iddia eden dalı) arasındaki ilişki.

Hem diğer sanat dallarıyla birlikte edebiyat, hem de sosyoloji kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Theodor W. Adorno'nun yukarda alıntılanan ifadeleri ve kültürün doğasıyla rolü üzerine yaptığı değerlendirmeler (gelecekte kültürden yararlanacak olanların kendilerini kandırıp onu iyiliksever bir şey olarak görebileceği "peçeyi yırtarak", "kendini koruyarak sistemin ötesine geçmek") ikisi için de aynı ölçüde geçerlidir. Buna karşın edebiyat ile

sosyolojinin birbiriyle çok yakından ilişkili olduğuna ve çeşitli kültür ürünleri arasındaki ortaklıktan çok daha fazla işbirliğinde olduklarına, idarenin yönlendirmesi ve dayatılan ayrımın işaret ettiğinden çok daha yakın olduklarına inanıyoruz.

Edebiyat ile sosyolojinin aynı alanı keşfettikleri, aynı konulara ve temalarla (en azından önemli ölçüde) aynı uğraşlara ve toplumsal etkiye sahip olduklarını iddia edip gözler önüne serme çabası içindeyiz. İçimizden birinin aralarındaki yakınlığın ve işbirliğinin doğasını açıklamaya çalışırken söylediği gibi, edebiyat ve sosyoloji "birbirini bütünleyen, tamamlayan şeyler olup birbirlerini zenginleştirmektedirler. Bırakın çekişmeyi veya zıtlaşmayı, rekabet hâlinde dahi değillerdir. Bilerek veya bilmeyerek, kasıtlı bir şekilde veya kazara aynı gayenin peşindedirler; hatta 'aynı işten oldukları' bile söylenebilir."[1] İşte bu sebeple, eğer insani koşulların gizemini çözmeye ve önyargılarla, ima edilen veya kendi kendine uydurulan yanlış anlamalarla örülmüş peçeyi kaldırmaya uğraşan bir sosyologsanız, test tüplerinde yaratılıp yetiştirilmiş *homunculi*'yle ilgili şüpheci ve kibirli "bilgilerle" dolu "hakikatten" ziyade "'gerçek yaşamın' peşindeyseniz" Franz Kafka, Robert Musil, Georges Perec, Milan Kundera veya Michel Houllebecq gibi insanlardan feyz almaktan başka pek tercihimiz yoktur." Edebiyat ve sosyoloji birbirini beslemektedir. Ayrıca birbirlerinin bilişsel ufuklarını çizmede işbirliği içinde olup, birbirlerinin gaflarını düzeltmektedirler.

Ancak sohbet ederken zihnimizden geçen şey, ne sanat dallarıyla beşeri/toplumsal bilimler arasındaki çok yönlü ilişki hakkında sürekli değişen akademik görüşlerden yeni bir uzun derlemeye girişmek, ne de şu anki görünümüne ilişkin bir resim çıkarmaktı. Esas itibariyle sosyolojik kaygılar ve ilgi odaklarıyla biçimlenip kayda geçirilmiş yazışmalarımız, edebiyatın uzun ve zengin tarihini yeniden inşa etmek şöyle dursun, edebiyat teorisini dahi sürece dahil etmemektedir. Aksine bu ilişki hareket

1. Zygmunt Bauman, Michael Hviid Jacobsen ve Keith Tester, *What Use Is Sociology? Conversations with Michael-Hviid Jacobsen and Keith Tester* (Polity, 2014), s. 14-17.

hâlindeyken sunmaya çabaladık. İnsani koşullara yönelik bu iki farklı sorgulama türünün ortak niyetlerini, karşılıklı esin kaynaklarını ve aralarındaki etkileşimi takip etmek, belirlemek ve belgeleme çabası. Nitekim bu insani koşullar insanın dünyada, acıları ve hazlarıyla, potansiyellerini açığa çıkaran, görmezden gelen veya harcayan, beklentileri ve umutlarıyla, arzuları ve bıkkınlıklarıyla yaşama biçimidir. Gerek edebiyat gerekse sosyoloji, birbirini bütünlese dahi birbirinden farklı stratejilerden, araçlardan ve yöntemlerden yararlanırken, bunların tümünü yerine getirir (en azından yapmaya çalışır ve en fazla çabaladığı kesin bir şekilde söylenebilir).

Edebiyatı sanat dalı olarak sınıflandırıp onlardan biri olarak görürken, sosyolojinin bilim dalı olarak görülmek için verdiği amansız (her zaman başarılı olmayan) mücadele, sadece uygulayıcılarının önceliklerine değil, karşılıklı ilişkileri hakkındaki ortak görüşler üzerinde de derin bir etki bırakırlar. Bu sebeple sınırlar çekmek, sözde ayrımın her iki yakasının ilgisini, köprüler inşa edip sınırları aşan trafiği kolaylaştırmaktan daha çok çekerken (bize göre her iki tarafa da yarardan çok büyük zararlar getirmektedir), herkes için zorunlu kimlik kartlarının kontrolünü, seyahat belgelerinin çıkarılmasına kıyasla çok daha büyük bir ilgi odağına dönüştürmüştür. Sanki Frederick Barth'ın şu gözlemini doğrular bir niteliğe sahiptir: Sınırlar farklılıklar olduğu için çizilmemektedir, sınırlar çekildiği için açgözlülükle farklılıklar aranmakta ve icat edilmektedir.[2] Yan yana konmuş iki kültürel ürün kategorisinin her biri, dahil edilmek için başvuran herkesin önüne katı talepler koyar. Her iki yapının eşsiz kimliğini ve teritoryal egemenliğini korumak için soğuk, sıkı ve zahmetli reçetelerle yasaklar kodlanır. Kurallara riayet etme ölçeğinde, çıta genelde sınır karakollarıyla birlikte sınıfsal ayrımcılıkları da yok etme tehdidinde bulunan ancak yeterince disiplinli olmayan kişileri uzakta tutup caydıracak kadar yukarıya çekilir.

2. Bkz. Frederick Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (Universistetsforlaget, 1969).

Aynı edebiyatla sosyal bilimlerdeki araştırmaların güzergâhlarına vardıklarını ilan etme cesaretini kendinde buldukları noktalar gibi, ilerleme "yöntemlerinin" farklılıkları da birden fazla ve çeşitliydi.[3] Ancak dikkatimizi çektiği kadarıyla farklılıklardan iki tanesi, insani koşulları ele almanın iki yolu arasındaki ayrımda ve aynı zamanda birbirlerini bütünlemeleri açısından merkezi konumdadır. Bu ikiliği en müthiş şekilde yakalayan, 1914'teki çalışmasıyla Georgy Lukacs'tı: "Sanat yaşama daima "hây böyleyken" der. Biçimlerin yaratılışı bir uyumsuzluğun varlığını doğrulayan en sağlam delildir [...] Varoluşları bitmiş biçimle sınırlı diğer türlerin aksine roman, sanki hep oluş hâlindedir."[4] Buna o "diğer türlerin" ailesine ait sosyolojik araştırmaların büyük kısmını (ve belki çoğunu) ekleyelim. Eksiksizliği, kesinliği ve kapanışı hedefler. Bu hedefe bağlılığıyla, uç noktalara geçmeye ve ilerlemeye isteklidirler yahut alakasız kendine as anormallikleri, aşırı ölçüde kişisel ve öznel olan unsurları tuhaf, sıradışı ve sapkın şeyler olarak tablodan çıkarmaya hazırdırlar. Tuhaf ve ayrıksı olanları garip ve aykırı şeyler olarak ortadan kaldırırken, tektip ve genel olan şeyleri çözmeye uğraşır. Ancak Lukacs'ın ısrar ettiği gibi, "esasında biyografik" olan şey "romandan başka bir form" olamazdı. Hemen ardından bizi uyarır: "Yaşamı asla tamamıyla kapsayamayacak kavramsal bir sistemle hiçbir zaman bütünlüğe ulaşamayacak bir yaşamsal kompleks arasındaki dalgalanmalar esasında ütopyacıdır."

Nitekim dolayısıyla karşımızda bir yanda, bireysel yaşamın organik açıdan heteronomik ve mahalli açıdan uyumsuz olması, diğer yandaysa bireyin parçalanmış yaşamdan uyumlu bir bütünlük çıkarmaya, rüzgâr gülü gibi dönen bir dizi biyografik sallantıdan sabit bir güzergâh çıkarmaya dönük samimi ama başarısızlığa mahkûm çabası var. İlki mantıktan ve akıldan yoksun

3. "Aynı yerde iki [karşıt] kültürün" şeceresi ve mevcut aşaması üzerine Stefan Collini'nin şu bilgilendirici ve ferasetli makalesine bakınız: "Leavis v. Snow: The "two cuçtures' büst-up 50 years on", *Guardian,* 16 Ağustos 2013.

4. Burada alıntılandığı yer: Georg Lukacs, *The Theory of the Novel,* Çev. Anna Bostook (The Merlin Press, 1971), s. 72-3, 77.

koşullara mantık ve akıl yükleme yanılgısına yol açar. İkincisiyse birbiriyle bağdaşmayan ve ayrıksı itişlerle çekişlerin karmaşası içinde kendiliğinden işleyen ve kendi kendisine rehberlik eden bir atılımı gözetleme hatasına sebep olur. Biri sosyolojik girişimlerde, diğeriyse roman yazımında yaygın olan bir tehlikedir. Ne sosyoloji ne de edebiyat, kendi başlarına karşılaştıkları risklerin üzerinden gelebilirler. Ancak güçlerini birleştirmeleri takdirde (ve sadece bu şartla) bu riskleri aşabilirler veya bertaraf edebilirler. Dahası onlara *birleştikleri* anda zafer elde etme şansı veren şey tam da *farklılıklarının* kendisidir. Milan Kundera'nın (kısa olduğu kadar ikna edici) biçimde belirttiği gibi, "modern çağın kurucusu sadece Descartes değil aynı zamanda Cervantes'tir [...] Şayet felsefe ve bilimin insanın varoluşunu unuttuğu doğruysa, büyük Avrupa sanatı bu unutulmuş varlığın soruşturulmasından başka bir şey değildir."[5] Ayrıca Hermann Broch'un gönülden desteklediği sözlerinden alıntı yaparsak, "bir romanın tek var olma nedeni sadece bir romanın keşfedebileceği şeyi keşfetmektir." Buna şunu ekleyebiliriz: Bu keşif olmadan sosyoloji tek ayağı üzerinde yürüme riskiyle karşılaşır.

Söz konusu ilişkinin "kardeşler arasındaki rekabetin" tüm özelliklerini taşıdığına inanıyoruz: Ancak aynı hedeflerin peşinden koşmaya mahkûm kalmış fakat kıyaslanabilir olsa da farklı sonuçlar üzerinden yargılanan, değerlendirilen, tanınan veya inkâr edilen kişilerden beklenecek bir işbirliğiyle rekabet karışımı. Romanlar ve sosyolojik çalışmalar aynı meraktan doğar ve bilişsel amaçları ortaktır. Aynı ebeveynlere sahip olduklarından, bariz ve su götürmez ailevi benzerlikleri olduğundan, birbirlerinin ilerleyişini hayranlıkla ve arkadaşça bir kıskançlıkla izlerler. Roman yazarları ile sosyolojik metinlerin yazarları son tahlilde aynı toprakları keşfederler: (Jose Saramago'dan alıntı yaparsak) "İyi ve kötü sebeplerle sadece yaşamakla kalmamış, bu güne dek hayatta kaldıkları için sonraki nesilleri de etkilemeyi sürdürecek bir işaret, varlık, tesir de bırakmış erkek ve kadınların bu

5. Milan Kundera, *L'art du roman* (Gallimard, 1968); burada alıntılanan eser: *The Art of the Novel*, Çev. Linda Asher (Faber & Faber, 2005), s. 4-5.

dünyadan geçip gidişine tanık olan", insana ait o engin dünyada var olma deneyimini keşfederler.[6] Roman yazarları ve sosyolojik metinlerin yazarları aynı çatı altında yaşarlar: Almanların tabiriyle *die Lebeswelt*'te, yani "yaşanan dünyada." Sakinlerinin ("aktör-yazarlarının") algılayıp "ortak akla" dönüştürdüğü, yansımasını yaşam pratiklerinde bulan bir yaşam sanatı hâle getirdikleri dünyada yaşarlar. Bilerek veya bilmeden, kasıtlı bir şekilde veya sadece tesadüfen, bir tür "ikincil (veya türetilmiş) hermenötikle" ilişkilenirler. Önceki yorumların sonucunda açığa çıkan yapıları sürekli yeniden yorumlarlar. Bunlar *ayaktakımının* yorumlama gayretleriyle biçimlenip *doxa*'larında (sağduyu yani kişinin düşünürken aklında tuttuğu ama üzerinde yapsa bile çok az durduğu) saklanmış gerçekliklerdir bu yapılar.

Geçmişte sayısız kere roman yazarları (aynı önsezileri güçlü diğer sanatçılar gibi), çağdaşlarının yüzleştiği ve üstesinden gelmekte zorlandığı zorluklardaki yeni rota değişikliklerini veya yeni eğilimleri ilk fark edip inceleyen kişiler oldular. Yazarlar, çoğu sosyoloğun fark etmeyeceği veya umursamayıp marjinal olmaları veya sözde geri dönüşsüz bir biçimde azınlık statüsüne düşürülmeleri nedeniyle ilgilenmedikleri bir aşamada, yeni kopuşları tespit edip yakalayabilmişlerdir. Şu anda yine böyle bir ana tanık olmaktayız. Modern zamanların tarihi içinde bir kez daha, roman yazarları kamusal tefekkürlerin, tartışmaların ve farklılığın avantgardı içinde film-yapımcıları ve görsel sanatçılarıyla yan yana gelmekte. Tüketicilerin oluşturduğu ve çok daha denetimsiz, atomize olmuş ve özelleştirilmiş toplumumuzda, erkek ve kadınların içine düştüğü yeni koşulların anlaşılmasına öncülük ediyorlar. Nitekim bu toplum anın tiranlığı altında sızlanan, hep ivedi bir yaşama ve yeniliğin kültüne katılmaya mahkûm olmuş insanlardan oluşmaktadır. Geçici hazları ve kalıcı bunalımları, korkuları, öfkeyi, hoşnutsuzluğu, içten veya gönülsüz (kısmi zaferlerle yahut geçici olması umut edilse de sözde yenilgilerle sona eren direnme girişimlerini

6. Jose Saramago, *The Notebook*, Çev. Amanda Hopkinson ve Daniel Hahn (Verso, 2010), s. 13.

keşfedip betimlerler. Onların vasıtasıyla uyandırılan, onlardan ilham ve destek alan sosyoloji, onların kavrayışlarını sistematik *sine ira et studio* ("hem coşkudan hem nefretten uzak") araştırmalar üzerine temellenmiş otoriter ifadelere dönüştürmek için uğraşırlar. Bu sürece yönelik mesleki araştırmalar bize, ikisi yani sanatsal ve bilimsel kültürler arasındaki ilişkinin ve karşılıklı bağımlılığın örüntüsünü anlama fırsatı vermektedir. Aynı zamanda bu iki uğraştan her birinin, ilerleyişini diğerinden gelen teşvike, aydınlanmaya, kışkırtmalara ve niyetlere ne kadar borçlu olduğunu değerlendirme şansı da verir.

Neticede bu sohbete dahil olan kişilerin aktarmaya çalıştığı mesaj şudur: Roman yazarları ve sosyolojik metinleri yazanlar bu dünyayı farklı bakış açılarıyla keşfedebilirler, farklı "veri" türlerinin peşinden koşup bunları üretebilirler. Fakat yine de ortaya koydukları şeyler, kesinlikle ortak bir kökenin damgasını taşırlar. Birbirlerini beslerler ve yönelimlerinde, keşiflerinde, verdikleri mesajların içeriğinde birbirlerine dayanırlar. Sadece yan yana dururken, birbirlerinin bulgularına kulak verirken ve sürekli diyalog hâlindeyken, hakikati, tüm hakikati ve beşeri koşulların hakikatini ifşa ederler. Ancak birlikte birey ve toplumun yanı sıra biyografi ve tarihin karmaşık düğümlerini çözme ve açığa çıkarma gibi zorlu bir işin üstesinden gelebilirler. Çözdükleri şey her gün onun tarafından biçimlenirken bizi biçimlendiren o bütünselliktir.

Z.B. ve R.M.

1
İki Kız Kardeş

Riccardo Mazzeo - Edebiyatın sosyoloji için ne kadar önemli olduğunu, iki disiplini "iki kız kardeş" biçiminde ele alarak net bir şekilde ifade ettiniz. Gerçekten her ikisi de, aynı Milan Kundera'nın belirttiği, Cervantes'in *Don Kişot* eserinde görüldüğü gibi, önceden yapılmış yorumların peçesini sürekli parçalayıp atma eğilimindedirler.[1]

Yakından algılandığı ve yaşandığı hâliyle insani deneyimlerin karmaşıklığına ve sınırsız değişkenliğine kulak verirken bireyler, *homunculi*'ye indirgenemez; modeller ve istatistiksel rakamlarla,

1. Milan Kundera, *Le rideau: Essai en sept parties*, Gallimard, 2005 [*Perde: Yedi Bölümlük Bir Deneme*, Çev. Aysel Bora, Can Yay., 2006], s. 104.

veriler ve nesnel olgularla tanımlanıp tarif edilemez. Edebiyatın kendi doğası kararsız, metaforik ve metonimiktir. Varoluşumuzun katılığı ve akışkanlığının yanı sıra, homojenliğini, çoğulluğunu, pürüzsüzlüğünü hatta "keskin, sert ve katı"[2] doğasını da ifade edebilir. Sadece kim olduğumuzu ve ne istediğimizi söylemek için gereken kelimelerden yoksun olmakla kalmayız, aynı zamanda parıltılarıyla albenili ve ayartıcı olduğu kadar boş ve cansız kelimelerle ağzımız tıka basa doldurulur, bu kelimelerle doyurulup besleniriz. Bunlar şöhretlilerin sirenlerinde hep tekrar edilen, toplumdaki konumumuzu bizden beklendiği şekilde almamızı sağlayan akıl almaz, yeni yüksek teknoloji cihazlar ve son çıkmış, karşı konulmaz ürünler için kullanılan yaygın kelimelerdir.

Dolayısıyla "kendi dünyada var olma biçimleriyle ilgili hakikati bulma ve keşfedilmemiş, gözden kaçırılmış, ihmal edilmiş veya saklanmış alternatifleri öğrenme dürtülerinde (bilinçli veya bilinçsiz) okurlarınıza yardımcı olmak istiyorsanız"[3] sosyoloji ve edebiyatın bizi çevreleyen peçelerin kararttığı özgünlüğü yargılayıp açığa çıkarma ve ihtiyaçlarımızın peşinden koşma özgürlüğünü verme imkânını artırmak için birlikte çalışması gerekmektedir.

Bu yeni sohbet dizisini, amacı yukarıda özetlenmiş olan son kitabınızda aktardıklarınızla bağlantılı olarak ve hep edebiyatla beslenen sosyoloji çalışmalarınızın tümünün merkezine yerleşmesi bakımından *Kardeş Edebiyat* şeklinde adlandırmayı düşünüyordum (başlık *Edebiyata Övgü* olsa bile, her şey dikkate alındığında ilk fikrimden çok da farklı değildir). Bu aynı zamanda kısmen, farklı yollarla olsa da, edebiyatın varoluşumuza ve çağımızın birlikte deneyimlediğimiz hadiselerine nasıl muazzam biçimde mânâ kazandırdığını göstermeye çalışmış dostlarımızın kaleminden çıkma iki eserin esin verdiği bir başlık.[4]

2. Jean-Pierre Richard, *Proust et le monde sensible*, Editions du Seuil, 1974, s. 31.
3. Zygmunt Bauman, Michael Hviid Jacobsen ve Keith Tester, *What Use Is Sociology? Conversations with Michael Hviid Jacobsen and Keith Tester*, Polity, 2014, s. 19.
4. Stefano Tani, *Lo schermo, l'Alzheimer, lo zombie: tre metafore del ventunesimo*

Doğal olarak bu özgün başlığın ortaya çıkışı, uzun zaman önce Marcel Proust'un *Oedipus*'u üzerine yazdığım tezle mezun olup, Lacan'la çalışmak için Paris'e gitmek istediğimden, kısmen benim eğilimlerimin ürünü aynı zamanda. Onu oluşturan bireyleri gözden kaçırmadan topluma ilişkin farkındalığımı ve bakış açımı zenginleştiren şey, 1990'ların başında çalışmalarınızı fark edip bunları beğeniyle okumaktı.

Bundan dolayı sizden aydın sosyolojik tefekkürlerinizi öncelikle elbette bir anlatı yazarı olarak takip etmenizi ancak bunu aynı zamanda psikanalizi veya diğer beşeri bilimleri kullanarak yapmanızı diliyorum; çünkü bu disiplinleri birbirinden ayıran çizgiler hiç de katı ve geçirimsiz değiller.

Son kitabınız *What Use Is Sociology?*'de[5] [Sosyoloji Ne İşe Yarar?] ilk bölümden itibaren gerçekliği tarif etmek için doğru sözleri bulmanın önemini ısrarla vurguluyorsunuz. Örneğin sosyolojiyi kendinize has bir biçimde insani deneyimlerle kurulan bir sohbet gibi ele alarak, İngilizce "deneyim"i tarif etmek adına iki ayrı sözcüğe sahip olmadığı için engele dönüştüğünü belirtiyorsunuz. Bu iki sözcük Almancada mevcut: *Erfahrung*, deneyimin nesnel yönleri ve *Erlebnis*, deneyimin öznel yönleri.

Onu doldurmak için gerekli hayal gücüne sahip sosyoloğun görevi, *Erlebnis*'lerin erişimini genişletmek ve insanları kabuklarından çıkarmak; (Mario Luzi'nin kelimeleriyle "Kâseleri içindeki gemiler gibi / kendi ezgilerinde yüzen" insanları)[6] sanki bireysel ve eşsiz şeylermiş gibi yaşadıkları birçok deneyimin aslında toplum tarafından yaratıldığını ve manipüle edilebileceğini göstermektir ("maksadıyla" yerine "sebebiyle"yi yerleştirerek). Sosyolog *Erfahrungen*'i benzer bir değerlendirmeye tabi tutarak, ufkunu ve kapsamını genişletmelidir. Bu nesnel deneyimler, Coetzee'nin getirdiği açıklıkla, Tanrı veya Tarihin Ruhu tarafından değil, biz insanlar tarafından yaratılmış olan, bu sebeple "daha kabul edilebilir bir biçimde yok edilip baştan

secolo, Ombre corte, 2014 ve Adolfo Fattori, *Sparire a se stessi: interrogazioni sull'identità contemporanea*, Ipermedium Libri, 2013.

5. Bauman ve diğ., *What Use Is Sociology?*

6. Mario Luzi, *Al fuoco della controversia*, Garzanti, 1978, s. 43.

yapılması"nın mümkün olduğu piyasalara benzer.[7] Daha eleştirel ve etkin bir rol alarak bu deneyimlerin kendisini dönüştürmek mümkündür. Bazen yaşamlarımızı ve bizi çevreleyen dünyayı tarif ederken kullandığımız kelimelerin gerçek bir kavranışı, her şeyin vesilesi olabilir.

İzlenimime göre akışkan-modern dünyamızda sözcükler gitgide daha büyük bir baskının altına giriyorlar. Gösterdiğiniz gibi sadece kelimelerin sayıları azalmakla kalmıyor; aynı zamanda kısalıyorlar ve bugün iletişimin hâkim aracına dönüşen elektronik mesajlarda bir dizi sessiz harfe indirgeniyorlar. Harfi harfine telaffuz edilmeye devam edilen kelimeler bile, daha küçük bir alana sıkışıp duygusal-hedonistik amaçlar için seçilir hâle geliyorlar. Televizyon başındaki gençleri hedef alan, MTV, M20 ve DJ Television gibi kanallar arasında gezinirken en dikkat çeken görsel unsur, politik doğruluğun incir yaprağı korunacak şekilde, çeşitli etnik gruplardan titizlikle seçilmiş erkek ve kadınların yarı çıplak bedenleridir. Ancak kulaklarda sürekli, aynı birkaç temel kelime çınlamaktadır: Parti, dans, seks, içki, gece, eğlence. Pop müzik hep ağırlıkla mutsuz türden aşk betimlemelerinin etrafında dönüşmüştür, böylece sıradan insanlar kolaylıkla sıradan şarkı sözleriyle özdeşleşebilirler. Bir uzaylı çıkıp bugün "gençler"in izlediği kanallara baksa ve o sahneleri görse, dünyalıların çoğunlukla gece vakti, zincirlerini koparmış ve hiddetli bir hezeyan içinde dans etmekten, sarhoş olmaktan ve sevişmekten başka bir şey yapmadıklarını düşünür. Açıkça çocuklarımızın yaşamlarında fırsatların olmayışıyla bu yaşamların güvencesiz doğasını düşündüğünüzde, televizyonların önümüze sunduğu bulgular zıt anlamların kullanılmasından daha kötüdür ve bütünüyle yanıltıcıdır.

Gençliğin kelime dağarcığı eşit derecede tehlikeli bir hastalığa yakalanmış hâldedir: Köküne kadar sadeleştirilmiş, İngilizceleri zayıf olsa bile herkesin anlamını çözüp eşlik edebilecek kadar

7. J.M. Coetzee, *Diary of a Bad Year*, Harvill Secker ve Random House, 2007; *Diario di un anno dificile*, Einaudi, 2008 [*Kötü Bir Yılın Güncesi*, Çev. Suat Ertüzün, Can Yay., 2009], s. 121.

kolay telaffuz edilebilen söz öbeklerinin amansız yayılışı. İngilizce konuşmayan herkes "iletişimin dili" hâline gelmiş bu yapının temel sözcüklerinde ustalaşabilmiş olsaydı, kesinlikle bunun olumlu bir gelişme olduğunu söylerdik. Fakat bu şarkıların sözlerindeki terminoloji basit olmaktan öte bir niteliğe sahiptir; öyle zayıf ve cılız hâldedirler ki bir tür anaokulu konuşmalarına dönüşmüş hâldedirler; tekdüze oldukları kadar, çocukların zihinsel dokularına kazınacak, hayal güçlerini işgal edecek, hazlarına ve tercihlerine egemen olacak, nasıl eğleneceklerini dikte edecek kelimelerle bölmelere ayrılmaktadırlar. Birkaç aydır ne zaman yeni bir şarkı çıksa (Katie Perry'nin "Roar" veya James Blunt'ın "Bonfire Heart" şarkısı gibi) birkaç hafta video klip herhangi bir görselden ziyade şarkının sadece sözlerini göstermektedir. Bu herkesin şarkıyı hızlıca ve kolaylıkla öğrendiğinden emin olmaya dönük karaokeye benzer bir deneyim yaratmayı amaçlamaktadır. Ancak sözler öğrenildikten sonra, bayağılığın şen şakrak sözlü barajı yerini, içinde çeşitli derecelerde şehvetin, Katie Perry'nin "Roar" klibindeki komik maceraların ve "Bonfire Heart"taki iyi niyetli motorcunun olduğu görüntülere bırakır. Bu şarkılarda verilen mesajların yumuşak ve tatlı tonu bir kenara bırakılırsa (yahut çoğu örnekte görüldüğü hâliyle, enerjik ve sınırsız erotik bir akım), en çarpıcı olan şey dilin aşınması, geri çekilmesi ve seyrelmesidir.

Dilin aşırı ölçüde sadeleşmesi, Milan Kundera'nın 1978'de Çekçeden çevrilmiş kitabı *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*'nda şiirsel bir şekilde yakındığı gibi, müziğin de aşırı şekilde sadeleşmesini anımsatır.[8] Schoenberg'in on iki tonlu müzikle yaptığı yenilikler yazarı heyecanlandırmıştı. Schoenberg müziği çok cesur bir tarzda yeniden kurgulamayı başarmıştı fakat bu müziği, sessiz kalmak yerine her yeri durmadan bayağı müzikle dolduran yaratıcı bir çöl takip etmişti:

> Schoenberg öldü, Ellington da öldü fakat gitar ebedidir. Şablonlaşmış ahenk, banal ezgiler, monoton olduğu kadar ısrarla tekrarlanan

8. İtalyanca, *Il libro del riso e dell'oblio*, Adelphi, 1991 [*Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*, Çev. Erhan Bener, Can Yay., 1988].

> ritim. İşte seslerin bu sonsuzluğu için müzikten geriye kalan şeyler bunlar. Notalar arasındaki basit kombinasyonlarla herkes kendisini bütüne aitmiş gibi hissedebilmektedir; çünkü notalar sanki hep birlikte neşeyle "buradayım!" diye haykırmaktadır. Basit, ortak bir varoluştan daha hoş ve bütünleşmiş bir cemaat yoktur. Bu dünyada Araplar Yahudilerle, Çekler de Ruslarla dans edebilirler. Bedenler varoluşun farkındalığıyla sarhoş bir biçimde, notaların ritmiyle aynı anda hareket ederler. İşte bu sebeple Beethoven'in eserleriyle, gitarla seri şekilde üretilen hit şarkıların kolektif tutkusu hiç aynı değildir.[9]

Aynı şey kelimeler için de geçerlidir. Bir yığın boş slogana indirgenmiş hâldedirler. Dünyaya dair görüşlerimizi alınan fikirlere rehin düşmeden ifade etmenin en önemli aracı olan dilin bu tedrici gerileyişi gerçekten dehşet vericidir.

Dili hilekâr ve ölümcül bir Oyuncaklar Diyarı'na sürükleyen bu girdaptan nasıl kurtarabiliriz?

Zygmunt Bauman - İster Katie Perry, ister Marcel Proust, isterse bilinçlerinin bilinçdışı önermeleri hakkında önemli sözler söyleyen Lacan olalım yahut siz veya tüm okurlar ve dinleyicilerle birlikte benim gördüğümüz şey, gördüğümüzü sandığımız veya düşündüğümüz şey ne olursa olsun, bunun sonucunda ne yaparsak yapalım her şey söylemlerle dokunur.

David Lodge son romanında[10] kahramanı Desmond Bates'in ağzıyla "nasıl balıklar suda yaşıyorsa biz de söylemlerin içinde yaşıyoruz" der. Bir dolu zaafı olan Bates, hem *langue* hem *parole* (bu iki terim sırasıyla dil sistemiyle kullanılışını adlandırmak adına Ferdinand de Saussure tarafından icat edilmiş, Calude Levi-Strauss tarafından geliştirilmişti) üzerinde derin bilgiye ve sezgiye sahip bir dilbilimciden başka bir şey değildir:

> Hukuki sistemler söylemden ibarettir. Diplomasi de söylemlerle oluşur. Büyük dünya dinlerinin inançları da söylemlerden ibarettir. Okuryazarlığın arttığı ve sözlü iletişim araçlarının (radyo, televizyon, internet, reklamcılık ve paketlemenin yanı sıra kitaplar, dergiler ve gazetelerin) çoğaldığı bir dünyada, söylem yaşamımızın sözlü olmayan yönlerine bile daha çok egemen olmaya başlamıştır.

9. *A.g.e.*, s. 217.
10. David Lodge, *Deaf Sentence*, Penguin Books, 2009, s. 32.

Gerçekten de söylemleri yiyor, söylemleri içiyor, söylemlere bakıyoruz. Bates'in ifadeleriyle "cinselliği bile, erotik kurgular ve cinsel kılavuzların söylemlerini hayata geçirerek yaşıyoruz". Ve bu yolla Lodge, Profesör Bates'in "en sıkılgan ve şüpheci öğrencilerinin bile ilgisini çekmek" amacıyla birinci sınıf öğrencilerine yaptığı ve yukarda alıntılanan açılış konuşmasına cinsellikle ilgili bir gönderme yapmasını sağlayarak, yapmış olduğunuz gözlemi; yani "pop müziğin her zaman aşkın tasvirleri etrafında döndüğünü [...] bu şekilde sıradan insanların kolaylıkla sıradan şarkı sözleriyle özdeşleşebildiğini" onaylamış olmaktadır Riccardo.

Lodge/Bates bu konuda haklıydı; tıpkı dilbilime yaptığı övgünün tüm diğer unsurlarında haklı olduğu gibi. Bizler gerçekten de söylemlerle yaratılır, onlara göre yaşarız. Bizi özgür bırakan söylemdir. Dahası özgürlüğümüze sınırlar koyan ancak bizi bugün önümüze konmuş yahut gelecekte önümüze konacak sınırları aşma ve ihlal etmeye iten şey de söylemdir. Söylem onu yaratırken bizi yaratan şeydir. Nitekim söylem ve özgürlüğüne çektiği sınırların ötesine bakma dürtüsü sebebiyle, dünyada varoluşumuz, bitmek bilmez (sonu olmayan ve sınırsız) bir oluş sürecidir. Bizim ve *Lebenswelt*'imizin var olma sürecidir. Karışarak fakat jelleşmeden, sıkıca ve ayrılmaz bir şekilde örülen, başarılarımızı ve talihsizliklerimizi paylaştığımız, iyisiyle kötüsüyle birbirine bağlandığımız, bir araya geldiğimiz bir süreçtir. Aynı anda dünyaya geldiğimiz andan, ölüm bizi ayırana kadar.

Felsefi bir tavra bürünerek "gerçeklik" dediğimiz veya *doxa*'nın istemlerini uysalca takip edip "meselenin aslı" dediğimiz şey kelimelerle örülür. Başka hiçbir gerçekliğe erişemeyiz: Leopold von Ranke'nin o meşhur tabirle, 19. yüzyıl tarihçilerinden kurtarmalarını istediği "wie es ist eigentlich gewesen" ("gerçekten yaşandığı biçimiyle") geçmişe ulaşamayız. *Bir Buluşma*'sında[11] Juan Goytisolo'nun yaşlı bir adamla ilgili öyküsüne yorum yapan Milan Kundera biyografilerin (ismi

11. Milan Kundera, *Une rencontre*, Folio, 2009 [*Bir Buluşma*, Çev. Roza Hakmen, Can Yay., 2010].

gereği yapacağını söylediği şeyin peşinden giden tüm biyografilerin) anılarda paramparça hâlde birikmiş, tutarsız bir dizi imgeye, geriye dönük bir şekilde yapay ve zoraki bir mantığın dayatılması olduğunu, bundan başka bir şey de olamayacağını söyler. Üzerine sağduyuyla yapılan tahminlerle taban tabana zıt bir şekilde şu sonuca varır: Geçmiş de gelecek de gerçekdışılığın onulmaz zehrini taşır. İnatla tespit edilmekten kurtulup sıyrılan bir şeydir bu. Her ikisi gibi kelimelerle örülmüş ve mantığın güdümüyle çalışan ağlardır. Ve bu gerçekdışılık, "sudaki balıklar gibi söylemlerde yaşayan" bizlerin yakalayıp ele geçireceği tek gerçekliktir.

Bu gerçekdışılığa, gerçekdışı gerçekliğe, "deneyim" diyoruz. Her zaman başarılı olamasak da, *Erfahrung*'un (bize ne olduğu) söylemi içinde pusu kurmuş yalanların olabileceği şüphesinden kurtulmaya uğraşıyoruz. İş *Erlebnis*'in (başımıza gelenleri nasıl yaşadığımız) sunulmasına geldiğinde, bu yalanlarla ilgili şüphelerimizi ve kaygılarımızı itiraf etmekten başka bir şey yapamıyoruz. Her iki durumda da kelimelerle örülmüş duvarı parçalayıp hiç erişilemeyen "wie es ist eigentlich gewesen" [deforme olmamışın] diyarına geçme çabası veriyoruz. Paradoksa bakın ki, bu duvar yorumun kendisidir: *Erfahrungen* ve *Erlebnis*'lere mânâ biçmeyi amaçlayan, onları böylelikle belleğe kaydedilmeye ve istendiğinde aktarılmaya uygun hâle getirirken, onların kıymetli olup olmadığıyla ilgili şüphelerimizle hareket etmemizi önleyen bir sürecin ürünüdür. Duvar sözcüklerle inşa edilir ama onun yıkılmasını sağlayacak tek koçbaşı da sözcüklerdir. Kundera'nın metaforunu kullanırsak, şimdiden lime lime olmuş perdeleri koparıp atınca karşımıza yekpare, kalın ve sıkı başka perdelerin çıktığını söyleyebiliriz. Yorumlama daima yeniden yorumlama edimidir. Yeniden yorumlama da daima başka bir yeniden yorumlamaya köprü olur. *A posteriori* olduğu kadar *a priori* "gerçeklik" dediğimiz şeyler, bize ancak ön-yorumlamaların ambalajı içinde ulaşabilir. "Ham", "el değmemiş", "saf" ve "katışıksız" (yani deforme olmamış, "wie es ist eigentlich gewesen") gerçeklik bir hayalettir. Fakat dilin belirgin kusurlarıyla sürekli

rahatsız edilse de, bize dilbilimsel mükemmeliyetin ve umarız ki böylece hakikatin yolunu gösteren bir Beytüllahim yıldızının rolünü oynadığı müddetçe faydalı bir hayaldir. Seçilen güzergâha ulaşılamayabilir fakat sunduğu vizyon bizi hareket etmeye ve hep hareket hâlinde kalmaya iter.

İnsan deneyimi hem yazarların hem de sosyologların tezgâhlarına, hâlihazırda önceden yorumlanmış bir biçimde gelir. Gerek edebiyat gerekse sosyoloji "ikincil hermenötik" çalışmalardır (yani zaten yorumlanmış olan şeyin yeniden yorumlanışıyla uğraşırlar). Bu sebeple her ikisi de, yorumlama perdesinin yırtılmasını sağlayacak saklı dikiş yerlerini aramakla meşgul olmalıdır. Dahası hiçbiri o an yırtmakta oldukları perdelerin arkasına saklanmış, diğer perdeleri açığa çıkarmaktan kaçınamaz. Bizler sizin de söylediğiniz gibi gerçekten de "iki kız kardeş"iz. Bir adım daha ileriye gidip edebiyatla sosyolojinin öyle sıradan kardeşler olmadığını, Siyam ikizleri olduklarını söyleyeceğim. Her Siyam ikizi gibi, beslenme ve sindirme organları ortak olduklarından cerrahi olarak ayrılmaları imkânsızdır. *Kardeş* olarak kardeşçe rekabetlere girmeye meyilliyizdir. Ancak *Siyam ikizleri* olarak, işi asla yolları ayıracak noktaya getiremeyiz ve aynı uğraşları paylaşmaya, hareketlerimizi koordine etmeye mahkûmuz.

Aynı görevleri paylaşan bizler, kaygılarımızı da paylaşmaktan kaçınamayız. Hatta aynı sorunlarla yüzleşmeye zorlanmaktan da kurtulamayız. Ortak sorunlarımıza gelecek olursak, ilkesel açıdan hiçbir yorumun kesinliğe sahip olmayışından ötürü ve görünüşte dayandıkları temelin onulmaz kırılganlığı sebebiyle tehlikeli oldukları kadar kafa karıştırıcı ve aldatıcıdırlar. Ayrıca tartışmaya yer bırakmayan çözümlere olanak vermeleri kesinlikle mümkün değildir. İnsani deneyimlere ilişkin yorumlamalar nadiren tehlikelerden muaftır. Çok ama çok azı insanın çıkarlarına karşı tarafsız kalıp, insanın davranışları üzerinde hiçbir etki bırakmadan yoluna devam eder. Nahoş yan etkilere ve ikincil hasarlara yol açması durumunda güvenilir bir şekilde korunmak nadiren mümkün olur. Bu sebeple ampirik bulgular temelinde

(yani ister "sıradan halkın" sağduyuya dayalı aklı, isterse gayrişahsi olma, bilimsel değer taşıma, değerlerden arınmış olduğunu söyleyerek üstünlük iddiasında bulunan bilgiye dayansın) itibarı ne kadar güçlü olursa olsun, onlara öfke duymak (açıkça onları reddetmek veya kenara atmak) mümkündür. Aslına bakılırsa çoğu kez olan şey de budur. Ortak sorunlar için önerilen çözüm yolları nerdeyse yüzde yüz ihtimalle, Alfred North Whitehead'in "temelden ihtilaflı" koşul diye adlandırdığı sınırların içinde kalmaya mahkûmdur. Sorgulanmayan ve herkesin kabul ettiği bir otorite, ilkesel olarak ne edebiyatın ne de sosyolojinin erişebileceği bir şeydir. Bu insanın tüm insaniliğiyle dünyada var olma biçiminin keşfine dönük iki yaklaşım arasındaki bu "seçilmiş hısımlığın" veya yakınlığın başka bir suretidir.

Doğrusu önyargısızlık ve değerlerle yüklenmemiş olmak, insana özgü çıkar çatışmalarıyla bilişsel bakış açıları arasındaki ihtilaflardan bağımsız kalmak, kesinlikle hem edebiyatın hem de sosyolojinin erişemeyeceği şeylerdir. Bu rahatsız edici gerçeğin etrafından dolaşmak için sıklıkla kullanılan stratejiler (kasıtlı veya kasıtlı olmadan çıkan toplumsal, politik ve diğer insani sonuçları ne olursa olsun, sanat eserleri hakkında hükümde bulunurken kullanılacak tek değerin edebiyatta estetik nitelik olması gerektiğindeki ısrar; veya toplumsal gerçekliğe ilişkin temsillerin değerlendirilmesinde kullanılacak tek kriterin sosyolojide yazarların verili, mesleki düzlemde kabul edilmiş soruşturma yöntemlerini ne kadar sıkı takip ettiğiyle değerlendirilmesi gerektiğindeki ısrar) kimi suçlu vicdanları yatıştırabilir ve/veya suçluların eylemlerinin yarattığı sorumluluktan kurtulmalarına yardım edebilir. Yine de bu iki girişimi, yarattıkları şeylerin beklenmedik olsa bile derin zararları olan ve ürkütücü sonuçlarının getirdiği gerçek (hem de alabildiğine gerçek) tehdidi bertaraf etmeye vakfetmek yerine, sorunu sadece halının altına süpürerek çözümünü daha da zorlaştırmakta hatta adam akıllı erişilmez hâle getirmektedirler. Kabul edilip sistematik bir şekilde uygulandığında sorunu kamuoyunun gündeminden kesin bir şekilde çıkaracak bir kamu politikasını

tasarlamaya ve desteklemeye dönük iki girişim (fikir ve görüşlerin serbestçe ifade edilip savunulmasını insanların vazgeçilmez bir evrensel hakkı olduğunu ilan etmek ve tam tersi, hoşgörünün düşmanlarına hoşgörü göstermemek), onları kaleme alanları ve takipçilerini bitmek bilmez çatışmalar zincirinin içine atar. Ne zaman pratik anlamda hayata geçirilmeye çalışacak olsalar, içi temelden ihtilaflı, hatta çözülmesi mümkün olmayan sorularla dolu Pandora'nın kutularını (her biri kendi kutusuna sahiptir) açarlar.

"Nisan 2009'da eziyete uğrayan yazarların lehine ve düşünce özgürlüğü için kampanyalar düzenleyen bir örgüt olan PEN Slovakya, Radovan Karadzic'in yazdığı bir şiirin Slovakya dergilerinden birinde yayımlanmasını kınayan bir açıklama yaptı." Heather McRobie, Zero Books'un yayınladığı *Literary Freedom* [Edebî Özgürlük] adlı kitabında böyle aktarıyor.[12] McRobie birbiriyle çelişse de her iki politikanın da sağlam gerekçeleri olduğunu ve aynı anda hayata geçirilmeleri gerektiğini söylüyor:

> Eğer yazarla toplum arasındaki ilişkiyi simbiyotik bir ilişki olarak kavramsallaştırırsak, "yazarı toplumdan koruma" ihtiyacının (yani yazarın hem sansürden hem de Orwell'in belirttiği otosansürden koruma) karşısına, yazarın eserleriyle ve nefret söylemleriyle dezavantajlı gruplara somut hasarlar verdiği durumlarda "toplumu yazardan koruma" ihtiyacı çıkacaktır.

Radovan Karadzic ırkçı nefret kışkırtıcılığı yapmakla suçlanmaktadır. Genel olarak "militarist ve ritüelleşmiş şiddetle, saflıkla, etnik temizlik ve etnik üstünlükle ilgili imgelerin eserlerine hâkim olması"yla suçlanmaktadır. Şiirlerini "nefret söylemi" kategorisine sokan sebepler de bunlardır. Ancak Karadzic örneğinde, "nefret söylemi" gerçekten de kindar ve kanlı eylemlerle ilişkilidir: Paul Pawlikowski'nin yönettiği bir belgesel (*Serbian Epics*, 1992) Karadzic'i Saraybosna'ya ateş açarken bir tepenin üstünde şiirini okur hâlde ekranlara taşımaktadır. Böyle bir örnekte her iki politikayı da hayata geçirebilir misiniz? Yahut birbiriyle

12. Bkz. www.opendemocracy.net/5050/heather-mcrobie/what-should-we-do-about-radovan-karadzic-poetry?

bağdaşmadıklarını kabul edip, ihtilaflı durumlarda ikisinden hangisine öncelik verilmesi gerektiğine mi karar vermeliyiz? McRobie evrensel ifade özgürlüğünün askıya alınmasının, sadece "nefret söylemleri"nin, açık bir "ırkçı nefret... veya soykırım kışkırtıcılığı"nın olması durumunda meşru olduğunu söyleyerek ve meşruiyetini (ve gayrimeşruluğunu) "bağlam odaklı" hâle getirerek bu durumu daha da nitelendirerek, söz konusu ikilemin ciddiyetini hafife almaktadır. Şöyle der: "Bağlam bize nefret söylemlerinin tanımında oynamalar yapma imkânı sunar ve bu aşırı milliyetçi yahut Faşizan edimleri sansürlemeye destek versek bile her bağlamda sansüre başvurmaya ihtiyacımızın olmadığı anlamına gelir." Peki, sınır nerede çekilmeli? Ve kim bu sınırı çizecek? Kim ona sınır çizme hakkını verecek veya onu bu haktan mahrum bırakacak akla ve iradeye sahip? Gerçekten de Pandora'nın kutusunda hiç dip noktası yoktur.

Örneğin Queensland Üniversitesi'nden Kamu Politikaları profesörü Katharine Gelber, "Özgürlüğü Verili Kabul Etmemeliyiz" adlı makalesinde şu gözlemlerde bulunuyor:

> Çok geniş bir düzlemden bakıldığında, Avustralyalılar ifade özgürlüğünün önemli olduğunu ve bu özgürlüğe sahip olduklarını söyleyeceklerdir. Fakat yüzeyi şöyle bir kaldırdığınızda, fikir birliğinde çatlaklar oluşmaya başlar ve bu çatlakların oluşması görece çok kolaydır. İnsanlar ifade özgürlüğünün önem kazandığı yerlerde, yani politik çatışmalar ve toplulukları arasındaki ihtilaflarda bu özgürlüğü ihlal etmeye hazırdırlar. Bunun sayısız örneği vardır.[13]

Ayrıca şunu da belirtmeme izin verirseniz, "nefret söylemi" gerçekten de ifade özgürlüğünün ihlal edilmesine sebep olan nedenler arasında görece nadir ve marjinal bir konuma sahiptir. Çok daha yaygın olanı ve potansiyel açıdan insanların özgürlüklerine en az onun kadar zarar veren (açıkça olmasa da dolaylı yollarla) "Toplumsal Katılımı Önlemeye Yönelik Stratejik Davalar'dır. Şirketlerin faaliyetlerine karşı kampanyalar düzenleyen bireylere ve gruplara karşı hakaret, ihmal veya rahatsızlıktan

13. Bkz. www.smh.com.au/action/printArticle?id=2774200.

ötürü hukuk davaları açmasıdır". Bu şirketler "sağlam kaynaklara sahip olup geniş zamana sahiptirler. Genelde zararları için milyon dolarları bulan büyük tazminat davaları açmaktadırlar... Bu davaların amacı, zararı genelde parası olmayan birey ve gruplardan tazmin etmek değil, kampanyayı düzenleyenlerin seslerini boğmaktır".[14]

Gördüğüm hâliyle bu durum beni, iş "toplumu yazardan koruma"ya geldiğinde üzerinde bilhassa durulması gereken kritik bir meseleye getiriyor. Bu mesele, medya ne kadar şahane bir şekilde dramatize ederse etsin, kamusal sahnelerin ışıkları altına alınıp halkın ilgisini çekecek kadar büyük ayrıcalıklarla donatılsa bile, kamu yararı ve bireysel özgürlük arasında gerçekleşen, kişilere veya âna bağlı ihtilaflarla ilgili değildir. Aksine gizli, alttan alta gerçekleşen, çoğu kez yumuşatılıp kamufle edilen, ağır ve aşama aşama devam edip, çoğunun zararsız görüp fark etmediği, bir dolu başka kişinin de önem vermeyip umursamadığı bir şeydir. Toplumsal uyumu, karşılıklı hoşgörüyü ve dayanışmayı, medeni bir ortak yaşamı ve farklı insan olma biçimlerinin karşılıklı kabulünü yıkması muhtemel fikirlerin, kamusal ahlakı aşındırmasıdır. Hemen şunu da söylememe izin verin: Toplumu bu hastalıklara karşı etkili bir şekilde korumak, İnterneti ve tüm dünyanın erişebildiği bilgi teknolojilerinin yanı sıra bunların kullanıcılarına cezadan kurtulmalarını garanti edecek bir anonimlik kazandırması sayesinde, insanların kamusal arenaya kolay ve denetimsizce erişebildikleri düşünüldüğünde boş bir hayalden ibarettir. Bu tür politikaların geliştirilebileceğini ve etkin kılınabileceğini söyleyen öneriler, kamusal alana sadece birkaç girişin bulunduğu ve bunları koruyan bekçilerin olduğu çağın kalıntılarıdır. Ancak kamusal alan aynı kamusal tartışmalar gibi halüsinasyonları andırır hâle gelmiş, gittikçe elektronik ortamlarda gerçekleşmeye başlamış, her şeyin serbest olduğu, kıran kırana mücadelelerin verildiği bir alana dönüşmüştür. Kamuoyu yaratmaya dönük imkânlara erişimin, büyük basın organları, radyo ve televizyon kuruluşlarının seçici

14. *A.g.e.*

politikalarından bağımsız hâle getirilmesi, sınırsız ifade özgürlüğü için verilen mücadelede devasa bir adım olabilir (yazarları toplumdan korumak) fakat toplumun "nefret söylemleri"nden, bu söylemlerin yayılıp normalleşmesinden, halk tarafından kabul edilmesinden, korkunç ve çoğunlukla ölümcül sonuçlarından korumayı daha büyük bir başarısızlığa mahkûm eder.

8 Şubat 1975'te Susan Sontag *New York Review of Books*'ta bir makale yayınladı. Sontag'ın bizi uyardığı fenomenlerin hepsi, kırk yıl önce yazarı için nasıl belirgin, güçlü ve güncelse, bugün bizler için daha fazla olmasa bile aynı oranda belirgin, güçlü ve güncel olduğundan tekrar tekrar okunmayı hak eden bir makaledir.[15] Makaleyi yazmasının en temel sebebi, Nazilerin coşkulu bir işbirlikçisi, Hitler ve Goebbels'in samimi bir dostu ve hayranı olan, ayrıca onların pohpohladığı vasileri Leni Riefenstahl'ın aniden ve birçok açıdan şaşırtıcı bir şekilde eski itibarını kazanması, Amerikalıların lütfu, hayranlığı ve himayesine mazhar olması, sadece Amerikalıların değil tüm entelektüellerin salonlarına tekrar adım atar hâle gelmesiydi. Sontag unutkan okurlarına, Riefenstahl'ın kazara yolu yanlış insanlarla kesişmiş naif ve masum bir sanatçı (Lenin'i hayranlık duyduğu oyun yazarı G.B. Shaw'ı politikalarından nefret ettiği Fabiancılara katılmış düzgün bir adam olarak tarif etmeye sevk eden duruma benzer bir talihsizliğin kurbanı) olmadığını, aksine *henüz ismi konmadığı* zamanlarda dahi bir Nazi olduğunu, Naziler iktidara gelmeden önce çektiği filmin Siegfried Kracauer tarafından "proto-Nazi hassasiyetlerin antolojisi" olarak tarif edildiğini hatırlatmaktaydı. Sontag'ın endişe yaratacak sebeplerin arasına Martin Heidegger, Carl Schmitt ve Friedrich Nietzsche'nin aynı anda itibar kazanmalarını da sokabileceğini eklememe izin verin; çünkü Kracauer'in formülü bu üç kişinin düşünceleri ve eylemlerine en az Riefenstahl gibilerinin düşünceleri ve eylemleri kadar kusursuzca uygun düşmektedir. Sontag, Riefenstahl'ın gizemli

15. Susan Sontag, "Fascinating Fascism", Leni Riefenstahl'ın *The Last of the Nuba*'sı ile Jack Pia'nın *SS Regalia*'sının incelemesi, *New York Review of Books*, 8 Şubat 1975.

doğuşunun altında yatan korkunç ve iç karartıcı sebepler üzerine düşünmektedir: "Riefenstahl'ın filmleri hâlâ etkisini koruyor, çünkü birçok sebebin yanı sıra duyduğu özlem hâlâ hissediliyor; çünkü içindekiler birçok kişinin kendisini ilişkilendirmeye devam ettiği romantik bir ideal."

> Genelde Nasyonal Sosyalizmin sadece vahşilik ve teröre tekabül ettiği düşünülür. Oysa bu doğru değildir. Nasyonal Sosyalizm veya daha geniş bir çerçeveyle Faşizm aynı zamanda bir ideal olup, bugün farklı bayraklar altında varlığını sürdürmektedir. Sanat olarak yaşam ideali, güzellik kültü, cesaretin fetişizmi, topluluğun mest edici hissiyatı içinde yabancılaşmanın yok olup gitmesi.

Riefenstahl'a ait eserlerin ruhu ve ambiyansıyla (ve eklemem gerekir ki medyayla çağımızın tüketici piyasalarının destekleyip pekiştirdiği, gittikçe popülerleşen zihniyetle) uyumlu bir şekilde yankılanan, "Nazi İdeolojisi'nin daha geniş çaplı temaları"ndan biri "saf olanla kirli olan, namuslu ve yozlaşmış olan, fiziksel ve zihinsel olan, neşeli ve eleştirel olan arasındaki çatışmadır." Riefenstahl'ın kendisi *Cahiers du Cinema*'ya verdiği röportajda şunları söylemiştir: "Güzel, güçlü, sağlıklı, canlı olan şeyler beni büyülüyor. Aradığım şey ahenk." Hepimiz bunu aramıyor muyuz?

Ancak bana, "proto-Nazi hassasiyetlerin antolojisi"ni meydana getiren değerler ve kültler listesinde çok önemli bir şeyler eksikmiş gibi geliyor. Şiddetin, kavganın ve savaşın insanları mucizevi düzeyde soylulaştıran, canlandıran ve dinç kılan güçlerle dolu olduğunu söyleyen mit. Nazizmin vahşiliğe ve teröre tekabül ettiği bir gerçektir ve öte yanda aşağılanmış ve sindirilmişleri, mülksüzleri, çaresiz ve kindar kitleleri saflarına çeken temel şeylerden birinin (belki birincil sebebin) bu vahşi terörün aklanması ve zincirlerinden salınması olduğuna çok az şüphe duyulabilir.

Öyle görünüyor ki ikiz/Siyam kardeşlerimizin önünde korkunç derecede büyük bir görev var. Çoğu kez ne kadar ahlakdışı ve zalimane olsa da bugün geçerliliğini koruyan sembolik şiddetin, geçtiğimiz yüzyılda hâkim olan şiddete göre hoş karşılanacak

bir ilerleme olduğunu söyleyerek kendimizi avutmaktayız. Kimi psikologlar bu avuntulara teskin edici sözler eklemekte; şiddet imgelerine maruz kalmanın şu veya bu sebeple zamanla biriken, çok daha maddi ve kanlı bir patlamaya yol açma riskini taşıyan saldırgan dürtüleri güçlendirmek yerine boşalttığını (ve görece zararsız biçimlerde bunu yaptığını) ve birikmiş saldırganlığı toplu hâlde boşaltacak vesileler sağladığını söylemektedirler (örneği son Dünya Kupası maçlarında olduğu gibi, kızgınlığından arındırılmış alt tabakanın iş günlerinde uysal ve itaatkâr olmasını sağlamak adına Eski Roma'dan beri kullanılan "panem et circenses" reçetelerini takip eden, gladyatörlerin "biz veya öteki" diyerek kavgaya tutuştuğu o neşeli karnavallardır). Tüm çıplaklığıyla fiziksel şiddeti (itip çekmeler, ayak çelmeler) soluk soluğa izleyen sayısız milyonlara katıldım. Her şiddet ânının ardından hiç sekmeksizin, kurnazca kesilen masumiyet rollerinin komedisi ve yanlış ithamlarla dolu öfke patlamaları geliyordu. Ardı ardına gelen nakavtlarla, nakavt edenin keyfi ve edilenin aşağılanmasıyla eğlenen insanlara katıldım. Ve dünyadaki milyonlarca TV ekranından akan mesajların bu teskin edici sözlerle pek uyuşmadıklarını gördüm. Bu mesajlar arasında en bariz olanı, sadece bilinçaltının zindanlarına yerleşmekle kalmayıp yaşam sanatını icra edenlerin araç gereçlerine girmesi muhtemel olan, "kazasız belasız işin içinden çıkabildiğin ve ceza almadığın sürece her şey mubahtır" gibi bir şeydir. Hayat bilgisi eğitiminden iletmesi ve öğretmesi istenmeyen bir şey olsa da, gerçekten güçlü ve sinsi bir derstir. İşte her gün dünyayı, bu dersin önümüze getirdiği yaşam stratejilerine göre biçimlendirmemizi ve bu stratejilerle biçim kazanmamızı engelleyecek bir şeyler yapmak zorundayız.

Yerkürenin bilinen bölümünü "bizler" ve "ötekiler" şeklinde ayırmak, çok daha eski olduğunu düşünsem de en az insan türüyle yaşıttır. Fakat kimin "biz", kimin "onlar" olduğu hep daha kısa bir ömre sahiptir; çünkü doğanın kalıcılığı içinde, zamana bağlı kültürel geri dönüşümün ürünü olarak ortaya çıkar. Son tezahürünü 2014'te özel olarak inşa edilmiş Brezilya

stadyumlarında göstermiş bu geri dönüşümlü ürün, daha önce açıkladığım üzere 1555 yılında gittikçe kanlı hâle gelen ve bitmek bilmeyen dinî savaşlara son verme düşüncesiyle Augsburg'ta tasarlandı. 1648'de Münster ve Osnabrück'te ortaya çıktı ve "cuis regio, eius religio" [kimin iktidarıysa onun dini] sözüyle vaftiz edildi. 200 yıl sonra, tarihe "Halkların Baharı" diye geçen sene içinde, ufak değişiklikler geçirerek fakat "din"in boş bıraktığı yere "ulus"u sıkıştırarak onaylanmış oldu. Gezegeni kuşatmış ulusal katliamlarla geçen otuz yıllık sürenin ortasında toplanmış Versailles Barış Konferansı'na başkanlık eden Woodrow Wilson ona gezegeni kuşatan bir alan sundu. Yaklaşık yüz yıl sonra gezegeni kuşatmış eğlencelerin bir parçası olarak, yine gezegeni sarmış televizyon ağının önünde yeniden sahneye kondu. "Biz" ve "öteki" ayrımının kültürel geri dönüşümüyle geçen dört yüzyıllık öykü, öfke ve nefretle dolu bu hikâye, böyle mi sona erecek? Gürültüye yer bırakmadan öyle sessiz sedasız mı olacak? Ya da belki henüz içinde sakladığı şeytani güçleriyle bu özel kültür ürünü, bugüne dek elde ettiği, ölü askerlerin, dul ve yetimlerin sayılarıyla ölçülen başarılarıyla yetinmeyip, "düşman" futbolcuların bacaklarını ve kaburgalarını kırmaya devam eder. Belki gördüğümüz şey duygusal bir hazırlıktan başka bir şey değildir. Belki dünyanın stadyumlarında değil de savaş alanlarında oynanacak büyük maçların hazırlığıdır.

2
Edebiyat Yoluyla Kurtuluş

Riccardo Mazzeo - Dün sabah, *Elogio del ripetente*[1] (Tekrarlayan Öğrenciye Övgü) adlı son kitabı, sizi ve *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*'de[2] yazdığınız önsözü hatırlamama sebep olmuş Eraldo Affinati'yle buluşmaya gittim. Alttaki tema bariz şeffaflığıyla nerdeyse bütünüyle yatıştırıcıydı. Birkaç sefer gözümüzün önünde olan şeylerin sık sık hiç fark edilemediğini gözlemlemiştiniz. Yazdıklarınız şöyleydi:

1. Eraldo Affinati, *Elogio del ripetente*, Mondadori, 2013.
2. Zygmunt Bauman, *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age*, Polity, 2011 [*Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, Çev. F. Doruk Ergün, Say Yay., 2013].

> Elektrikli bir güç devresi aşırı yüklendiğinde, ilk patlayan yer sigortasıdır [...] yani *direnci en düşük* parçasıdır. [...] Taşıdığı yük zincirlerinin ortalama gücünü aştığında, köprü yıkılıp çökmez. Yükün ağırlığı zincirlerinden *biri*nin yani *en zayıf* olanının taşıma kapasitesini aştığı andan çok daha önce çöker.[3]

Mühendislerin ve bakım teknisyenlerinin tasarım ve test sırasında neden dikkatli ve hatasız olmaları gerektiğini çünkü dikkatsizliğin ancak "felaket yaşandıktan *sonra*" kendisini gösterdiğini açıklıyorsunuz. "İş ihmal sonucu ölen kurbanların sayılmasına ve yeniden yapımın fahiş maliyetlerinin hesaplanmasına geldiğinde hatalar görünmektedir. Ancak bir yapı hâlâ ayaktadır, yani... *toplum*."[4]

Kendisini içindeki ortalama gelirlerle ve sadece tüketim temelli değişkenlerle ölçen bir toplum, diskalifiye edilmiş altsınıfları her şeye kenardan bakan bir yaşama indirger. Bir tür "yabancı bir beden"e dönüşürler [...]. En mantıklı tedavisi kesilip atılmak veya zoraki, yapay ve yapmacık bir sınırlama veya hafifletme olan kanserli bir büyüme gibidir."[5]

Richard Sennett'in kitabı *Beraber*'de[6] yazdığı gibi, bu "ikincil hasar"ın (yani bu yoksul insanların) büyük kısmı okullarda ölüme gönderilen neferlerden ibaret olduklarının zaten epey farkında olduklarından, okulda veya toplumsal çevrelerinde başarılı olmak için çetelerle yakınlık kurmayı tercih etmektedirler. Bu talihsizler Affinati'nin kitabındaki temel karakterleri oluştururlar. Affinati İtalya'da çok meşhur olup eserleri başka dillere (İngilizce olmasa da) çevrilmiştir.

Görev yaptığı "normal" ortaokuldan, öğrencilerin akademik sistemden kovulmanın hep bir adım eşiğinde olduğu bir meslek okulunun aşırı zorlu ortamına transfer edilmeyi seçmişti. Sanki sizin şu dersinize kulak verip hayata geçirmiş gibiydi: "Büyüyen toplumsal eşitsizliğin patlamaya hazır bileşeni ve 'ikincil' (mar-

3. *A.g.e.*, s. 1.
4. *A.g.e.*, s. 2.
5. *A.g.e.*, s. 3.
6. Richard Sennett, *Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*, Yale University Press, 2012 [*Beraber*, Çev. İlkay Özküralpli, Ayrıntı Yay., 2012].

jinallik, dışsallık, kullanıp atılabilirlik, politik gündemin meşru bir parçası olmama) bir konuma indirgenmiş, hacmi sürekli artan insani acılar, mevcut yüzyılda insanlığın muhtemelen karşısına almak, başa çıkmak ve çözmek zorunda kalacağı sayısız sorun arasında, potansiyel olarak en yıkıcı olma özelliğine sahip olanların tüm emarelerini taşımaktadır."[7]

Affinati eşitsizliğin adaletsizliğini derinden duyumsamaktadır. Geçme notları her yerde aynı şekilde uygulanan kriterlerle belirlendiğinden, okulların bürokratikleştiğinin son derece farkındadır. Bu son derece haksız bir uygulamadır. Masalların okunduğu iyi bir aileden gelen ve kitaplar, sevgi, ilgi içinde büyüyen öğrencilerle çocuklara verilen geçme notu, elindekiler için dişiyle tırnağıyla mücadele etmek zorunda kalmış, aileleri boşanmış, çocuklarıyla çok ilgilenmeyen, şiveli konuşan ve kendi kültürel boşlukları içinde kötü örnek teşkil eden öğrencilerle kıyaslandığında pek de büyük bir başarı değildir. Affinati'nin başka iyi öğretmenler gibi, en zayıf, en korumasız ve en muhtaç olanlarla çalışmayı seçmesi işte bundandı. Çoğunlukla yıl tekrarı yapmak zorunda olan bir öğrencinin kesin bir başarısızlıktan kurtulmak için ihtiyaç duyduğu şey, bir alternatifin olduğunu gösteren basit bir değişim, bir adım, bir fikirdir: "En dipten başlayanlar harekete geçebilmek için sadece ufak bir yardıma ihtiyaç duyarlar. Çoğu kez bir santim dahi olsun kımıldamayı reddederler ancak tam da bu sebepten ötürü en ufak ilerlemeleri bile gözden kaçırmamamız gerekir. Kuşkusuz sınıfını tekrar eden öğrenci durumundan memnun değildir [...]. Sonuçlarını henüz görmeseniz bile harekete geçmelerini ödüllendirmeniz gerekir."[8]

Affinati okuma yazması olmayan iki yetimin oğlu (annesi mucizevi bir şekilde toplama kampından sağ kurtulanlardandı ve babası seyyar satıcılık yapıyordu). Bu sebeple edebiyatın verdiği hazları, kendi başına, pazar tezgâhlarında ucuz kitaplar alarak keşfetmiş. Önce kendisini maceralarıyla heyecanlandıran Hemingway'i okumaya başlamış, ardından Tolstoy

7. Bauman, *Collateral Damage* [*Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*], s. 9.
8. Affinati, *Elogio del ripetente*, s. 12-3.

ve Dostoyevski'ye kapılmış. Kendisini şanslı sayan biri fakat düşüncenin (ve bunun sonucunda yargılama özgürlüğünün) olmadığı bir yaşama mahkûm olan küçük kızlar ve oğlanları düşünmekten kendini alamayan, birilerinin onlar adına bir şeyler yapmasının ne kadar önemli olduğunu bilen biri.

> Öğretmen ruhsal maceraların uzmanıdır, zamanın zanaatçısıdır, gençliğin kart dağıtıcısıdır. Öğretmenlik iyi yapıldığında, öğrenciler hep onun içinde kalır ve o daima hepsini hatırlar. Aynı onun varlığının yarattığı bas davulun ritmini devam ettiren küçük davulcular gibi. Dahası öğrenciler de asla öğretmenlerini unutmaz. Belleklerinde onları adeta babalarının yerine koyarlar. Ana karakterin yerine riskli aksiyon sahnelerini oynayan dublörler gibidirler. "Hayır" demek her zaman onayla karşılanacak diye bir şey yoktur ama bazen "evet" demeye devam etmekten daha önemlidir. Bugünlerde çocuklar aşılacak engellerin olmadığı, boş bir diyalektik içine atılıyorlar. Oysa öğretmenleri onlara, güzelliği, sağlığı ve zenginliği kayıran bir toplumda ciddi, ağırbaşlı ve dikkatli olmanın kıymetini hatırlatabilecek tek kişidir.[9]

Kişinin yaşadıkları ortam içinde öğrencilerine kitap okuma sevgisini aşılaması, kulağa çağdışı ve çağımızla bağdaşmayan bir inatçılıkmış gibi gelmekte, hatta bunun için uğraşan her kim olursa olsun utanç duyması gereken bir şeymiş gibi algılanmaktadır. Çok zorlu bir mücadeledir ve rahatsız, nerdeyse sıkıntılı koşullarda yapılmak zorundadır. Aynı yoksul bir öğrenci olan Lorenzino'nun durumunda olduğu gibi:

> İlk okumaları Antarktika'da yakılmış ateşler gibiydi. Sıcak olmadığı gibi başkalarını da kendisine çekmiyordu. Hemen sönüp gidiyor ve yalnız kalıyordu. Romanlara, sanki gezegende tek işi onları okuyacak ilk kişiymiş gibi girişiyor, onları kimseyle paylaşmıyordu. Sınıf tekrarı yapan o öğrencinin, hâlâ orada olduklarından emin olmak için hep ellerini cebine atıp dokunduğu kitaplar sanki kesilmemiş elmaslar gibiydi. Arkadaşlarına onlardan bahsetmekten hep çekiniyordu.[10]

9. *A.g.e.*, s. 25.
10. *A.g.e.*, s. 50.

Aydınlanma bir kişiyle veya bir deneyimle özdeşlik kurabildikten sonra gerçekleşebilir. Tıpkı gülümseyişi, okumaya duyduğu isteksizlik kadar büyük olan Polonyalı küçük Sonia gibi. Öğretmeninin büyük Rus yazar Varlam Shalamov'un *Kolyma Tales*'inden "Marangozlar"ı okuyuşundan, Gulag kampındaki mahkûmların kampın ne kadar soğuk olduğunu tam olarak nasıl hesaplamaya çalıştıklarını dinledikten sonra, aklına savaş sırasında bacakları sürekli donan dedesi gelmişti.

Arabulucu kişi öğrencilere birer nesne olarak değil özne olarak yaklaşmaya hazır olmalıdır. Böylelikle birlikte çalışabilirler. Herkes ellerini kirletmiş olur ve fiziksel hâle dahi gelebilecek ihtilaflara girme riskini alırlar. Tam anlamıyla gürültü patırtı içinde alaycı bir sınıfla karşılaştığında, hemen çetenin başıyla yüzleşen Affinati veya Buenos Aires'in başpiskoposuyken, sık sık *villas miserias* olarak bilinen gecekondulara insanlarıyla sohbet etmek için tek başına, hiçbir duyuru yapmadan ve yalınayak giden Papa Francis gibi.

> Ramon Antonio Garcia, Buenos Aires'te yaşayan sayısız görünmez insanlardan biridir. Geçimini kullandığı *remis*'le, yani gerektiğinde hemen taksiye dönüşüveren külüstür bir arabayla sağlamaktadır. Kenti çevreleyen gecekondularda gezinmek isteyen birkaç macerapereste hizmet verir [...]. Genelde Baires'in en zorlu ve gözlerden uzak noktalarını görme umuduyla gelen gazeteciler veya turistlerdir onlar. Garcia'yı çağırırlar çünkü bir *villa*'ya tek başına girmek çok ama çok risklidir. "Çünkü oralarda" diye açıklar, "yaşamın çok az kıymeti vardır ve daima birkaç peso için adam öldürmeye hazır birileri vardır." Bergoglio'yu gördüğünde Garcia'nın ağzını açıp bir şey diyememesi bundan. Şimdiye dek Buenos Aires başpiskoposunun yaptığı şeyden habersizdi.[11]

Papa Francis de bir öğretmendi. 1970'lerde bir kolejde çalışıyordu. Orada Beatles şarkıları çalan bir grubun oluşmasına ön ayak olmuş ve kadınlara kolejdeki tiyatro etkinliklerine katılma fırsatı vermişti. Ayrıca Jorge Luis Borges'le birlikte yaratıcı yazma

11. Paolo Rodari, "A Villa Miseria dove abitano gli amici del Papa", *La Repubblica*, 2 Mart 2014, s. 32.

kursu da açmıştı. Bu edebiyatın nasıl kurtuluşa gidecek bir yol olabileceğini göstermektedir.

Zygmunt Bauman - "Öğretmen ruhsal maceraların uzmanıdır, zamanın zanaatçısıdır, gençliğin kart dağıtıcısıdır"... Ne kadar güzel, canlı ve isabetli bir şekilde belirttiniz. Hedefi tam da on ikiden vurdunuz gerçekten.

Peki, öğretmenin dağıttığı kartlar nelerdir? Bu kartlar, Amartya Sen ve Martha Nussbaum'un söyleyecekleri gibi "yetkinlikler"dir:[12] Düzgün ve onurlu, üretken ve tatminkâr bir yaşam için gerekli ve belki aynı zamanda yeterli koşulları sağlayan becerilerle yatkınlıklardır. Duyarlılık (gözlerin ve kulakların dünyanın sesleri ve görüntülerine, sunabildiği şeylere, içinde yaşayan ötekilere, onların neler sunabileceğine ve sözlerini tutabilmek için nelere ihtiyaç duyduklarına açılması), hayal gücü ve tefekkür (hepsinden öte her ikisinden de yararlanma, seçenekleri ayırt edip aralarında tercih yapma, bu tercihlere yeterince bağlı kalabilme, onlara etki etme ve sonuçlarını görebilme yetisi), duygular (severken, başkalarını önemserken, kayıtsızlığın, aşağılamaların, yanlışlıkların, önemsizleştirmelerin, onurun inkâr edilip haysiyetsizliğin kötülüklerini kınayıp bunlarla mücadele etme becerisi), pratik akıl (iyi bir yaşamı tahayyül edebilmenin yanı sıra, kişinin hayatını bu amaca adaması için gereken azmi yaratma becerisi), sosyallik, örgütlenme becerileri ve iradesi gibi (yaşamı başkalarıyla paylaşmak, kişinin yaşamını başkalarının iyiliğini düşünerek yaşaması için gereken teknik bilgi, insanların birbirlerinin ihtiyaçlarını, değerlerini ve tutumlarını anlama arzusu ve iradesi, tarafların tümünü tatmin edecek bir *modus vivendi* oluşturmaya, böyle bir *modus*'un getirdiği öz kısıtlılıkları ve fedakârlıkları kabul etmeye hazır olma).

Toplumun "zayıf halkaları", yani televizyonlarda aynı isme sahip son derece popüler bir yarışma programının müptelası olmuş milyonlarca izleyicisine diskalifiye etmelerini, kovmalarını ve oyundan elemelerini salık verdiği, ancak Affinati'nin

12. Bkz. Martha Nussbaum ve Amartya Sen, *The Quality of Life*, Oxford University Press, 1993.

öğretmenlik yapmayı tercih ettiği kişiler, bu yeteneklerden yoksundurlar ve değerlendirebilecekleri hiçbir fırsat yoktur. Bu sebeple eksikliğini hissettikleri şey "üst yetkinlik"tir: Diğer yetkinliklere erişme kapasitesi ve bu erişime duyulan arzu. Çoğunlukla bu "zayıf halkalar" kaçırdıkları deneyimin değerini anlama fırsatları hiç olmadığından, ne kaybettiklerinin farkında değillerdir. Vurdumduymaz ve kalpsiz tüketim toplumumuzun anons sistemlerinden ve "kenar mahalleler"in (sürüldükleri ve yaşamalarına izin verildikleri tek yerde, bu yayınların sirenleri andıran şarkılarıyla çoktan ayartılmış kişilerden) diğer sakinlerinden işittikleri şey iste-iste-iste, al-al-al, at-at-at mesajından başka bir şey değildir. Çağrı, cazibe, kurnazca hileler ve komutlar tek bir yerde toplanmıştır. Üç yıl önce, Londra'da yoksul ve köhne Levisham'ın diskalifiye edilmiş, hüsrana uğramış ve mağdur edilmiş "kusurlu müşterileri"nin unutulmaz isyanından sonra söylediğim gibi:[13]

> Beşikten mezara, mağazaları yaşamlarımızın ve ortak hayatımızın tüm hastalıklarıyla acılarına deva olacak yahut en azından yatıştıracak ilaçlarla dolu eczaneler gibi görecek şekilde eğitiliriz ve hepimizin kafasına bunlar kazınır. Böylece mağazalar ve alışveriş tam anlamıyla ve ciddi ciddi eskatolojik bir boyut kazanır. Süpermarketler, George Ritzer'in meşhur tabiriyle tapınaklarımızdır. [...] Alışveriş yapıyorum, öyleyse varım. Alışveriş yapmak veya yapmamak, işte bütün mesele bu. [...] Aforoz edilmiş, yoksun kalmış ve Tüketiciler Kilisesi'nden kovulmuş olanlar için bunlar, düşmanın sürgün edildikleri topraklarda diktiği karakollardır. Sıkı sıkıya korunan o duvarlar, diğerlerini benzer bir kaderden koruyan metaların erişimini engeller. [...] Çelik kafesler ve güneşlikler, kapalı devre kameralar, girişte yer alan ve içerde saklanan güvenlik görevlileri, bu savaş alanının atmosferine ve süregelen düşmanlığa katkı yapmaktan öteye geçmez.

O tüketim tapınaklarının kulelerinde her gün sabahtan akşama hiç susmayan çanlar, gürültülü, tantanalı ve yankısı büyük çanlardır. Kulakları tıkamanın faydası olmaz. O sağır

13. www.social-europe.eu/2011/08/the-london-riots-on-consumerism-coming-home-to-roost.

edici patırtıdan saklanmanın hiçbir yolu yoktur. Zangoçlar öyle aman aman seçici insanlar değildir. Çanlar her kesimden hacıyı kendisine çekme umudu ve niyetiyle çalınmaktadır (muhtemelen tüketicilerden oluşan toplumumuzun tüm sakinlerine, eşit oranda, ayrım gözetmeden ve samimiyetle sunulmuş tek fırsat budur). Fakat tapınakların içinde, senin ve Nussbaum'un tarif ettiği yetkinliklerin ululuğuna adanmış tek bir sunak, ufak çelenkler dahi yoktur. Ey o eksik yetkinlikleri arayanlar, *lasciate ogni speranza, voi ch'entrate* (ey buraya girenler umut etmeyi bırakın). Ancak oraya girme izni alabilmek için canhıraş mücadele etmekten veya oraları ziyaret etmekten onları hiçbir şey durduramaz. Tapınağı ziyaret etmek, kişinin seçmekte özgür olduğu veya atıl bırakılacak bir hak değil, bir ödevdir. Eğer testi geçemezseniz, tüketicilerin görevini yerine getiremezseniz tuttukları bekçiler ve yöneticiler girmenize izin vermeyebilir fakat kimsenin kendi iradesiyle sunulan hizmetlere katılmaktan, en azından samimiyetle katılmaya çalışmaktan vazgeçme hakkı yoktur. Affinati'nin öğretmenlik yapmayı seçtiği kişiler, Tüketiciler Kilisesi'nin sapkınlarıdır. Bu kendi tercihleri değil, Kilise'nin bütünlüğünü gözeten Kutsal Engizisyon'un hükmüdür.

Vittorio de Sica'nın 1951 tarihli muhteşem filmi *Milano'da Mucize*'de, yaşlı, bilge ve iyi kalpli bir kadın olan Lolotta, lahana öbeklerinin arasında küçük Toto'yu bulur ve onu bir yetimhaneye yerleştirir. On sekizinci yaş gününde yetimhaneden çıkarılan Toto, Milano yakınlarında evsiz ve yoksulların yerleştiği metruk, yıkık dökük ve tenha bir yere, bir gecekondu mahallesine gelir. Lolotta ona harikulade bir hediye verir: İnsanın her dileğini yerine getirebilen sihirli bir güvercin. Yufka yürekli ve merhametli bir yaratık olan Toto, sefil yoldaşlarını dileklerini söylemeye davet eder. Ancak arkasından yaşanan olaylar, çetin ve amansız bir "üstünlük kurma" çabasına (başkasının skorundan daha büyük bir skor elde etme çabası) ait itici görüntülerdir. Yoksullardan her biri, az önce verilen kürkten bir iki tane daha ister. Veya başkasının istediği paranın iki katını dilerler. Size ne veriliyorsa, ben ondan daha fazla istiyorum. Yaşadıkları yerde

kazara büyük bir petrol rezervi bulununca, gecekondu sakinleri petrol kuyusuna alan açmak için toplanır, tutuklanır ve hapse atılırlar. Bunun üzerine öykünün son gerçek mucizesi gerçekleşir. Belki de yaşanan olaylar arasında en doğaüstü olan budur: Hem hapse atılmaktan yırtmak hem de sinir bozucu bir biçimde onları daha mutlu insanlar hâline getirmemiş açgözlülüklerinden kurtulmak amacıyla, şehrin meydanını süpüren işçilerin onlara verdiği süpürgeleri bacakları arasına alıp uçarlar. Nereye mi? Gidecek bir yer ve oraya ulaşmanın araçlarını bulmak, büyük ihtimalle mucizenin en çetrefilli kısmıydı.

Bunların tümü, senin ve Nussbaum'un iddiasınca, onlara kullanma kapasitesiyle birlikte sahip olmanın onurlu ve tatminkâr bir yaşam için vazgeçilmez sayıldığı yetkinliklere, günümüzdeki toplum tipinin erişme, bu yetkinliklerde ustalaşma ve bunları hayata geçirme olanaklarının önüne konmuş zorluklara tekabül etmektedir. Ayrıca bu yetkinliklerin eşit bir şekilde dağılmasının önünde de önemli güçlükler vardır. Diyeceğim o ki, bu belli tipte malların dağılımındaki çarpıcı eşitsizlik bugün tüm diğer boyutlarıyla toplumsal eşitsizliğin temelinde yatan şeydir. İdeal öğretmeninizin dağıtması gereken yahut her şeye rağmen dağıtmaya mahkûm olduğu kartlar, herkesin bildiği gibi sınırlı miktardadır. Ancak yetkinlik gibi mallar, doğaları gereği arz-talep oyunundan muaf olmalıdır. Neticede tüketimle azalmak yerine artma eğilimindedirler. Şimdi bütünüyle unutulmuş olsa da eski bir Amerikan deyişinde olduğu gibi: Sen bana bir dolar versen ve ben de sana bir dolar versem ikimizin de birer doları olur; sen bana bir düşünce versen ve ben de sana bir düşünce versem ikimizin de ikişer düşüncesi olur. Tüketim piyasalarının, üstünlük kurmaya dönük yaşam stratejisini sağlamlaştırmasıyla yardım ve yataklık ettiği mevcut hegemonik tüketimcilik sendromu, bu yetkinliklere kavuşmayı ve bunlarda ustalaşmayı her şeye rağmen sıfır toplamlı oyuna dönüştürmeyi başarmıştır.

İdeal bir öğretmenin, ümitsiz ve düpedüz düşmanca koşullarda bile o insanca, pek insanca yetkinlikleri teşvik edebilen (ve bunun için uğraşan) biri olduğunu kabul ediyorum. Hatta bazen

bunda başarılı dahi olabilir. Affinati gibi insanlarca bulunacaklarını hayal bile edemeseler de, o türlü türlü "kenar mahalle"de, kentin gettolarında, "*quartier*" ve "*favela*"larda bulunmayı bekleyen sayısız Lorenzino vardır. Peki, Affinatilerden kaç tane var? Dahası neden hep tek tüktürler? Yaygın ve çokboyutlu eşitsizliğin etkisiyle şekillenen toplumlarda, dünyanın Lorenzinolarına verilen yer alınyazılarını belirlemez, ancak tercihleriyle başarı şanslarının istatistiksel olasılıklarını değiştirir. Etrafımızda Affinatilerden ne kadar çok olursa, bulunup teşvik edilecek, o korkunç alınyazılarından kurtulacak Lorenzionaların sayısı da o kadar çok olur. Fakat kendilerini ve mahallelerini, toplumca üretilip durmaksızın yeniden üretilen sorunlara bireysel çözümler getirme arayışıyla sınırlarlarsa Affinatilerin yapabilecekleri şeyler de sınırlı kalır. Bu sınırları aşmak için, Affinati'ye Toto'nun sihirli güvercinin verilmesi gerekir.

Elbette hepimiz, bireysel olarak kurtuluşu edebiyatta yahut bir filmde, bir şarkıda, bir resimde (yani hayal gücünün eserleri diye tanımlanabilecek "sanat" ismiyle sarıldığımız tüm o eserlerde) arayabilir ve aynı Toto'nun petrol kuyusu açmak için el konulan o kimsesiz çöplüğü ev bellemiş yoksul ve miskin evsizlerinin acı gerçekliği arkada bırakmasında olduğu gibi tek tek kurtuluşu bulabiliriz. Peki pratik bir yararı olur mu?

3
Sarkaç ve Calvino'nun Boş Merkezi

Riccardo Mazzeo - *What Use Is Sociology?* adlı eserinizde, premodern (veya *ancien regime*), modern ve günümüzün akışkan modernlik aşamalarının, gerçekte birbirinden müstakil unsurlar olmadığını çünkü bu eğilimlerden biri veya ötekisinin sürekli yüzeye çıkmasının birlikte var olduklarına delalet ettiğini söylemektesiniz.

Eğitim alanında uğraşırken, Jean Piaget'in muazzam teorisiyle ilgili akla takılan gözlemlerden biri, bir çocuğun gelişim sürecindeki her aşamanın net *geçişler*le değişmesiydi. Bruner'de öğrenim eksenindeki kaymalar ve benzer ilerlemeler tanımlanmaktadır fakat yeni aşamadaki değişim, önceki öğrenme

biçimlerini *silip atacak* kadar radikal değildir. Ayrıca Freud'a baktığımızda, oral aşamayı önce anal aşama, ardından genital aşama (en olgun olanı) takip etse bile, insanın tüm yaşamı boyunca oral ve anal dürtüler *birlikte yaşama*ya devam eder. Yazdıklarınız şu an psikolojik bir düzeyde yaşanan şeyin sosyolojik bir perspektifte de gerçekleştiğini düşünmeye sevk etmiş durumda ve sizi okumamış olsaydım bu düşünce zihnimden asla geçmezdi. *What Use Is Sociology?*'de Keith Tester ve Michael Hviid Jacobsen[1] nostaljiye nasıl baktığınızı sorduklarında, dünyadaki gelişmelerin çizgisel olmadığını, aksine bir sarkaç gibi hareket ettiğini, çünkü her yeni durumda eskiden var olmuş bir şeylerin mutlaka kaybolduğunu ve insanların bunu ancak *a fait accompli* yani değişim gerçekleştikten sonra fark ettiğini söylüyorsunuz. Dolayısıyla hissettiğimiz nostaljinin artık var olmayan ve yasını tuttuğumuz şeylerle alakası yoktur. Aksine bir yanda tamamen *ex post* (geçmiş) olduğunu görürken, diğer yanda kaçınılmaz melezleşmeleri ve karışmalarıyla, daima hayali niteliğini korumaya ve oluş sürecinde kalmaya mahkûm olmuş mükemmel, kesin bir yapı olduğunu bilmemizle alakalıdır. On üç yıl önce Keith Tester'la yazışırken "Lyotard'ın önce postmodern olmadan gerçek anlamda modern olamazsınız esprisi"ni[2] gerçekten sevmenizin sebebi tam da bundan ötürüdür.

Raymond Aron'un kızı, sosyolog (ve siyaset bilimci) Dominique Schnapper son kitabında[3] *Homo democraticus*'un mevcut, köktenci "aşırılıkçı demokrasi"de getirdiği riskleri ön plana çıkarmaktadır. Bu demokrasi, okul ve yargı gibi kurumsal alanlarda bile kişinin tabi olduğu kuralları seçme noktasına gelmiş, sınırsız bir refahın peşindedir. Bahsettiğim şey Berlusconi'nin kendine yonttuğu o (berbat) *ad personam* kanunlar değil, internette

1. Zygmunt Bauman, Michael Hviid Jacobsen ve Keith Tester, *What Use Is Sociology? Conversations with Michael Hviid Jacobsen and Keith Tester*, Polity, 2014.
2. Zygmunt Bauman ve Keith Tester, *Conversations with Zygmunt Bauman*, Polity ve Blackwell Publishers, 2001 [*Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017].
3. Dominique Schanpper, *L'esprit démocratique des lois*, Gallimard, Collection Nrf, 2014.

yaygınlaşan Beş Yıldız Hareketi gibi kontrolsüz ve aşırılıkçı bir radikal eleştiridir. Karşımızda her yere yayılan bir histeri dalgası vardır. Nitekim bireysel özgürlüğü toplumun diğer üyelerinin özgürlüğüyle ilişkilendirmeye kadir, her türlü *Gemeinschaft*'ın yok olup gitmesiyle ve toplulukmuş gibi *tahayyül edilen* fakat bireylerin gerçek ve sahici topluluklarından kopuk bir şekilde deneyimlenen o tesadüfi toplum metaforu sayesinde, *Gessellschaft*'ın da kaybolmasıyla, bu histeri insanları hem iktidarsız hem de zoraki bir karşıtlıkla ilgisiz hâle getirmektedir.

Schnapper'ın kitabı sanki yansımasını Moises Naim'in *Gücün Sonu*'nda buluyor.[4] Naim özellikle internet sayesinde, büyük güçler karşısında daha büyük yetkinliklere sahip olmuş mikro güçlerden bahsediyor. Marco Belpoliti ise "adeta gökten zembille inip eski düzeni sarsan asilerden, kenarda kalmış politik partilerden, yenilikçi sıçrayışlardan, bilgisayar korsanlarından, popüler liderleri olmayan gençlerden, yeni medyadan ve karizmatik figürlerden bahsetmektedir". Diğer yanda Grillo, Casaleggio ve Beş Yıldız Hareketi'yle Assange'ın Wikileaks'i vardır. Bana Italo Calvino'nun kırk yıl önce *Corriere della Sera*'da yayımlanmış olan ve şu satırlarla sona eren makalesini hatırlatıyor: "Modern toplum, ağırlığı boş bir merkeze doğru çekilen ve tüm güçle değerlerin bu boş merkezde toplandığı, son derece karmaşık bir düzene dönüşme eğilimindedir."[5]

Kanımca bu sözlerde, küresel güçlerin, güçlerini yeniden tazelemesi için gerekli yerel duraklamaları tarif edişinizden ve yeni, daha hassas dengelerin inşa edilmesinde hangi küçük yahut büyük kaynakların en çok etkiye sahip olacağını önceden belirleyemeden, hepimizi çaprazlamasına kesen etkilerin girdabından bir şeyler vardır.[6] Dahası "boş merkez" Keith Tester'la yaptığın sohbetlerde yine benzer şekilde açığa çıkmaktadır:

---

4. Moisés Naím, *The End of Power: From Boardrooms to Battlefields and Churches to States, Why Being In Charge Isn't What It Used to Be*, Basic Books, 2013 [*Gücün Sonu*, Çev. Hürcan Köse, Pozitif Yay., 2018].
5. Marco Belpoliti, "Quel che resta del potere" ("İktidardan Geriye Ne Kaldı"), *L'Espresso*, 27 Şubat 2014.
6. Zygmunt Bauman, *On Education*, Polity Press, 2012, bölüm 19.

> Kanaatimce 21. yüzyılda karşılaşacağımız tehlike totaliter baskılar (şu an neyin olup bittiğine yönelik bir saplantı) değil, beşeri toplumun özerkliğini garanti altına almaya kadir "bütünselliğin" çöküşüdür. [...] Geç de olsa, zincirlerinden koparılıp geminden salındığında "bütünselliğin" ne tehlikelerle birlikte geldiğinin acı farkındalığına sahibiz.[7]

Zygmunt Bauman - Her türlü gelişme ve dönüşme süreklilik ve süreksizliklerle örülüdür. Gelişen/dönüşen bir varlığın her anlık görüntüsü, sayısız tabakasıyla yeniden yazılmış bir parşömen gibidir. Varsa bile çok az tabaka bütünüyle silinip ortadan kalkar. Çoğu sonradan sürülmüş boya katmanıyla kapanıp gözlerden saklanmış durumda ya da hâlâ diğer fırça darbelerinin altından parlaklığını korur vaziyettedir. Bazen içlerinden bir kısmı taşınıp farklı bir kompozisyonun içine yerleştirilir veya bir tür Freudçu "bilinçaltı"na sokulur. O an için (yani geçici suretle) gözlerden ırak olsa da ilkesel açıdan geri çağrılması mümkündür. Bu hem makro hem de mikro fenomenler için geçerlidir. Düğüm öyle zorlu ve sıkıdır ki, süreksizlik hükmünü haklı çıkaracak durak noktasını belirlemek, kural olarak "temelden ihtilaflı" bir meseledir. Son tahlilde kabul edilmesi, hep sorgulanmaya ve yeniden değerlendirmeye açık bir uzlaşma/anlaşma meselesidir.

Bana göre süreklilik ve süreksizlik arasında başat, katışıksız bir karşıtlık olduğunu söyleyen eski varsayımı terk etmek, insanların dünyayı algılama biçiminde yaşanmış bir başka dönüm noktası kırılmanın temel unsuru olmuştur. Nitekim Ilya Prigogine bu kırılmayı, her şeyi özetleyen *Kesinliklerin Sonu* başlıklı çığır açıcı araştırması/manifestosunda tarif etmiştir.[8] "Klasik bilimler düzene ve sabitliğe vurgu yapmaktaydı; oysa şimdi yaptığımız tüm gözlemlerde dalgalanmaları, kararsızlıkları, birden fazla tercih olduğunu ve öngörülebilirliğin kısıtlandığını görüyoruz." Klasik görüşte "doğanın yasaları kesinlikleri

7. Bauman ve Tester, *Conversations with Zygmunt Bauman* [*Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*], s. 145.

8. The End of Certainty, altbaşlığı *Time, Chaos, and the New Laws of Nature* [Zaman, Kaos ve Doğanın Yeni Yasaları], The Free Press, 1996 [*Kesinliklerin Sonu*, Çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yay., 2004].

ifade etmektedir. Başta uygun koşullar sağlandığında, geleceği kesinlikle öngörebilir veya geçmişle ilgili 'geriye dönük tahminler' yapabiliriz. Ancak kararsızlık ve istikrarsızlık devreye girdiğinde, bunu yapmak artık söz konusu olmaktan çıkar ve doğanın yasaları köklü bir şekilde değişir, çünkü artık olasılıkları yahut ihtimalleri ifade eder konumdadırlar" "Bilim kesinlikle, olasılık da cehaletle özdeş değildir artık."[9]

Bunların tümünü, sıradan insanların sağduyuyla anlayacağı bir perspektifle aktaracak olursak şunu söyleyebiliriz: Söz konusu parşömen, yürürlükte olan değişmez yasaların değil, olasılıklar arasında yapılan tercihlerin çok katmanlı birer baskısından ibarettir; eğer ayrıntılarıyla inceleyebilmek için elimize epeyce fırsat geçecek kadar şanslı olmamız hâlinde, istatistiksel şekilde ifade edilebilen olasılık dağılımının kanıtları gibi okunabilirler. Ancak her zaman ortada bir bityeniği vardır. Bu yeni farkındalıkla, "bireysel ve istatistiksel düzeyler arasındaki eşdeğerlik bütünüyle kırılır" ve "(yığınlara/kümelere ait) dinamiklerin genelleştirilmesi [...] (bireysel/münferit) yörüngelerle ifade edilemez." Bireysel yörüngeler "tahmini, olasılıksal süreçlerin sonuçlarıdır."[10]

Zamanın aralıksız akışı içinde sürekliliğin ve süreksizliğin unsurlarını ayırmaya çabalarken karşılaştığımız zorlukları iyice ağırlaştıran şey, olasılıksal süreçlerin sonuçlarını belirlenimci niteliğe sahip süreçlere bağlanacak sonuçlardan koparmanın güçlüğüdür. Daha izlenimci bir tavırla önerdiğim şey,[11] bireysel yaşam yörüngesinin iki faktörlü analizidir: Alınyazısı (yahut önceliklerimizi dikkate almaksızın "başımıza gelen" şeyler), yani gerçekçi seçeneklerin aralığını belirleyen unsur ile karakter (kazara veya isteyerek yaptıklarımızın hedefi olan şey), yani seçenekler arasında tercih yapan unsur. Ancak itiraf etmek gerekirse, birbiriyle iç içe geçmiş ve sürekli etkileşim hâlinde olan bu iki unsuru net bir şekilde ayırmak nerdeyse imkânsızdır.

9. *A.g.e.*, s. 4, 7.
10. *A.g.e.*, s. 37.
11. Zygmunt Bauman, *The Art of Life*, Polity, 2008 [*Yaşam Sanatı*, Çev. Akın Sarı, Ayrıntı Yay., 2017].

Piaget gelişimsel evrelerle ilgili teorisini, "kesinliği ifade eden doğa yasaları"nın peşinde koşulduğu çağda ortaya atmıştı. Daha doğrusu bu, belirsizliğe yer bırakmayacak bir tektiplik ve evrensellikle temsil edilebilen "ideal tipler"in inşa edildiği zamanlardı. İdeal tiplerin nitelikleri ampirik dünyanın nesneleri arasında hiçbir zaman "saf" hâlleriyle bulunamazdı. Ancak doğal ortamlarından soyutlanmış ideal ifadelerinde bulunabilirdi. Örneğin bugün evrene hâkim olan şeyin tersine çevrilemez zamansal süreçler olduğunu bilsek de, yüzyıllarca güçlü zihinlerin neden fiziksel zamanın tersine çevrilebileceğini düşündüklerini anlamaya çalışan Prigogine, sarkacın (fizikçilerin tersine çevrilebilir zamanının birinci örneği ve zamanın tersine çevrilebileceğiyle ilgili varsayımlara temel oluşturmuş fenomen) "gerçek dünya"da hiçbir imlemi olmayan hayalî bir yapı olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, sürtünmenin askıya alındığı veya tümüyle çıkarıldığı hayalî bir dünyada çağrılabilecek bir şeydi. Ancak "gerçek dünya"da alınyazısı, sahneyi karakterin bir yaşam yörüngesi üretmesi için yapacağı tercihe/seçime hazırlayan unsur da zamana bağımlıdır. "Tersine çevrilemez zamansal" süreçlerin konusudur. Bazı olasılıklar daha az "gerçekçi"dir ve bu sebeple tercih edilme olasılıkları da daha azdır. Dolayısıyla olasılık dağılımının biçimine yön vereceğini söylemek mantıklıdır. Aksini söylemek, sürtünmenin etkisinden muaf sarkaç hep aynı hareketleri tekrar ederek sonsuza dek varlığını sürdürecek diye kehanette bulunmaktan farksızdır. Ancak Piaget'in incelediği çocuklar, bugünlerde eğitilmek üzere okulları dolduran çocukların mevcut hâliyle aynı durumda mıydılar (yani aynı koşulların içine mi atılmışlardı?) Piaget'in araştırmasını tamamlamasından bu yana sarkacı ideal modeldeki hareketlerden saptıran "sürtünmeler"de nasıl değişiklikler olmuştur?

Yaşanan değişimlerin kapsamlı bir çetelesini çıkarma iddiasında bulunamam. Dolayısıyla sadece içlerinden bir kısmını karşınıza serebilirim. Bunlar her ne kadar rasgele seçilmiş olsalar da, muhtemelen alınyazısı ve karakterin diyalektiğinde olduğu kadar bu iki unsurun tek tek yapısında da bir dolu değişikliğe yol açtıkları gözden kaçırılamaz.

Şuradan başlayalım: Çağdaş benlikleri biçimlendiren koşullarda yaşanagelen değişiklikleri usanmadan araştıran Arlie Russell Hochschild'ın belirttiği gibi,[12] "2011'de bekâr annelerin oranı (ABD'de) %40'a çıkmıştır ve araştırmalara göre Amerikalı çocukların yarısı yaşamlarının belli bir bölümünü tek ebeveynli hanelerde geçirmektedirler." "1900'de evliliklerin yaklaşık %10'u boşanmayla sona ererken, bugün ilk evliliklerde boşanma oranının %40-50 civarına çıktığı" ikinci ve üçüncü evliliklerin sıklaştığı ve daha hızlı olduğu düşünüldüğünde başka bir şey de beklenemezdi zaten. Bu sebeple alınyazısının biçimlendirdiği çerçeve (veya bu örnekte, Piaget'in araştırmasına ait nesnelerin "psikolojik bir şekilde geliştirdiği" geriye alınması imkânsız kültürel sürecin zamanla sınırlı sahnesi) nerdeyse tanınamayacak ölçüde değişmiştir. Genelde yetişkinlerin olmadığı aile evlerinde yalnız kalan çocuklar ["latchkey kids"] (Amerikalı çocukların sürekli büyüyen bir dilimi) Hochschild'ın "dış kaynak kullanımlı benlikler" dediği şeyin oluşumunda başat adaylarıdır. Yaşamın nerdeyse her alanında uzmanlaşmış danışmanların sunduğu (çoğu satın alınabilir) hizmetlerden gevşek bir şekilde oluşturulmuş yamalı benliklerdir. Daha çok küçük yaşlardan itibaren çocuklar, piyasanın talimatlarına bağımlı kalma ve daha fazla bağımlı olma eğilimindedirler. Piyasada yaşamak için gerekli ürünleri ve kullanacakları hazır reçeteleri bulmayı ummaktadırlar. Piyasada bulunabilen tavsiyelerin/kılavuzluğun otoritesi genelde, mevcut piyasa fiyatlarıyla ölçülür. Hochschild şöyle demektedir: "En büyük yenilik, eskiden piyasa karşısında korunaklı bir alan olmuş duygusal yaşamlarımızın merkezine yerleşen o hizmetlerin kendisidir." Piyasa "kendimizi kavrayış biçimimizin kendisine yollar açmıştır. Kişisel yaşamın piyasalaşması, eskiden sezgisel ve sıradan olan eylemler (kimle evleneceğimiz, bebeğe verilecek isim, hatta ne istediğimizi anlama) şimdi ücretli uzmanların yardımını gerektirmektedir"; "kişisel deneyimler, onları yaratmada rolümüzün olmadığı, satın al-

12. Bkz. Arlie Russell Hochschild, *The Outsourced Self*, Metropolitan Books, 2012, s. 8.

dığımız ("mükemmel" randevular, doğum günleri, evlilikler) şeylere dönüşebilmektedir."[13] Özgüvenin, kişisel özerkliğin, eşi görülmedik derecede geniş bir çeşitliliğe sahip bireysel özgürlüklerin kullanış biçiminin bundan zarar görmemesi imkânsızdır.

Muazzam ve hızlı değişimlerin yaşında bir başka alansa şu: İnternet çağında, ruhsal ve/veya bedensel olarak ayakta geçirdikleri zamanın (hepsi olmasa bile) yarısını, insanlarla değil de ekranların karşısında harcayan genç kuşaklarıyla dünya çapında ağın ve "sosyal" web sitelerin olduğu çağda, en sosyal faaliyet yüz yüze ve göz göze yapılan sohbetlerden, elektronik aracılarla yapılan sohbetlere kayma eğilimindedir. Bu değişim zorunlu olarak, bu dünyada insanca ve pek insanca yaşamak için vazgeçilmez olan sosyalleşme becerilerinin zayıflamasıyla paralel bir süreçtir. İmkânları, rahatsızlığa ve zahmete girmeden serbestçe kullanılabilmeleri, çevrimiçi ağları, çevrimdışı topluluklardan ayırmaktadır. Ancak yine aynı sebepten ötürü, insanlar arasında elektronik yollarla kurulup sürdürülen bağlar, kırılgan olmalarıyla meşhurdur. Öte yandan twitterda paylaşım yapmanın ve mesaj atmanın ustaları, zorunlu olduğu kadar zorlu diyalog sanatında, gittikçe kabiliyetsizleşmektedirler.

13. *A.g.e.*, s. 11, 12, 14.

4
Baba Sorunu

Riccardo Mazzeo - Günümüz dünyasında baba figürünün nasıl değiştiğini büyük bir ikna gücüyle açıklamış kişi, Lacan'ın öğretilerinden aldığı ilhamla *Cosa resta del padre? La paternita nell'epoca iper-moderna* (Babadan Geriye Ne Kaldı? Hipermodern Çağda Babalık), *Il complesso di Telemaco* (Telemakus Kompleksi) ve *Patria senza padri* (Babasız Baba Vatan) gibi kitaplarda "babalığın buharlaşması"nı tarif etmiş psikanalist Massimo Recalcati'ydi. *On Education*'da (Eğitim Üzerine) size zaten bundan bahsetmiştim ve ilerde bu tartışmaya tekrar döneceğimize eminim. Fakat burada ilginizi, otoriter bir figür olarak eski baba modelinden bugün geriye ne kadar az şeyin

kalmış olduğuna, güçten düşmüş, zayıflamış veya ortadan kaybolmuş babalarda, kimsenin görmediği ve bilmediği gizli bir unsura dönüştüğüne çekmek istiyorum. Esasında (zalimane olacak belki ama bugün), günümüzün babaları olmuş o soluk figürlerde, o eski zamanların babalarından geriye ne kalmıştır?

İtalya'nın önemli Jungçu analistlerinden Luigi Zoja bunu, bana göre en önemli eseri *Il gesto di Ettore*'de [Hector'un Jesti][1] açıklamaya çalışmıştır ve bunu herkesin bildiği gibi Freud'un babasının, kürk şapkasını çamura fırlatmış olan hasmıyla yüzleşecek cesareti bulamaması nedeniyle maruz kaldığı aşağılanma ile bu öykünün Sigmund için yarattığı sonuçlardan hareketle yapmaktadır. Psikanalizin babası, ancak *Aeneid*'i okuduktan ve Aeneas'ın neden ailesinin ve halkının bekasını, savaşta kendisini savunma onuruna tercih ettiğini anladıktan sonra, babasına hak verip onu affetti. Dahası yazdığı eser sayesinde babasıyla barışmasını sağladığı için Virgil'e minnettardı ve *Düşlerin Yorumu* adlı eserinin, babasının çalışmalarından alınmış bir satırla başlamasının sebebi bu olmuştu.

Buradaki mesele şudur: Bir anne aşağılanmaya razı gelse bile çocuğu onu asla reddetmeyecektir, fakat baba hakarete ses çıkarmadığında çocuğundan "bir baba gibi davranmıyor" sözünü işitebilir; ayrıca çocuk "babasının yalnızca hakkaniyetini ve sevgisini değil gücünü de hissetmek ister; çünkü toplumdaki ilişkilerin içinde sadece sevgi ve adalet değil, kaba güç de vardır".[2] "Batı geleneği genelde dünyanın geri kalanı karşısında muzaffer olmuş ama adaletsiz bir babayı, adaletli ama herkesin ezik ve güçsüz gördüğü babaya tercih eder. Gücünü ve itibarını kaybettiğinde reddedilen baba prototipi *Kral Lear*'ı yaratmış Shakespeare, bu paradoksun tamamen farkındaydı."[3]

1968 hareketinin yarattığı sonuçlardan birinin, babaların saldırganlığının zayıflaması olduğunu gördük. O kuşak otoriter baba modeline meydan okudu ve bunun sonucunda babalar

1. Luigi Zoja, *Il gesto di Ettore*, Bollati Boringhieri, 2000.
2. *A.g.e.*, s. 10-1.
3. *A.g.e.*, s. 11.

çocuklarına karşı bu dediğim dedik saldırganlığı terk edip, daha nazik, anlayışlı birer dost gibi davranmak zorundaymış gibi hissettiler. Ancak diğer yandan, zayıf babaların çocuklarının, mahallenin kabadayıları arasında nasıl "güçlü" baba figürleri aradıklarını da gördük: "Babanın otoritesi demokratikleşmiş, gücü birçok açıdan dağılıp gitmiştir fakat bilinçaltımız birkaç kuşak içinde, binlerce yıl boyunca hâkimiyetini sürdürmüş bir şeyi ortadan kaldıramaz. Babaları olmasa da, muhtemelen yeni bir düzene doğru evriliyor olsa da, Batı toplumu en azından bilinçaltı düzeyinde hâlâ ataerkil bir toplumdur."[4]

A Natural History of Evil'nde[5] (Kötülüğün Doğal Tarihi) korkunç felaketlerle karşılaşan bireyler veya halkların nasıl yardım aldıklarını ancak bu yardımların genelde sürekli olmadıklarını belirtmiştiniz. Eğer sıkıntılı koşullar çok uzun süre devam ederse, diğerleri gittikçe daha az sakladıkları bir rahatsızlıkla kurbandan uzaklaşırlar ve baba figürüne bakıldığında "kaybedenlerin özellikle gururlarını da yitirdiklerinde yol açtıkları tiksinti ve iticiliği aşmak zordur".[6]

Peki, biz onu kaybetmeden önce, babanın otoritesi nasıl kazanıldı? Zoja ilk insanların gittikçe daha da irileşen hayvanlara karşı gösterdikleri çılgınca öfkeden bahseder. "Ruhları ve zihinleri ciddi anlamda genişleyip kendi üzerine konulan doğaya öykününceye" dek keşif yolculuklarına devam etmişlerdir. "Ardından içsel bir dengeleyici mekanizma koyarak, kendilerini sınırlamayı tercih etmiştir ve ardından kendisini hem nehre hem de nehir kıyısına atamıştır."[7] Cinsel faaliyetleri aşırıya kaçmıştır fakat en savunmasızları genç insanlar olduğundan, uzun süre önce onları korumak için tekeşli aile yapısı açığa çıkmıştır.

> Çokeşliler birbirlerinin genetik karakteristiklerini kanlı bir şekilde yok ettiler ve sağ kaldıklarında bile gereğinden fazla şiddet gösterdikleri için topluluklarından kovulma riskiyle karşılaştılar.

---

4. *A.g.e.*, s. 12.
5. Zygmunt Bauman, *A Natural History of Evil*, Indigo Press, 2012.
6. Zoja, *Il gesto di Ettore*, s. 15.
7. *A.g.e.*, s. 45.

> Ancak diğerleri evrenin gelecek hâkimleriydiler, çünkü planlı bir yaşamın, hemen gerçekleşmese de daha dolu bir yaşamın lehine, anlık içgüdüsel hazları (rakiplere karşı saldırgan güdüleri, kadınlara karşı cinsel güdüleri) bastırabiliyorlardı. İşte bu ataerkil niteliklerin temel kaidelerindendir.[8]

Ahlaki güçleri (kişinin ailesini ve ülkesini müreffeh hâle getirip bunu koruması için gereken fedakârlık adına hazzı ötelemesi) düşmana karşı kullanmak üzere maddi güçlerle birleştiren bu beceri, *Yasa Koyucular ve Yorumcular*'da hakkında unutulmaz satırlar yazdığınız Max Weber'ce övülen meşhur "püriten"le tepe noktasına çıkmıştır.[9]

Bu kitabın büyük bir kısmını, aydınların hâlâ gündemlerini "aydınlanmış despotlar"a dikte eden "yasa koyucu" konumlarını sürdürdüğü, henüz teorilerin bol (bugün hâlâ bu doğrudur) ve hiçbirinin "hakikat" sayılacak kadar kabul görmediği çokodaklı bir ortamda "yorumcu" konumuna daha düşürülmedikleri o Aydınlanmayı teşhis etmeye ayırıyorsunuz. Bugün birbirine aşık atan "hakikatler" vardır ve Zoja otorite krizinin nasıl Aydınlanmayla başladığına dikkat çekmektedir. Fransız Devrimi'ni müjdeleyen her iki kişinin, yani hem Voltaire'in hem de Rousseau'nun babalarıyla karmaşık ilişkileri olması tuhaf bir olgudur. İlkinin babası oğlunu evlatlıktan reddetmiş, ikincisiyse çocuklarına gerçek bir baba olamamıştı. "Sembolik bir bireyin davranışlarında, kolektif imge gizlenmiş hâldedir. Bir babanın hediyesi çocuğunun herkesçe sayılması olmuştur hep. Diğer olasılıksa yine babanın elleriyle, evlatlıktan reddedilmektir. Voltaire gerçek bir alternatifin peşine düşmüştü: Eğer kabul veya reddediliş bir tercihse, bunlar pekâlâ çocuktan da gelebilirdi."[10]

Dolayısıyla 18. yüzyılın Paris'inde, en ilerici kadınlar çocuklarını sütannelerine bırakıp kendilerini "klasik" anne rolünden kurtarırken ve kendilerini okumaya veya salon sohbetlerine

8. *A.g.e.*, s. 51.
9. Zygmunt Bauman, *Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodernity and Intellectuals*, Polity, 1987 [*Yasa Koyucular ve Yorumcular*, Çev. Kemal Atakay, Metis Yay.,1996].
10. Zoja, *Il gesto di Ettrore*, s. 180.

verirlerken, "Voltaire dışındaki babayla savaşıp onu parçalamış, Rousseau'ysa içindeki babayla boğuşup durmuştur."[11]

O andan itibaren, babanın krizi ağırlaşmaya devam etmiştir. Sanayileşmeyle ve köylü babaların (despotik olsalar da oynadığı rol kökleşmiş babalar) fabrika işçiliği yapan babalara (yakınlıkla birlikte çocukları üzerindeki denetimlerini yitiren, çocukların akşam eve sarhoş dönerken veya yüksek sesle televizyon izlerken gördüğü babalar) ve neticede otoritesi bugün iyice aşınmış günümüz babalarıyla durum daha da kötüleşmiştir. "Etrafımızdaki nesneler bakımından zengin, psikolojik anlamda yoksul olduğumuzdan, bir esrarın çözümünden daha anlamlı ve yoğun olabileceğini görmüyoruz. Erkekler sembolik boyutu reddederek babalıktan çekilmişlerdir."[12] Dolayısıyla içinde yaşadığımız, kurtuluşu gurularda veya psikoterapi ofislerinde aradığımız anneler dünyasında, çocuklarımızda açık bir çatlak ve uçurum varlığını hep koruyor. "Nasıl güçlü bir baba figürüne duyduğumuz açlık sebebiyle diktatör arayışına düşmüşsek, baba arayışımızın da içinde diktatörlüğe duyulan gizli bir nostaljinin yattığını inkâr edemeyiz. Bugün bizi bir baba figürü bulmaya iten güvensizlik, her şeye rağmen bizi tiranlara götürmüş dürtünün ruhsal bir akrabasıdır."[13]

Neticede Zoja'nın düşüncelerini test edecek turnusol kâğıdı, mutlak diktatör Beppe Grillo'nun mutlak itaat göstermeyen herkesi tasfiye ettiği Beş Yıldız Hareketi'ndeki "doğrudan demokrasi"nin sözde özerkliğinde yatmaktadır. Bu konuda görüşleriniz neler?

Zygmunt Bauman - Bana göre Lacan ve Calvino (yarım yüzyıl önce Tanrı'nın öldüğünü ilan etmiş Nietzche gibi) aynı sürecin özüne ulaşmaya çalışıyorlar, fakat bunu farklı kayıtlarla yapıyor ve bulduklarını farklı deyimlerle ifade ediyorlardı. Bu süreç, Calvino'ya kulak verirsek, çağdaşlık girdabının merkezcil kuvvetiyle, geçmişte oraya yerleşmeyi ümit etmiş sayısız insanın

11. *A.g.e.*, s. 181.
12. *A.g.e.*, s. 266.
13. *A.g.e.*, s. 297.

cesediyle dolmuş ve artık ıssızlaşmış merkezine çekilmek demektir. Lacan'ın ilgisini çeken ceset sembolik Baba figürü olmuştur. Nietzche içinse o tüm Babaların Babası Tanrı'dır. Birçok insan açısındansa Vatandır.

Tanrı, Baba, Vatan (münferit) parçalarının toplamından çok daha büyük bir bütüne verilmiş farklı isimlerdir –Hobbes'un Leviathan'ı, Durkehim'ın toplumu, Carl Schmitt'in Egemeni gibi. Schmitt başyapıtını *Siyasi İlahiyat* olarak adlandırmasıyla, dahası "Egemen" figürünü sadece yasa koyma ayrıcalığı ve yetkinliğiyle değil, sadece bir kararla çiğnediği yasalardan sorumlu tutulamamasıyla (ki hem yasa koymayı hem de yasaları çiğnemeyi belirleyen bir edimdir) tanımlamasıyla içlerinde en ferasetli ve ayık kafalı kişi olduğunu göstermiştir. Son tahlilde egemen, yönettiği tebaaya yaptığı hareketleri açıklama veya kabahatleri için özür dileme borcu olmayan kişidir. Hepimizi, tüm tebaasını tanımı gereği öngörülmesi mümkün olmayan ve bizim yönlendiremeyeceğimiz tercihlerine bağımlı kılan şey, işte bu mutlak (sınırsız ve sorgusuz) karar alma serbestliğidir. Eyüp'ün zor yolla öğrendiği gibi: "Hakikat şu ki, hiçbir insanın Tanrı karşısında haklı çıkma imkânının olmadığını biliyorum. Bir insan onunla tartışmayı seçtiğinde, Tanrı bin yılda tek bir soruyu dahi cevaplamaz" (Eyüp 9: 2-3).

Ancak şu paradoksa bakın ki, böylesi mutlak, ezici, baskın, esrarengiz ve hesaplanamaz bir güç karşısında açığa çıkan (Kierkegaard'ın deyişiyle) "korku ve titreyiş" etki etmesi müthiş derecede zor bir alınyazısıyla yaşanacak hayatı, katlanılır (hatta yaşanılır) hâle getirmeye muktedir ustalıklı ve etkin bir kültürel stratejiye dönüşüverir. Normalde bilinmeyenin yarattığı onulmaz dehşeti şiddetlendirmek yerine yumuşatır. Tanrı, Baba, Kral benden daha ileriyi görüp daha fazlasını işitir. Sadece geleceğin nelere gebe olduğunu bilmekle kalmaz, onu bükülebilir hâle getirir, yani rotasını istediği gibi değiştirir. Her şeyi bilir ve her şeye kadirdir. Eğer tüm kalbimle yapılmasını istediğim şeyi yapmaktan imtina ediyorsa, sebebi daha az gelişkin duyularım ve aklımla bilmediğim, örneğin bunun yarardan çok zarar ge-

tireceğini bilsem bile kavrayamayacağım şeyleri bildiğindendir. Neticede istese atamayacağı tek bir adım dahi yoktur. Her şeyi bildiğine ve her şeye gücü yettiğine inanmak teskin edicidir. Sadece ona güven duyarız diyen bir özgüvenle sonuçlanması mümkündür. Hatta bunun da ötesine geçip, aynı pakette, içinde kişinin ona kendisini nasıl sevdireceğini, gazabından kaçınırken inayetine ve lütfuna nasıl mazhar olacağını anlatan talimatlarıyla birlikte gelen Tanrı-Baba-Egemen karar alıcı ayrıcalıklarını yaratır. Sonuçta Tanrı-Baba-Egemen dünyadaki düzenin ve adaletin garantisidirler (en azından dünyanın belli bir kısmı, içinde bulunmam sebebiyle özellikle bunu öne taşımıştır). Verdikleri garanti ne öylece kenara atılıp görmezden gelinebilir ne de idrakten yoksun oluşum, yetersiz bilgim hatta cehaletim ve şüphelerimden zarar görür.

Çoğunlukla Tanrı'nın evrenin merkezinden tahliye edilmesini emreden belgenin hazırlanmaya başladığı yılı 1755 olarak alırım. Fakat bu emri karalayanlar tahliyeden bahsetmek yerine, merkezdeki mevcut ikamet sahibinin görevi ihmal ettiğinden veya borcunu ödemeyen bir kiracının âşığıyla kaçmasından bahsetmeyi tercih etmişlerdir. 1755 yılında, o dönem Avrupa'da gücün, zenginliğin, ticaretin, irfanın ve zanaatın başat merkezlerinden biri olarak sayılan Lizbon'da üçlü bir felaket yaşandı (ardı ardına deprem, yangın ve sel). Lizbon yıkılmıştı ama darbeler rasgele iniyordu. Voltaire'in hemen gözlemlediği gibi, *l'innocent, ainsi que le coupable / soubit egalement ce mal inevitable* (kaçınılmaz kötülükten masumlar da suçlular da eşit derecede zarar görüyorlar). Voltaire'in hükmü gayet netti: Tanrı'nın evrenin merkezinde geçirdiği ikamet, insanların koyduğu akıl ve ahlak testini geçememişti. Dolayısıyla akıl ve ahlakın salık vereceği kriterleri teşvik etmeye ve bağlayıcı hâle getirmeye dönük girişimler karşısında, onun dünyevi temsilcilerinin tavsiyeleri de sınıfta kalmıştı. Bu hükmün altında yatan önerme yeni, yani insanlara ait bir yönetimle evrenin her açıdan daha iyi (medeni) bir düzene ve daha fazla adalete kavuşacağıydı.

Takip eden iki yüzyıl içinde, iş rasyonellikle ve ahlaki tutumlarla ortalığı altüst etme yetisine geldiğinde Tanrı'dan hiç de geri kalmadığımızı (zor yollarla) öğrenmiş olduk. Aynı Büyük Bilinmeyen'in geri adım atmaya direndiğini, yönetimdeki insanlar bırakın her şeye kadir olmayı, henüz her şeyin bilgisine ulaşamadan onları durdurmuş zincirlerin katılığını öğrendiğimiz gibi. Aklın ve ahlakın, ya Evrenin insanlarca mesken tutulmuş kısmını düzgün bir şekilde yönetmeyi ya da Evrenin aynı parçasının kendi kendisini düzgün şekilde idare etmesini umarak (birbirlerine danışarak fakat her zaman aynı fikirde olmadan) geliştirdikleri devlet ve piyasalar, başarısız olduğu gibi takip eden diğer pratik testlerden sayısız kere geçemeyerek, onlara yüklenmiş beklentileri boşa çıkardılar. Dahası arayış ne kadar gözü dönmüş ve coşkun bir şekilde yapılırsa yapılsın, çizim tahtasındaki resimler ne kadar yaratıcı ve çekici görülürse görülsün, ortada onların görevini devralmaya hazır hiçbir aday yoktur.

Kırılmış gerçekliğimiz içinde, benzer bir muamma toplumsal örgütlenmenin her seviyesinde (değişik ölçeklerde olsa bile) kendisini tekrar eder. Her şeyi bilen ve her şeye kadir Tanrı Baba imgesiyle sembolleşmiş otoritenin krizi, aşağıdan yukarıya her yerde tüm şiddetiyle hissedilir bir şeydir. Her katmanın onu bu şekilde deneyimleme sebepleri, bu deneyimlerin ortaya çıkmasından sorumlu etmenler gibi farklı olsalar bile durum budur. Blaise Pascal'ın evrenin doğasına ve bizim, yani insanların buradaki rolüne ilişkin düşüncelerinin yakın zamanda yeniden keşfedilip hızla popüler hâle gelmesi, eminim gözünüzden kaçmamıştır. "Bu merkezi her yeri kapsayan ancak çizgisi hiçbir yerde bulunmayan sınırsız bir çemberdir. Kısaca Tanrı'nın sınırsız kudretine, tahayyüllerimizin bu tefekkürlere yenik düştüğüne işaret eden en büyük makul kanıtlardan biridir."[14] Bunlar son derece keskin sözlerdir ve çok-merkezli belirsizliğiyle çağımızda mevcut hâletiruhiyemizi her zamankinden daha fazla yansıtmaktadır. Pascal açısından "Tanrı'ya güveniyoruz" tarzı, teselli *yoluyla* verilen bir teminat, kulaklarımıza boş bir vaat gibi gelmektedir.

14. www.brainyquote.com/quotes/quotes/b/blaisepasc151958.

Etli canlı, metaforik olmayan baba kırılmalar sıralamasında/hiyerarşisindeki en küçük kırılmaya aittir. Ancak doğrudan ve gündelik bir ampirik incelemeyle en kolay kendisi tespit edildiğinden, öncelikli bir kırılmaymış gibi görünebilir. Bu sebeple daha uzak ve soyut kırılmaları örebilecek tahayyüllerin ipliğini temin edebilmektedir. Bu baba, insan birlikteliğinin aynı anda varlığını sürdüren, iç içe geçmiş ve etkileşim hâlinde olmayı sürdüren, Victor Turner'ın *societas* ve *communitas* diye ayırdığı iki türü arasında bir kesişme noktası (veya daha doğrusu aktarım/takas ara yüzü) olmaya çok yaklaşır. Şu an bu belirgin "baba figürü"ne musallat olmuş sıkıntılar ve güçlükler, kırılmış yapının hangi seviyesinde bulunursa bulunsun, bütün idealleştirilmelerine ve genişlemesine etki eden süreçleri yoğun bir formla yansıtır. Tek ebeveynli hanelerde büyüyen çocukların arttığı düşünüldüğünde, belki mevcut durumu en iyi açıklayan şey, baba figürünün (Tommaso Aquino'nun *Deus otiosus* veya *absconditus*'u gibi) ortada olmayışı ve müdahale etmeyişiyle öne çıkmasıdır. Biyolojik anneleriyle babaları aynı çatı altında yaşasa da yaşamasa da, ailelerle çocukları arasındaki bağlar giderek gevşemektedir. Bu esnada otoritenin yapısıyla aralarında nerdeyse özdeşliğe varmış çakışma da ortadan kalkmaktadır. Nitekim en küçük (dolayısıyla çoğunluğun incelemesi için erişilebilir olan) kırılmanın bilişsel ayrıcalığı dikkate alındığında, içinden çıkarılan deneyimlerin bir matris işlevi görmesi hiç şaşırtıcı değildir. Diğer yanda daha büyük, başka kırılmalarla özdeşleşen diğer baba figürleri, matrisin ortaya koyduğu ve muhtemel hâle getirdiği permütasyonlar gibi görülebilir.

Birçok defa (sonuncusu 2015'te Gustavo Dessal'le kaleme aldığımız İspanyolca bir kitaptaydı: *El retorno del pendulo* (Sarkacın Dönüşü) (artık mazide kalmış "mastürbasyon paniği"yle (bugünlerde daha da belirginleşen) "çocuk istismarı paniği"yle kıyasladım. İlk panik hareketsiz ve saklı çocuk cinselliğinden duyulan kaygının içinde yatmakta olup, anne babaların çocukların davranışını her an her yerde, rahatsız edici ve katı bir biçimde takip edip kontrol etmesine zemin oluşturur. İkincisi

de çocukların yatak odalarıyla banyolarını ahlaksızlığın doğal inleri olarak görür fakat bu sefer suçlanan şey anne babaların cinselliği, özellikle de farz edilen pedofil davranışlar olduğundan, ailelere mesafelerini korumaları ve (şimdi herkesin şüphelendiği) yakınlaşma reflekslerini katı bir şekilde kontrol etmeleri buyrulur. Ebeveynler böylelikle, öncesinde açıklama dahi istemeyen ve göklere çıkarılan o ebeveynlik rollerinden büyük oranda koparılmış olurlar.

Bu sebeplerden ötürü Lacan ve Recalcati'de aile yaşamından "babanın buharlaşması"nı veya her halükârda "aile yaşamının oturduğu merkez"den koparılmasını, tamamen olmasa da büyük oranda kişinin kendisine ve kendi başına yaptığı bir kötülük olarak görüyorum. Emek piyasalarındaki uçuculuğun ve toplumsal mevkilerle iç içe geçmiş kırılganlığın, aşınmaların ve hepsinden öte kesin olmayışının, Baba'nın nitelikleri arasında bırakın her şeye gücü yetmesini, her şeyi bilmekten dahi yoksun olduğunu her gün yeniden açığa vurduğu doğrudur. Yaşamın bu yeni gerçeklikleri, geçmişte olduğu gibi dünya düzeni ve adaletinin gelecek garantisi olarak aile babasını konumlandırmaya imkân veren, toplumun ürettiği ve koruduğu koşulları baltalar niteliktedir. Ancak babanın "buharlaşması"yla birlikte "yerçekimi merkezi"nin birden boşalması gibi en çığır açıcı *Weltanschauung* sonuçlarına yardım ve yataklık eden şey, ebeveynlere ait birçok sorumluluğun zoraki veya gönüllü, çekinerek veya hevesli bir şekilde terk edilmesidir.

Şunu da eklememe izin verin: Nihayetinde bu teslimiyeti takip etmesi mümkün ahlaki tereddütler, genelde tüketici piyasalarında satın alınabilen hizmetlerle aşılır. En yaygın yöntem de, tabiri caizse ahlaki yatıştırıcılığı olan malların kullanılmasıdır. Bu durum, insanların kendi aralarındaki birliktelikle etkileşimin en samimi unsurlarını ticarileşmenin etkisine daha da açmaktadır.

5
Edebiyat ve Hükümdarsız Dönem

Riccardo Mazzeo - Adolfo Fattori bireylerin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişte hissettiği yönelim bozukluğu ile (Werfel'den alıntı yapılacak olursa, "İki dünyaya birden ait olan, iki çağı tek bir ruhla kucaklayan bu insanlar, ciddi anlamda paradoksal, tarihte kendisini nadiren tekrar eden ve birkaç kuşak dışında kimsenin maruz kalmadığı koşullara aittirler")[1] yüz yıl sonra bahsettiğiniz hükümdarsız dönemde, Antonio Gramsci'nin öngördüğü üzere eski yaşam tarzlarının artık işlemediği ancak yeni tarzların henüz icat edilmediği aralıkta hissettiğimiz aynı

1. Adolfo Fattori, *Sparire a se stessi: interrogazioni sull'identità contemporanea*, Ipermedium Libri, 2013, s. 11.

yönelim bozukluğu arasında paralellik kurar. Edebiyat bize bu konuda ne anlatabilir?

Coetzee'nin gerçek gözdelerinden Robert Walser, akışkan modernliğin günümüzdeki göçmenlerini herkesten önce ele alır. Walser ve günümüzün *déracinés*'leri [köksüzleri] arasındaki fark, ilki hiçbir plana sahip değilken, önemsiz, güvenli ve küçük tercihler yapmazken, günümüzdeki seyyahların kendilerini sürekli kısa vadeli projeleri kovalar hâlde bulmasıdır. Bir diğer farksa, yayan vaziyette ve yüzlerce kilometre hiç bitmeyen ve ağır yolculuklara girmiş Walser'ın aksine, buz patencileri gibi, düşüp bir daha kalkamama riskine girmemek için son sürat hareket etmek zorundadırlar. Dahası Walser'ın *kendi* seçtiği, korkunç yoksulluklar, parçalanma ve aşağılanmayla dolu koşullar, modern takipçileri için *başka kişiler*in tercihine dönüşür. Günümüz dünyasına "yön veren" güvensizliklerin sonucudur. Son olarak Walser'ın kendisini çekme ve koruma, zihninde yarattığı bir eve kendini kapatma pahasına kaybolma isteği, günümüz insanının ne pahasına olursa olsun görünür olma arzusuyla taban tabana zıttır. Ayrıca onu yoksulluğun sürekli büyüdüğü şartlar içinde kaynaklardan mahrum kalmaya, marjinalleşmeye, dışlanmaya, zenginlerin masasından kovulmaya mahkûm eden bir hükümdür. Sizce bu iki *fins de siècle* arasındaki benzerlikler nelerdir?

Zygmunt Bauman - 20. yüzyılın eşiğinde dört yıllık siper savaşının dehşetiyle, neşeli, özgüvenli ve kendini beğenmiş 19. yüzyıl doğumluları, o yüzyıldan gelenleri tamamen hazırlıksız bir şekilde yakalamış sarsıcı deneyimle, Werfel'in/Fattori'nin "iki dünyaya birden ait olma, iki çağı birden kucaklama" düşüncesi, bu hükümdarsız ara dönemde zihinlerimiz ve kalplerimizi kuşatmış düşüncelerle paralellik içinde midir? Hayır değildir. Tüm benzerlikler, Hollywood filmlerinde yapılan yasal uyarıların ısrarla belirttiği gibi, tamamen (belki her zaman böyle değildir) tesadüfidir.

İki dünya, iki çağ mı? Yüzleştirilecek, ilişkilendirilecek veya koparılacak, uzlaştırılacak veya karşı karşıya getirilecek iki dünya

olsaydı sadece, bunu fark eder miydik? Küçüklüğümüzden bu yana ve yaşamımız boyunca, birbiriyle çatışan ve çakışan bir dolu şey arasında yolumuzu bulmaya veya hepsini ardı ardına takip etmeye zorlanan/ikna edilen bizler değil miyiz? Birdenbire sert bir şekilde yeni dünyalara çekilmenin, öncesinde görülmemiş şeyler ve akla gelmemiş düşüncelerle yaşanan kafa karışıklığının getirdiği hissiyat sarsıcı olmaktan öte, normalliğe işaret eden rahatlatıcı unsurlardır bizim için. Doğru (her halükârda alıştığımız) yolda olduğumuzu gösteren şeylerdir.

Tekrar doğmaya ihtiyaç duymak; zaten her gün bunu yapmıyor muyuz? Önemsiz ve yavan laflar, sarsılmanın tam tersidir. Sıfırdan başlamak mı? Peki, o yeni yıllar veya günler nereden başlayabilir? Ya özgünlük –beklenmedik ve öngörülmedik özgünlükler? Evet, bol miktarda olduklarını biliyoruz– bugünlerde yabancılıktan daha aşina, olağandışılıktan daha olağan bir şey bulmak çok güçtür. Ne var ki, artık aşina olmadığımız ve dürüstçe söylersek kavraması güç şeyler, özgünlüğü kuşatan gizemli aura ile nerdeyse eskatolojik niteliğe sahip statüdür. Tam anlamıyla ve gerçekten kendini tekrar eden, rutine dönüşmüş reenkarnasyonları, yeniden doğumu, yeni bir dünyaya adım atmayı, şimdiye dek benimsenemez olan bir şeyi benimseme ihtiyacını kuşatan şeydir.

Robert Walser; Riccardo sohbetimize onu da davet ettiğiniz için size çok ama çok müteşekkirim. Walser sadece Coetzee'nin sevdiği bir kişi olmaktan öte, W.G. Sebald'ın "daimi yoldaş"larından olup Elias Canetti'ye göre "çağımızın bellibaşlı yazarlarından"dır. Herman Hesse hakkında şöyle demiştir: "Eğer onun [Walser] yüz bin okuru olsaydı, dünya daha iyi bir yer olurdu" (ah ne yazık ki böyle olmadığında, dünya da daha iyi bir yer olmadı). Walser'ı modern sanat tarihi içine konumlandırmaya çalışan Susan Sontag, kendisine demiryolu kavşağı veya yük gemisi rıhtımının oynadığı işleve benzer bir rol yüklemişti: "Düz yazı yazan, onun kadar yumuşak, muzip ve tekinsiz bir Paul Klee, "neşeli, tatlı bir Beckett", "Kleist ve Kafka arasındaki kayıp halka" Dolayısıyla Kafka'yı keşfettiğinde bu keşfini "tam

tamına Walser'lık bir durum"[2] şeklinde tarif ettiğini hatırlatarak bu sözleri söylüyordu Sontag. Şüphe yok ki o modern sanatların kısa ancak fırtınalı ve yer yer epik öyküsü içinde çok önemli bir figürdür. Hatta alınyazısının verdiği hükümle, bu öykünün şarkısı söylenmeyen ve bu sebeple güçbela tanınan kahramanları arasında en dikkat çekici olan kişidir. Bundan dolayı onun üzerinde biraz daha durmama, neden bunu yapmamız gerektiğini normalde gerektiğinden daha uzun uzadıya açıklamaya çalışmama izin veriniz.

Walser anti-kahramanlığın, kısıtlanmış, alçalmış ve küçülmüş olanların (ama "önemsiz olanlar"ın değil) şairiydi. Gündelik, alelade, görünmezlik noktasına varan ölçüde verili kabul edilen şeyler, onun açısından (bana göre) yaşamın tek önemli ve değerli unsurlarıydı. "Gezinti"de (yüzlerce kısa öyküsü arasında en uzunu), Walser aslında inancını ilan etme noktasına gelir:

> Yürümediğimde ve onunla bağlantılı doğa üzerine düşünmediğimde, bu eşit derecede kıymetli ve tembihleyici arayış olmadığında, kendimi kaybolmuş sayarım ve gerçekten de kaybolmuş hâldeyim. Yürüyen bir insanın olanca sevgisi ve ilgisiyle, her küçük canlıyı gözlemlemek ve araştırmak zorundayım. Bu ister bir çocuk, bir köpek, bir kelebek, bir serçe, bir solucan, bir çiçek, bir adam, bir ev, bir ağaç, bir çit, bir salyangoz, bir fare, bir bulut, bir tepe, bir yaprak isterse üzerine belki tatlı bir çocuğun okulda ilk eğri büğrü harflerini yazdığı, buruşturulup atılmış bir kâğıt parçası olsun. Yürüyen kişi için en yukarıda ve en aşağıda olanlar da, en ciddi ve en komik şeyler de eşit derecede sevimli, güzel ve kıymetlidir.[3]

Kısa öyküsü "Endişeli"de, Walser şunu öne sürer: "Yakınmalar, söylenmeler, insanda bunlar olmak zorunda ve onlarla yaşayacak cesarete sahip olmak zorunda, çünkü bu yaşamanın en hoş yolu. Kimse kendi ufak tuhaflıklarından korkuya kapılmamalı."[4] En muazzam kısa öykülerinden birinin kahramanı Kleist hak-

2. Bkz. "Walser's Voice", Robert Walser, *The Walk*, Serpent Tail, 1992, s. VII-IX [*Gezinti*, Çev. Cemal Ener, Can Yay., 2011].
3. Robert Walser, "The Walk" [*Gezinti*], Walser, *Selected Stories*, Farrar, Strauss ve Giroux, 1982, s. 86.
4. *A.g.e.*, s. 52.

kında, Walser gizlemediği bir onay ve hayranlıkla şunları kaleme almıştır: "Hiçbir şahane müziği, insan faaliyetlerine ait müzik kadar güzel, hiçbir ruhu insanların ruhu kadar ince bulmaz." Bu önem tercihine alternatif ne olur? "Saygın ve resmî bir budalayla veya ötekilerle aptalca veya genelde faydalı bir tartışmaya girmek mi? [...] İnsan eline bir balyoz alıp hepsinden uzaklaşmasını sağlayacak bir yol açmak ister. Kenara çekilin, çekilin!"[5] Yaklaşık aynı vakitlerde, Kafka kısa hikâyelerinden "Ayrılış"ı kaleme alacaktı: " 'Yani hedefini biliyorsun öyle mi' diye sordu. 'Evet' diye cevapladım. 'Şimdi söyledim sana. Buradan gitmek, benim hedefim bu.' "[6] Kısa süre sonra Samuel Beckett da şöyle yazacaktı: "Bilmiyorum. Asla bilmeyeceğim, sessizlik içinde bilmiyorsun, devam etmek zorundasın, devam edemem, devam edemem, devam edeceğim." Veya bu hususta Ionesco'nun şu sözlerine kulak verelim: "Sanki çaresizlikle yüklü her mesaj, herkesin serbestçe çıkış yolu bulmak zorunda olduğu bir durumun ifadesi."[7]

Sontag'ın alıntılanan denemesinde bir nebze sorgulayan tavırla öne sürdüğü gibi, "Walser'ın sanatı iktidarın, hâkimiyetin reddiyesidir." O "(çoğunlukla) onu kabul etmek, iğnelemek ve hafifletmek için bunalıma ve teröre değinir." Ben de şunu soruyorum: İsyan mı, ateşkes mi? Hâkimiyetin reddi mi, kabulü mü? Tuhaf bir biçimde her ikisi birden sanırım. Veya belki daha doğrusu (yine en az bunun kadar esrarengiz bir biçimde) kabul etme yoluyla reddetmenin teşvik edilmesi. Ancak devam etmeden önce, Walser'ın aldığı konuma ilişkin nihai bir hükmün (yani tüm gelecek yorumlara son verecek bir yorumlamanın) kartların arasında olmadığını kabul etmemiz ve W.G. Sebald'a[8] kulak vermemiz gerekebilir. Sebald'a göre Walser tuhaf bir şekilde yolundan sapmış hayatının sonlarına doğru, tek gerçek "edebî hısımı ve selefi" Gogol gibi,

---

5. Robert Walser, "Kleist in Thun", Walser, *Selected Stories*, s. 19-20.

6. Franz Kafka, "The Departure", Çev. Tania Stern ve James Stern *The Collected Short Stories of Franz Kafka*, (Der.) Nahum N. Glatzer, Penguin, 1988, s. 449.

7. Bkz. Martin Esslin, *The Theatre of the Absurd*, Doubleday, 1961, s. 138 [*Abstürd Tiyatro*, Çev. Güler Siper, Dost Kitabevi, 1999].

8. Bkz. W.G. Sebald, "Le promeneour solitaire", *New Yorker*, 7 Şubat 2014.

> Yavaş yavaş hikâye kurgusunun merkezinden gözlerini ayırmama yetisini kaybetmiştir. Bunun yerine görüş alanının kenarlarında açığa çıkan ve tuhaf derecede gerçekdışı yapıların nerdeyse zoraki tefekkürleri içinde kaybolup gitmiştir... Sonunda Gogol'ü ve Walser'ı, ağırlaşan hastalıklarının karanlık ufku karşısında, yarattıkları tonlarca karakter arasından ayırmak nerdeyse imkânsız hâle gelmiştir.

Birbiriyle çatışan yorumların gürültüsü içinde, Sebald havluyu ringe atmaktadır: "Onunla tuhaf derecede yakın bir ilişkim olmasına rağmen, Robert Walser'ın aslında kim ve ne olduğu sorusuna sağlam bir cevap vermem mümkün değildi."

Böyle bir itirafı duyup, ilan edilen şeye bilmiş ve kabul etmiş bir tavırla başlarını salladıktan sonra, Walser'ın verdiği mesajın gerçek (ve tek) anlamını yeniden inşa etmekle uğraşan okurlarının çoğu, bir gün neticeye varma umutlarının sönüp gideceğini görecektir. Her halükârda içlerinden en mantıklı olanlarının sonu böyle olacaktır.

Yukarıdaki özellikleri aklımızda tutarak, çetrefilli bir meseleye, yani Walser'ın hâkimiyetle ilgili tutumuna geri dönmeme izin veriniz. Birçok eleştirmence başyapıtı olarak övülen *Jakob von Gunten*'in geneli boyunca, Walser "kibar ve sakin kalma"yı öğrenmenin, uygun/düzgün davranışlarda ustalaşmayı arzulayan insanlar için en tavsiye edilir tutum olarak, romandaki olayların geçtiği "Benjamenta Enstitüsü"ne katılma amacı olduğunu ilan eder. Bu tutumu geliştirip ne olursa olsun koruyabilmek için, sadece kurallara uymak ve bu kuralları koyan otoriteye başkaldırmaktan kaçınmak yetmez. İtaat hiç şikâyette bulunmamakla takviye edilmek zorundadır. Eğer insan bu "zorundalar"ı kafasına takmaya devam ediyor ve onlardan hoşlanmaz hâle geliyorsa bu şarta uymak bile yeterli olmaz. Ciddi anlamda, samimi bir şekilde, içtenlikle ve hiç pişmanlığa kapılmadan itaat etmek gerekir. Başlıkta adı geçen Jakob, başlarda Benjamenta Enstitüsü'nün akşam yemeğinde tabakta kırıntı bırakmama kuralına öfke duyan biriyken, (zaman alıcı eğitimlerle ve gittikçe yapması kolaylaşan bir öz şartlanmayla) "diğer her öğrenci gibi her şeyi düzenli bir şekilde" yer olmuştu. "Hatta her seferinde güzelce hazırlanmış

o mütevazı yemekleri dört gözle bekliyordum." Jakob (sürekli Çobanyıldızı olarak sayar olduğu) Elfleri hep daha çok taklit etmek istediği ideal şeyler olarak düşünmektedir. Onların "tüm kaba ve zahmetli çabaları, kalplerinden gelen saf ve doğaüstü iyilik"le gösterme alışkanlıklarını över. Böyle bir kökten ileri gelen itaatkârlık, artık serflik değil özgürlüktür. Hatta bundan da öte bir şeydir: Gelecekte karşılaşılacak tüm aşağılanmalara karşı bir teminat, tüm gelecek zehirlenmelerin panzehridir. Hâkimiyet yenilmez olabilir ve sonsuza dek sürebilir ancak onun tartışmaya kapalı yenilmezliğini içtenlikle kabul etmek, onu pençelerinden, dişlerinden ve zehirli iğnelerinden soyutlayabilir... Jakob kendi kendini tebrik eden bir güvenle "artık böyle şeylere işaret etmiyorum" der. Artık işaret etmediği "şeyler" serbest tercihlerin maskesi arkasına gizlenmiş birer teslimiyettir. Hiçbir şey görülmez; böylece hiçbir şey acı ve üzüntü vermez. Biraz engebeli olsa da uzandığı yerler pazarlığa çok açık olmasa da, bu farkında olmama hâlinin yüce mutluluğuna giden yol gayet düzdür: Tek püf noktası, yapmak zorunda olduğunuz şeyleri arzulamak ve sevmektir.

Bir yol. Yahut daha doğrusu, müthiş derecede çatallanmış yaşam yolunun iki yönünden biri. Diğer yolun tabelasında Albert Camus'un şu sözleri yazar: "Başkaldırıyorum dolayısıyla biz varız." Edebiyatta, aynı sosyolojide olduğu gibi, insanların aradığı, benimsediği veya karşısına çıkan hakikatin yolları, sonsuza dek sıradışı bir konumda olan ve bir Mesih'in ifşa etmesini bekleyen hakikatle keşfedilir. Fakat zamanında Kafka'nın iyi veya kötü sonucuna göre, Mesih hep varışından bir gün sonra gelir.

Mesih'in özgün durumunu "hükümdarsız" dönem şeklinde tanımlamak ayartıcı bir tercihtir. Veya ayartıcı olan, umutlarımızı bu duruma bağlama zorunluluğunu hissettiğimiz anda bu hükümdarsız dönemin geleceğini kabul etmektir; çünkü günlerimiz arayışlarla geçip gider ancak hiçbir şey bulamayız ve bu dönem biz böyle hissettiğimiz müddetçe devam eder.

6
Blog ve Aracıların Kayboluşu

Riccardo Mazzeo - Sohbetlerimiz esnasında Jonathan Franzen'dan bahsetmiştik. İki önemli romanını, *The Corrections* (*Düzeltmeler*) ile *Freedom*'ı (Özgürlük) çok beğenmiştim. Diğer yanda kısa makalelerini derleyen *Uzaktaki* henüz İtalyancaya çevrilmeden önce, eserde geçen bazı bağlantılı yönlerin farkındaydınız ve son model Blackberry telefonunun ayartıcı etkisi ile teknolojinin getirdiği "kolaylaştırıcılığın" yıkıcı potansiyeli üzerine söylediklerine tamamen katılmaktaydım. Beni büyüleyen ve harekete geçiren bir roman yazarı, çok daha öte bir şeye dönüşmüştü. Anlatılarının ve eserlerinin dışında kalan şeyleri kendisiyle tartışmak istediğim birine dönüştü.

Ardından nerdeyse kaçınılmaz olarak *The Kraus Project* (Kraus Projesi) adlı uzun makalesini yayımladı. Makalede gençliğinin aracılarına saygısını gösterirken, günümüzde her şeyi kolaylaştırmaya ve mutlak surette düzleştirmeye dönük hâkim eğilime karşı adeta panzehir etkisi yapan üçlü parende atar. Son derece zorlu bir yazar seçer (kesin konuşursak hiciv yazarı Kraus'u seçer) ve onun *Heine and the Consequences* [Heine ve Sonuçlar] tercümesinden alıntı yapar. Metnin en zorlu bölümlerine kısmi açıklamalar getiren ve bunları bağlama yerleştiren, yüz yıl önceki Viyana'yla bugünkü Batı toplumu arasındaki benzerliklerin izini süren muazzam sayıda dipnotla eseri çözümler. En sonunda kısmen kendisinden, Franzen'den ve önceki yazarların (John Updike'tan Philip Roth'a) imhasından bahseder. Bu gençlik yıllarında, Goethe'yle birlikte Alman dilinin 19. yüzyıldaki en büyük yazarı, aynı zamanda Katolikliğe geçmiş bir Yahudi olan Heinrich Heine'i öldüren Kraus'un yöntemiyle (ne var ki daha mütevazı sonuçlar almıştır) giriştiği bir imha çabasıydı.

Kitapta okurun ilgisini çeken ilk şey, Kraus'un 1899'da kurduğu *Die Fackel* (Meşale) dergisinin, günümüzün modası bloglara çok benzemesidir. Ayrıca 1911 ve 1936 arasında, yazar tüm makaleleri kendi yazmış, dergiyi yaratıcı dehası ve zehriyle doldurmuştur. Çağımızın bloglarıyla arasındaki esas farksa şudur: Blogların hiç takipçisi olmazken veya üstün başarılara ulaşamazlarken, *Die Fackel* o dönem Orta Avrupa'da (Mitteleuropa) Freud, Kafka, Wittgenstein, Thomas Mann, Adorno ve Walter Benjamin gibi sayısız önemli şahsiyet tarafından okunuyordu. Bir diğer fark, Kraus'un daha sıradan zihinleri uzakta tutmak amacıyla, yazılarını aşırı derecede karmaşık ve kasıtlı ölçüde esrarlı bir tonda kaleme almasıydı. Gerçekte Kraus'un "blog karşıtı" bloğu, Almancayı ve kendisini sadece Paris'teyken mutlu hisseden Heine'ın değersizleştirdiği ruhu korumaya dönük, çaresizce olduğu kadar ateşli bir çabaydı. Bana göre Franzen, gerçek edebiyatı ve fikirleri internetin direnilmez cazibesinden korumaya çabalarken aynı şekilde kahramanca ve tutkulu bir mücadele veriyor: "Yetişecek onca blog varken, Twitter'da takip

edilecek sayısız yemek kavgası varken, kim oturup edebiyat okuyacak?"[1]

Aslında Kraus da ("Yaşam sanata düzensizlik getirir. İnsanlığın şiirleri kaosu tekrarlamaya devam etmektedir")[2] Franzen de okurları, vulgatenin zihni bunaltan örtüsünü yırtmaya, ısrarla gözlerimizi ayırmadığımız o teskin edici ekranlardan çok farklı bir gerçekliğe nüfus etmeye davet eder. Bana *What Use Is Sociology?*'de Tester ve Jacobsen'ın size yönelttiği sorulardan birini hatırlatıyor.[3] Size statüye kıyasla nezakete atfedilen sorumluluklar hakkında bir soru sormuşlar, siz de nezaketin cesaret kırıcı yokluğuyla kendisini gösterdiğini söylemiştiniz. Arkasında temkinli ve ürkek bir tutumun yattığı, yaşam ve yaşamaktan çok sağ kalma ediminin biçimlendirdiği *ihtiyat*, hatta *korkaklık* bizi eylemlerimizin nahoş sonuçlarından korumaya çalışır. Ancak bir ağabey gibi yakın bir varlık olarak görülen başkalarına dostça bir tavırla gösterilen gerçek nezaketle karıştırılmamalıdır. Son iki kitabında,[4] Eugenio Borgna ötekilere (insan oldukları için hepimizde görülen kırılganlık onları da doğuştan itibaren etkilediği için), özellikle de hastalara, yaşlılara, yoksullara ve dışlanmışlara nezaket göstermeye çok ihtiyaç duyduğumuzdan bahsetmektedir. Bu düşman yaratmaktan korkan, hep *politik doğrucu* seçenekleri seçen ve birçok yazar gibi kendi şahsi misyonlarını terk eden kişilerin *ikiyüzlü* nezaketinden tamamen farklıdır. Bugün yazarların geçimlerini eserleriyle sürdürmelerinin ne kadar zor olduğunu açıkladıktan sonra, Franzen şunları ekler:

> Yine de beni üzen şey, New York'un edebiyat sahnesinde görece az sayıda insanın yazarak geçinebildiği bir dönemde, bu sahnenin büyük bir bölümü hep ihtiyatlı davranmaktadır. [...] Karakterlerini bi-

1. Jonathan Franzen, *The Kraus Project: Essays by Karl Kraus Translated and Annotated by Jonathan Franzen*, 2013, İtalyanca baskısı s. 25. Sayfalara yapılan tüm diğer göndermeler, İtalyanca baskısı içindir.
2. Franzen, alıntılanan yer *Die Fackel*, s. 50.
3. Zygmunt Bauman, Michael Hviid Jacobsen ve Keith Tester, *What Use Is Sociology? Conversations with Michael Hviid Jacobsen and Keith Tester*, Polity, 2014.
4. Eugenio Borgna, *La dignità ferita*, Feltrinelli, 2013 ve *La fragilità che è in noi*, Einaudi, 2014.

raz sert yazmış kadın yazarların vay hâline. Geçmişe kıyasla bu katılığın kendisi (ihtiyatlı bir tavırla) olumsuz eleştirilere maruz kalmak için yeterli bir sebeptir. [...] Yazarları bu denli uykucu hâle getiren elektronik sistemin sert eleştirisi, kamuoyunun kendilerini kinci, antisosyal, *bizden biri* olmayan kimse şeklinde yaftalanma riskine işaret etmektedir.[5]

Ayrıca binlerce eleştirel bloğun ve iğneleyici sözlerin, "ya hep ya hiç"çi bir tavra, büyüdüklerinde bulanıklaşacak ikili ayrımlara sağlıklı ve evrimsel bir ihtiyaç duyan gençlere ait olduğu da doğrudur. Gençlik yıllarının sonlarında, Franzen'ın kendisi de "adeta rap şarkıcılar gibi" patlamaya hazır bir Kraus karşısında sarsıntıya uğramıştı. Ona göre Kraus "entelektüel eserlerini dili demir gibi döven [...] dilbilimsel nezaket ilmiyle yaratılanlardan alabildiğine farklılaşacak bir güçle" yazıyordu. Ayrıca otuz yıl sonra "Kraus'un 'Yahudi Heine'ın geminden saldığı o müstehcenlik seli'nden bahsederek girdiği tehlikeli sulardan neyse ki hiç haberdar olmadığı"nı itiraf ediyordu.[6] Ancak bu sık sık körleşen hiddete nazaran (yirmisinde belki arzulanan fakat ellisinde kabul edilmeyen hiddet) yaşamın döngülerine bugün saygı gösterilecekse, bugünlerde genel kabul gören tutumların değişken yüzeyselliğine kıyasla, Kraus'ın bir nebze aşırıya kaçan kalibresinde temel bir farklılık açığa çıkar. Dahası yüz yıl önce Kraus, dar fikirli basın organlarının, bugün televizyonlarda olduğu gibi okurları için haberlerle imgeleri duygusal tepki yaratma adına önceden süzgeçten geçiren yaşam tarzı gazeteciliğinin, ne kadar güzel olsa da bestelenmeye hazır, Heine'ın yazdığı türden şiirlerin, daha baştan senaryo gibi kurgulanıp film uyarlamalarıyla gelir elde etme amacıyla yazılan sayısız romanın, hayal gücüne büyük zararlar vereceğini kavramıştı.

Dolayısıyla sorun yirmisinde ne kadar çok şey yaptığınız veya hangi şarkıyı söylediğinizle ilgili değildir. O yaşta Franzen, punk şair-şarkıcı, Patty Smith'in eski kocası, sosyal ağları öngörmüş

5. Franzen, *The Kraus Project*, s. 79-80.
6. *A.g.e.*, s. 70-1.

Richard Hell'in nakaratını söylüyordu ("Ben boş bir kuşağa aitim ve her seferinde onu benimseyip terk edebilirim").[7]

Sonuçta *The Kraus Project* tamamen aracıların yitip gitmesine, kültür ve yaşamın sürekliliği için olmazsa olmaz bir mucizenin yani *aktarım*ın gittikçe ender bir şeye dönüşmesine odaklanmıştır. Franzen Almanca profesörü George'tan (onun da soyadı Kraus'tu!) düğün hediyesi olarak, Karl Kraus'un bir kitabını almıştı. George onun adeta ikinci babası gibiydi, ona edebiyatla yaşam arasındaki derin ilişkileri öğretmişti ve bundan dolayı Franzen, Karl Kraus'un anlaşılması güç metinlerini tercüme etmeye karar vermişti.

Dünyanın kendime ait küçük köşesinde (yani Amerikan kurguları), Amazon'dan Jeff Bezos Deccal olmayabilir fakat kesinlikle dört atlıdan biri gibi görünmektedir. Amazon kitapların ya kendi kendilerini bastığı ya da Amazon'un yayımladığı, okurların Amazon'un incelemelerine bakarak kitap seçtikleri ve kendi reklamlarını yapmakla sorumlu yazarlara sahip olduğu bir dünya istemektedir. Çığırtkanlık yapanların, kıkırdayanların, tribünlere oynayanların, eserlerine beş yıldızlı incelemeler yazsın diye yüzlerce kişiye para ödeyen insanların çalışmaları bu dünyada filizlenip büyüyecektir. [...] Peki, *tam da* çığırtkanlık, kıkırdama ve tribünlere oynama dayanılmaz ölçüde yüzeysel bir toplumsal etkileşim formu olduğundan ötürü yazar olanlara ne olacak?[8]

Aktarım kesinlikle bir klonlama *değildir*; aktarım sayesinde, her şey yolunda giderse kişi olmaya yazgılı olduğu şeye dönüşür, yani başka biri olur. Ancak kişinin kendisine erişmesi için elzemdir. İnsan bir soyu, bir rehberi, onların sesi ve önemli bir mesaj olmazsa, nasıl gerçek benliklerini bulabilir?

Zygmunt Bauman - İlk söylenişi kimi zaman Thomas Gresham'ın, başka zamanlar da Nicolaus Copernicus'a atfedilen fakat en eski ifadesi iki binyıl önce Aristophanes'in *Kurbağalar*'ında bulunabilecek, evrensel bağlayıcılığa sahip bir yasa var-

7. *A.g.e.*, s. 161.
8. *A.g.e.*, s. 197-8.

dır. Bu yasa kısaca şöyle der: "Kötü para iyi parayı kovar." Altın, gümüş veya bakır sikkeler dışında hiçbir paranın tanınmadığı zamanlarda, "kötü" para vaat ettiği şeyi yerine getiremeyen para demekti. Diğer bir ifadeyle, gerçek değeri nominal değerinden düşük olan paralardı. Bu paralar dolaşıma çıktığında, "iyi" olanlar genelde ortak kullanımdan çıkmaya başlardı (istisnai derecede az sayıda tedbir sahibi ve şanslı yahut sadece açgözlü istifçilerin kasalarında kilitlenirdi).

Ancak bu yasanın kelime anlamından çok daha geniş çıkarımları vardır. Neticede paralar mübadele araçlarıdırlar ve ortada almak istediğini bir şey için daha az maliyetli bir araç varsa, neden daha değerli olanları elden çıkarasınız ki? İyi-kötü para örneğinde, Gresham/Copernicus Yasası'nı işleten mekanizmayı harekete geçiren ve tetikleyen maddi açgözlülüktür. Ancak diğer örneklerde güçlüklerden duyulan hoşnutsuzlukla birlikte daha fazla konfora duyulan arzu gibi başka etmenler de harekete geçirebilir (nitekim öyle de olmaktadır). Bu aslında güçlü bir tetikleyicidir. Dahası Gresham/Copernicus Yasası'nı, Jonathan Franzen'den alıntılayarak ortaya attığın şu meseleyle; yani "bloglarla twitterın ortasında dil"in açmazlarıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca iletişimsel mübadelenin temel aracısı olan dil vasıtasıyla, ifade ve idrak etme gücümüzün alınyazısıyla/kaderiyle ilişkilendirir.

Ne yazık ki ne Franzen'in *The Kraus Project*'ini (kopyalarına maalesef bu senenin sonlarında erişilebileceği söylenmektedir) ne de Karl Kraus'un Heine karşıtı broşürünü okuduğumdan, ikileminize noktası noktasına cevap veremeyeceğim. Ancak Franzen'in diğer yazılarını ve bence bayraktarlığını yaptığı davayı bildiğimden, sizi (ve beni!) kaygılandıran meselenin düğüm noktasına değinebileceğimi düşünüyorum. Nitekim ortak kaygılarımızın düğüm noktası, yeni elektronik medya araçlarının kim olduğumuzu, birbirimize yaptıklarımızı, birlikte nasıl yaşadığımızı etkilemesidir (tam olarak bilinmediği için, çok daha büyük kaygılara yol açan bir etkidir bu). Franzen, yeni elektronik medya araçlarının davranışlarımız, dünya görüşümüz

ve beklentilerimiz üzerindeki etkilerini tespit eden son derece keskin bir bakışa sahipti. Hem belirgin etkilerini (örneğin gerçek anlamda ve "ulusal çapta her şeyi iç içe geçiren bir sefahat âlemi" yani şahsi ve bireysel meselelerin kamusal ve toplumsal alanı işgal etmesinin sağlanıp teşvik edilmesi; "cep telefonlarının çirkinliğinin esas özü"),[9] hem de daha az tahripkâr olmasa da çok belli olmayan etkilerini (örneğin "hayali erotik ilişki idealleri" gibi yanıltıcı ve yozlaştırıcı aykırılıklarımıza yardım ve yataklık edilmesi)[10] görmüştü.

Ancak bu "hayalî ideal" nasıl bir şeydir? Franzen, üç yıllık BlackBerry Pearl'i bırakıp yerine yepyeni bir BlackBerry Bold aldıktan sonra, yeni oyuncağını "okşamaya devam etmek istediği"ni itiraf ederek söze başlar. "Kısaca yeni aygıtına delicesine âşık olmuştur." Ancak bu tam da erotik heyecan yaratan nesnelere duyduğumuz hislerle gösterdiğimiz davranışların kendisi değil midir? Veya yaptığımız ve hissettiğimiz şey, o "nesne"nin bir özne olmadığıdır. Başka bir deyişle, kendi arzuları, öncelikleri, tercihleri, bizle hemfikirde olabileceği gibi bizle zıtlaşabilecek kendi iradesiyle eksiksiz bir özne değildir. Erotik esrimeyle dolu "gerçek-canlı" nesneler, BlackBerry Bold'un bu denli yaklaştığı idealin yakınına dahi gelemezler! Erotik mest oluşların ideali, beşeri nesnelerinin aksine, "hiçbir şey istemez ve her şeyi ânında verir." Bunu hiç geciktirmeden veya homurdanıp protesto etmeden, hatta ufak bir hoşnutsuzluk ifadesine dahi kapılmadan yapar. Reklamların diliyle "kullanıcı dostu"dur (yani tamamen ve bütünüyle "kullanıcılara itaat eder"). Fakat belki de çok daha önemlisi, "yerine çok daha albenili nesneler konulup çekmecelere kaldırıldıklarında ortalığı karıştırıp soruna yol açmamaları"dır. Çöpe atılırken BlackBerry Pearl'in hıçkıra hıçkıra ağladığını veya lanet okuyup küfürler ettiğini duydunuz mu hiç?! Eminim duymadınız. Kimse duymadı. O hâlde ayrılık ânı geldiğinde neden John veya Mary, BlackBerry Pearl gibi

9. Bkz. Jonathan Franzen, *Farther Away*, Fourth Estate, 2012, s. 148-50 [*Uzaktaki*, Çev. Zarife Biliz, Sel Yay., 2015].
10. Bkz. *a.g.e.*, s. 5-6.

davranamıyor? John ve Mary daha her şeyin başında, "her şey"i verme kapasitelerinin, (yani "daha albenili nesneler" yokken muhtemelen akla gelebilecek her hazzı verme yetilerinin), daha iyi nesnelerin belirmesiyle devam etmeyeceğinin farkında olup bunu kabul etmeleri gerekirdi?!

Bu sözde "ilerleme" yani ister tek başına, ister birkaç kişi veya bütün bir grupla "ileriye yürüme" ("ilerinin" açıkça ifade edilen veya üstü kapalı bir şekilde farz edilen tanımı gereği) daha az konfor/rahatlıktan fazlasına, daha fazla rahatsızlık/sıkıntı/zahmetten daha azına yönelen bir harekettir. "İlerleme"nin hareket eğrisini belirleyen şey, daha fazla sonucun daha az maliyet ve çabayla elde edilmesi, istenilen sonucu üretmek için gereken zamanla bunu yapmak için gereken becerilerin elde edilmesine harcanan zaman dikkate alındığında çok daha hızlı bir şekilde sonuca varılmasıdır. Kibrit ve çakmaklarla dolu bir dünyada, çakmaktaşı ve kava geri dönmemiz düpedüz ihtimal dışıdır. Başka bir sebep olmasa bile, onları kullanmak için gereken becerileri konfor içinde unutacak kadar uzun bir zaman geçtiğinden olanaksızdır.

Belirttiğiniz gibi, yakın zamana dek gramer, sentaks, imlasıyla tüm esrarlı ve karmaşık kurallarında ustalaşmak için ter döktüğümüz ve ölünceye dek uğraştığımız dili basitleştirme/kabalaştırma fırsatının ("mesajlaşma" ve "twit atma" uygulamalarıyla, onları takip eden standartlarla rutinlerin getirdiği fırsatın) geniş kesimlerce hoş karşılanması benzer bir örnektir. Çok az bir çabayla veya hiç uğraşmadan elde edilebilecek bir şey için niye onca zahmete girelim ki? Hemen çıkarılabilecekken neden sonuçları sonsuza dek bekleyelim ki? Ve içlerinde en karmaşık olanı, riskli ve zahmetli olsa da kaçınılması bir o kadar olan işi, yani âşık olup bunu sürdürmeyi ele alın sadece?!

Hayatta olan bitenlerin en çetrefilli ve karmaşık sahasında (bugün beşeri evrenin "çevrimiçi" diliminde ve bu dilim sayesinde sunulan sahasında) "ilerleme"nin, insanların mesken tuttuğu bir dünyada insanca yaşama biçiminin diğer tüm alanlarına kıyasla daha kalıcı, sağlam ve çığır açıcı boyutta, doğrudan ve

"ikincil" hasarlara yol açacağını düşünmek için sayısız boyutta ciddi sebep vardır. Genelde her kazanca bir miktar kayıp eşlik ederken (halkın yalın ve doğru bilgeliğiyle, "biraz kazanır, biraz kaybedersin"), aşkın bize güvenli çevrimiçi alanlarda ayartıcı yollarla kurtulacağımızın vaat edildiği o özelliklerinin yitip gitmesi, sonuçlarının gerçekten yıkıcı ve onarılamaz olacağına işaret etmektedir. Aşk mutluluktur fakat âşık olmak sürekli, mutluluğun hemen tüketilmeye hazır bir şey olmadığını ve acıya dönüşmeyeceğinin garantisi olmadığını öğreten bir derstir. Dahası aşk için göze alınan acılar ve zahmetin, mutluluğun tam zıttı olmak şöyle dursun, aşk ilişkilerinin inşa edildiği tuğlaların *sine-qua-non* bileşenlerine dönüştüğünü de öğreten bir derstir. Acısız aşk bir yalan ve aldatmacadır. Alkolsüz birayla veya kalorisiz gıdalarla, hatta gökten düşen paralarla eşdeğer bir şeydir. Ancak aşk mutluluğun (bırakın garantisi olmayı) reçetesi olmasa da, aşkın yokluğu mutluluğu tamamen yabancı bir ülkeye, aslına bakarsanız *Terra incognita*'ya dönüştürür.

Son kez Franzen'den alıntı yapmama izin veriniz. Bir kez daha kendi deneyimlerinden (bu sefer evlilikle ilgili) yola çıkarak şunları gözlemlemektedir:

> Taahhütlerimizi yerine getirmek için verdiğimiz mücadelenin kendisi, birer insan olarak bizi inşa eden şeydi. Bizler yaşamın içinde durağanca gezinen helyum molekülleri değildik. Bağlıydık ve değiştik. Ayrıca [...] acı kanatır fakat öldürmez. Alternatifi göz önüne getirirseniz (teknolojinin yardımıyla, anestezi altında görülen kimseye muhtaç olmama düşü) acı dirençli bir dünyada canlı olmanın doğal bir ürünü ve göstergesi olarak açığa çıkar. Yaşamı acısız bir şekilde geçirmek, yaşamış olmak değildir. Kendinize "Şu aşk ve acı işlerine sonrasında, belki otuzlarımda girerim" demek bile, on yıl boyunca salt yer kaplayıp oranın kaynaklarını tüketmekle sınırlanmaktır [bu arada bu söz bir diploma töreninde mezunlardan biri tarafından söylenmiştir].[11]

11. *A.g.e.*, s. 11.

7
Hepimiz Otistikleşiyor muyuz?

Riccardo Mazzeo - Geçenlerde Miguel Benasayag'la bir süredir yaşlıların durumu ve günümüzün modern yaşam çevrimlerindeki altüst oluşlar üzerine bir sohbet/kitap kaleme aldığımız Paris'te, Sorbonne'da dersini aldığım ve Miguel'in evindeki ilk buluşmamıza katılmış filozof Jean-Michel Besnier'le karşılaştım. Bende bıraktığı o etkileyici ilk izlenimle, hemen son çıkan kitabı, *L'Homme simplifié: la syndrome de la touche étoile*'i (*Sadeleştirilmiş İnsan*)[1] okudum ve belki de şu an tartıştığımız konuyla ilgisi olabilecek birkaç not aldım.

1. Jean-Michel Besnier, *L'Homme simplifié: la syndrome de la touche étoile*, Librairie Artheme Fayard, 2012.

Besnier'in teorisi, Adorno'nun *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*'da ifade ettikleriyle uyuşmaktadır: "Tanımlanmamış hiçbir şeyin hoş görülmediği beşeri ilişkilerde, görünüşteki berraklık ve şeffaflığın arkasında saf bir gaddarlık geminden salınır."[2] Kuşkusuz, teknolojiye ve sayısallaştırmaya yetki vermek yaşamı daha basit kılar ve çok daha net bir şekilde tanımlar ancak bunu yaparken, insanları... insan yapan ince farkları, iniş çıkışları, çelişkileri ve karmaşaları kurban ederiz.

Önceki bölümde size aracıların, yani kendimizi geliştirip var etmek için kana kana içtiğimiz o kaynakların yitip gidişinden bahsetmiştim. Geçmişin hiyerarşileri zamanın mantığından gelen etkilere göre zaafları/kusurları ortaya serebiliyordu fakat "büyük yazarlar" yine de büyüklüğün belli unsurlarını gösteriyorlardı: İtibar gören bilgilerle dolmak için bir kitapçıya veya bir kütüphaneye gidebilirdiniz.

Ayrıca eskiden kitap satanlarla sohbet edebilir, onların tavsiyelerine uyabilirdiniz. Evinize götüreceğiniz kitapları dikkatli bir şekilde seçmek için fikir alışverişinde bulunduğunuz, kitaplara tutku besleyen kanlı canlı insanlar vardı. Ancak bugün bağımsız kitapçılar (gerçek otantik türden olanlar) kapanmaya zorlanmakta, etkin bir şekilde bilgisayarlaşmış ancak bunun yanında aynı şekilde gayriinsanileşmiş büyük dağıtım zincirleri altında günbegün ezilmektedirler. Çocuklarımızsa bilgiyi internette aramaktadırlar. Fakat Besnier şunu söylemektedir: "Google'ın araştırma sonuçlarının seçimini ve hiyerarşik dizilimini belirleyen anahtar kelimeleri en yüksek meblağı ödeyenlere sattığını gören bizler, bilgi ve iletişim teknolojisinin kolaylaştırmayı istediği bilginin benimsenmesi ve kültürel uyumu üzerinde gezinen gerçek tehlikenin farkına varmaktayız."[3]

Besnier basitleştirmeye ve ifade edilemeyen şeylerin reddine dayanan bilimsel düşüncenin gelişimindeki tehlike sinyallerini

2. Theodor Adorno, s. 38 İtalyanca baskısı, *Minima moralia: meditazioni della vita offesa*, La Biblioteca di Repubblica-L'Espresso, 1979 ve 1994 [*Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, Çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yay., 1998].

3. Besnier, *L'Homme simplifié*, s. 22.

tanımlamak için Descartes'a döner fakat Orwell'in *1984*'ünde, Yeni Lisanın Eski Lisandaki "lüzumsuz anlamlar"ı silmeyi ve kelimelerin sadece kök anlamlarını koruyup gerçekliklerinin semantik çıkarımlarından koparmayı başardığı Orwell'ci distopyadan da bahseder. Yoğunlukları yok edildiğinde, sözcükler birer "işlem"e dönüşür ve hâkim olanın manipülasyonlarına terk edilir. Diğer yanda çocuklar mesajlarında sözcükleri en düşük ölçülerine indirgerken, dilimizin değerini ve gerçek anlamını hızla yok eden kısaltmalar ve kısa adlar yaygınlaşmaktadır: "Sağlık Sistemi SGK'ya dönüştüğünde veya eski Sağlık Hizmetleri SSK diye adlandırıldığında, kolektif bir idare altında sosyal yardımlar ve sosyal güvenceyle kurulmuş şahsi ilişkilerin yitip gitme ihtimali yüksektir."[4]

Ayrıca Besnier'in kitabını çok beğendim, çünkü Benedetto Vecchi'yle yazdığınız ve "katı" dünyadaki karmaşayla "akışkan" dünyadaki sadeleşmenin yan yana gelişine vurgu yapan söyleşi-kitap *Parçalanmış Hayat*'ın (1993) dışında, *A Natural History of Evil*'de (2012) andığınız gibi insanların icat ettiği makinelerden kıskançlıkla bahseden Gunther Anders'ten ve *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*'ta (2010) psikoterapi hastalarında yaygınlaşan, suçluluk hissinden çaresizlik hissine geçişle birlikte andığınız Alain Ehrenberg'den de alıntı yapmaktadır. Bence suçluluk hissini duyamama hâli, Haneke'nin *Caché* [*Saklı*] (2005) filminde gerçekten de etkileyici bir tarzla gösterilmiştir. Filmde kültürlü ve varlıklı bir televizyon programcısı olan Georges (Daniel Auteuil) duvarları sayısız kitapla kaplanmış, koca televizyonuyla adeta onu ve sevgili karısı Anne'i (Juliette Binoche) "sıradan" dünyadan koruyan bir kale görünümüne sahip güzel bir evde yaşamaktadır. Etrafları eğlenceli ve zeki dostlarla çevrilmiş olmasına rağmen, duvardaki çatlakların izi Georges ve Anne'ın hiçbir şekilde iletişim kuramadıkları on iki yaşındaki oğullarıyla birlikte görünür hâle gelir. Fakat Georges'un geçmiş yaşamından utanç verici bir hadise, kapılarının önüne bırakılan isimsiz video kasetlerin, boya kalemleriyle

4. *A.g.e.*, s. 52.

çizilmiş bir kanayan çocuk resmiyle bırakılmasıyla yavaş yavaş su üzerine çıkar.

Kaynağı hiç ifşa edilmeyen bu "tacizler", Georges'u geçmişine gidip, ailesine hizmet eden Cezayirli çiftin oğlu Majid üzerine düşünmeye zorlar. Georges'un ailesi, anne babası Paris'te Cezayir savaşına karşı yapılan protestoda, diğer 200 Cezayirli eylemciyle birlikte öldürüldükten sonra Majid'i evlat edinmeye karar vermiştir. Georges'un ailesi suçluluk hissiyle hareket etmiş fakat henüz altı yaşındaki Georges, istemediği çocuktan kurtulmak için bir oyun düzenleyip Majid'in yetimhaneye gönderilmesine neden olmuştur. Georges kendisi de baba olan Majid'in izini bulmayı başarır. Yoksulluk içinde yaşamaktadır ve video kasetlerle çizimleri göndermediğini iddia eder. En sonunda Georges'u evine davet edip, önünde boğazını keser. Yaşanan trajediye rağmen, Georges o an bile suçluluk hissi duymaz.

Buradaki belirgin nokta şudur: Bir başkasına karşı suçluluk hissi duymak için, diğer kişinin gözlerimizde gerçek bir insan olarak var olması, "bizimle yankılanan" birisi olması gerekir. Ancak ötekilerin, mikro veya makro düzeyde kişisel bir proje adına kullanılacak, salt birer araç veya nesne olarak görüldüğü, değerlendirmelerin daima nesnel ve denetlenebilir olduğu bir dünyada, başarı sadece (yaşamın tüm karmaşalarının yükünü omuzlamış ancak bunların zenginleştirdiği) gerçek yaşam gibi şeylerle zamanını harcamayan insanlara güler.

Otizmin gizemi her zaman ilgimi çekmiştir ve dünyanın en becerikli, en meşhur otistik insanıyla da konuşma fırsatım olmuştur (Asperger sendromuna yakalanmış biriydi): Temple Grandin. İtalyan yayıncım Erickson kitaplarından ikisini tercüme etmişti. Otizme yakalanmış insanlara, onların kendilerine has ve yalıtılmış yaşam tarzlarına yakın duygular beslemekteyim. Ancak otistik insanlarda yaygın olan erişilmezliğe yönelik bir eğilim, kamuoyu içinde gittikçe daha fazla dillendirilmekte olup, Besnier otistik insan sayısının 1975'te 5.000 kişide 1'ken, 2009'da 110 kişide 1'e çıktığını söylemektedir.

Bu elli katlık artış, sadece iletişim bozukluklarını tanımlama becerisinin daha da ilerlemesinin sonucu olamaz. Birçok uzman, "çevresel etmenlerle genetik özellikleri birlikte değerlendiren hipotezler"den bahsetmektedir.[5] Bu örnekte, otistik insanların ustalaştığı, bizimse içinde kaybolduğumuz e-posta, twitter ve blog yoluyla sağlanan yoğun iletişimi, farklı bir tarzla analiz etmekte tuhaf bir yan yoktur.

Dolayısıyla hepimizin otistikleştiğini söylemek doğru mudur?

Zygmunt Bauman - Güneşin altında çok da yeni bir şey yok aslında. Uzun zaman önce Sigmund Freud, insan davranışlarıyla insanlar arası etkileşim içinde "normal" ve "patolojik" unsurları çatışmacı bir tarzla ayıran sınırları, onları birbirinden koparmış duvarlarla birlikte sorgulayıp yıktı. Aslında onulmaz ve düzeltilmez ölçüde karmaşık *Lebenswelt* içinde basitliğin yanı sıra "ya o - ya bu" türü kesinliklerin peşinde koşan geleneklerle örülmüş o duvarı yıktı. "Otizm"e yönelik tanımlama girişimlerine eşlik eden niteliklerin, sınırlamaların, koşulların ve eklerin bolluğu, dahası semptomlarını sıralayan bütün listelerin kesinlikten uzak oluşu kavramın "esasen tartışmalı" (aynı zamanda kesinlikten uzak ve muğlak) olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Kendisini "otizmin sebeplerini anlamaya, teşhisi geliştirmeye, yeni tedavi ve müdahale olanakları yaratmaya çalışan öncü bir tıbbi araştırma merkezi" olarak tanımlayan "Autistica" kurumunun resmî web sitesinde şuna rastlayabilirsiniz: "Bizler İngiltere'nin önde gelen gönüllü otizm araştırma merkeziyiz ve insanların yaşamlarında fark yaratacak dönüşümsel araştırmalara fon sağlamaya gönülden bağlıyız." Kendisini bu şekilde tanıttıktan sonra, Autistica mevzunun karmaşık yapısını, ilgi odağı hâline getirerek söze devam etmektedir: "Otizmin spektrumu çok geniştir. Kimi insanlar hiçbir dil konuşamaz, entelektüel güçlükler yaşar ve başkalarıyla etkileşime giremezler. Otizm spektrumu içinde başka insanlar (Asperger Sendromu olanlar gibi) iyi hatta çok ileri dil becerilerine sahip olabilirler fakat toplumsal davranışları belirleyen kuralları kavramakta güçlük çekerler."[6]

5. *A.g.e.*, s. 28.
6. Bkz. www.autistica.org.uk/about_autism/index.php?gclid=CjoKEQjwxZieB

İş söz konusu rahatsızlığın sebeplerine geldiğinde, kararsız ve belirsiz ifadelerle dolu cümleler sıklaşmaktadır:

> Otizmde rol oynayan çevresel faktörleri güvenilir bir şekilde tanımlamak çok daha zorludur. Ayrıca bu çevresel faktörlerin, otizmin gelişmesinde kişinin genetik riskiyle nasıl etkileşime girdiği de belli değildir. Araştırmalar henüz, herhangi bir çevresel faktörle otizm arasında (aşılar da dahil) dolaysız bir sebep-sonuç bağlantısı bulamamıştır fakat otizmin gelişme riski anne babaların yaşı gibi etmenlerle ilişkilendirilebilmiştir.

Belki de en kafa karıştırıcı ve muğlak olan şey, otizmin semptomlarıyla ilgili önermelerdir. Adı en çok geçen belirtiler, sosyal iletişim kurma güçlüğü, sosyal etkileşime girme güçlüğü ve toplumsal tasavvur güçlüğüdür.[7] Ama hepimiz zaman zaman (ve aslında sıklıkla) böyle güçlükler yaşamıyor muyuz? Deneyimin yaygınlığı göz önüne alındığında, ağır veya hafif "otizm"den mustarip yarım milyon Britanyalının olduğunu söylemek, kulağa tuhaf derecede kaba bir tahminmiş gibi gelmektedir.

"Hepimizin otistikleştiğini söylemek doğru olur mu?" diye soruyorsunuz. Nitekim karşılıklı bir anlayış yaratmaya, bunun önündeki engelleri ortak bir çabayla aşmaya dönük "sosyalliğin" (gezegende yaşam alanlarının gittikçe daha fazla çeşitlenmesine, heterojenleşmesine ve çok merkezli hâle gelmesine sebep olan diyasporalaşma sebebiyle her gün daha da önem kazanan bu faaliyetin) içine düştüğü güçlüklerin, çağdaşlarımızı hırpalayan ve daha uzun seneler hırpalamaya devam edecek en yaygın ve sinsi sıkıntılardan biri olduğu düşünüldüğünde, bu soruyu sormaya pekâlâ hakkınız vardır.

Şurasını söyleyebiliriz ki, "sosyallik" meraktan ileri gelen bir tutum ve pratiktir. Başka bir ifadeyle, kapıları henüz keşfedilmemiş, rahatsız edici ölçüde bilinmez riskli maceralara hep açık tutmaktır. İletişimden uzak durmayı, kopmayı, uzaklaşıp kapıları

RDegZuj9rzLt_ABEiQASqRd-hfAx6DsonYMiMfV8ti83_5robAAVnpZOjo2BJ5PoZcaA_a8P8HAQ.

7. Bkz. www.autism.org.uk/about-autism/autism-and-asperger-syndrome-an-introduction/what-is-autism.aspx.

kilitlemeyi salık veren dürtüleri yumuşatan hatta bastıran bir tutumdur. Sosyallik, Hans Maria Gadamer'in "ufuk kaynaşması"na giden yolu açar. Ne var ki "güçlerin birleşmesi"ne giden yol için daha fazlası gerekir. Diğer bir deyişle, dayanışma için bir Siyam ikizi işbirliğine ihtiyaç vardır. Sosyallikten dayanışmaya giden yol üzerinde yeni becerilerin elde edilmesi zorunludur: Dünyayı paylaşma ve farklılıklarla etkileşime girme becerileri kazanılmalıdır. Bu beceriler olmadığında "tuhaf", karanlık ve o güne dek anlaşılmaz olan şeylerin dehşetini, belirsizlik karşısında insanı hareketsizliğe iten ve felç etmesi mümkün o tedirginlik/hayret duygusunu aşmak imkânsızdır. Ancak esas sorun, günümüz toplumuna ait sayısız unsurun genelde bu becerilerin kazanılmasına engel olması veya bizi ayartarak edinmek için gereken zahmetten uzak durmamızı sağlamasıdır. Bunu ince veya kaba yollarla, açıktan açığa (açık açık verilen ve "mantığa seslenen" tavsiyelerle) veya gizli kapaklı şekillerde (etkileşim ortamını ve eylem araçlarını manipüle ederek) yaparlar. Çevrimdışı varoluşun huzur bozucu çeşitliliği karşısında çevrimiçi sığınaklara koşmak, bu tür zamansız sonuçların oluşmasına yol açacak bellibaşlı şeylerden (belki de en önemlisi ve en etkilisi) biridir.

Öyle görünüyor ki, ayakta geçirdiğimiz zamanın nerdeyse yarısını işgal ve ilhak edip, onu sömürgeleştiren imparatorluk, yani "çevrimiçi" imparatorluk bugün, içimizden gittikçe daha fazla kişinin mırıldanmaya gönüllü olduğu ritmi belirler hâlde. Popüler (aslında gittikçe yaygınlaşan ve evrenselleşme ihtimali büyük) *savoir-être* ve *savoir-faire* üzerindeki etkisi günbegün genişlemekte ve derin kökler salmaktadır. İçinde yaşadığımız ikili evrenin çevrimiçi yarısı, farklılıklarla birlikte yaşamanın zorluklarını halının altına süpürme olanağını sunmaktadır. Bu çevrimiçi dünyada, yani okullarda, işyerlerinde, mahalle ve kent sokaklarında nerdeyse akıllara bile getirilemeyecek bir olanaktır. Bu zorluklara kafadan meydan okumak ve sosyalliği işbirliğine, işbirliğini de dayanışmaya yönelten uzun, engebeli ve dolambaçlı yola baş koymak yerine, ziyaretçilerini başka yerlerde ulaşması mümkün olmayan bir fırsatla, yani bu zorlukları bertaraf etme,

onları hükümsüz kılıp bir kenara atma fırsatıyla ayartır. Sunduğu şey sonuç olarak, bir tür "konfor alanı"dır: Çevrimdışı gerçekliklerin hırgüründen uzak, yabancıların olmadığı ve böylece sorunların da olmadığı bir alan.

Facebook'taki "arkadaşlık ağları" o devasa ve maddi kapalı toplulukların dijital versiyonlarıdırlar. Ancak o çevrimdışı kopyalarının aksine, girişlerine kapalı devre kameralarla silahlı bekçilerin konmasına ihtiyaç duymazlar. Ellerinin altındaki fareleri ve sihirli "sil" [*delete*] tuşlarıyla, ağdaki içerik yaratıcılarının, idarecilerin ve tüketicilerin parmakları kâfidir. Böylece insanların bütün sosyalliği, işbirliği gibi güvenilmez bir pratiğe, bu pratiğin beraberinde getirdiği "ufuk kaynaşması"na ve neticede dayanışmaya evrilen bir yola girme riskinden arındırılmıştır. Bu risk kabul edilmediğinde toplumsal beceriler atıl hâle gelir ve en nihayetinde unutulup giderler. Bu durumda yabancının varlığı çok daha muazzam, itici, tiksindirici ve korkunç bir hâl alırken, bu varlıkla tatminkâr bir *modus vivendi* (yaşam tarzı) geliştirme çabalarının zorluğu daha ezici, hatta aşılmaz bir görünüm kazanır.

Birçok kişi tarafından sosyal psikolojinin kurucu babalarından biri olarak görülen, Alman asıllı Amerikalı psikolog Kurt Lewin, II. Dünya Savaşı sırasında, o vakitler teşhis edilememiş nadir bir özürlülüğü olan cephe askerleriyle ilgilenmekle görevlendirilmişti. Söz konusu askerler katı, sürekli tekrar eden ve ihlal edilemez rutinleri kusursuzca takip edebilmelerine rağmen, kendilerini ne zaman alternatif hamleler arasında tercih yapmak zorunda oldukları bir durum içinde bulsalar sersemliğe (bahtsız ve çaresiz bir duruma) kapılıyorlardı. Lewin engellerinin doğasını kavramak adına, "hareket/eylem" kavramını ikiye ayırmıştı: "Somut" ve "soyut" düzeyde eylemler. Buradan hareketle ön cephede hasar alan kurbanların esas rahatsızlığının, bu iki düzeyden ikincisinde hareket etme becerisinin kaybolduğunu öne sürmekteydi. Benim açımdan konumuzla son derece bağlantılı olan şey, Lewin'in rahatsızlığı gidermek için tasarladığı terapinin türüydü: İçinde yaşayanların asla farklı seçenekler arasında (örneğin her odada sadece tek bir kapının, tek bir

elektrik düğmesinin olması, yerdeki çizgilerin tek bir renkte olup sadece tek bir güzergâha işaret etmesi gibi) kıyaslama, hesaplama, seçme zorunluluğu duymayacağı bir yaşam alanı. Nitekim *Eindeutigkeit* niteliğiyle ("muğlaklığın kalktığı") böylesi basitleştirilmiş bir mekânı dışarıdan ziyaret eden hiç kimse, orada yaşayanların davranışlarında herhangi bir "anormallik" veya patoloji emaresi görememişti. Ta ki bu sakinler ara ara her iki düzeyde de eyleme geçilmesini zorunlu koşan bir dünyaya dönmek üzere, o yerleşkeyi terk edinceye dek.

Şunu merak ediyorum... Çözmeyi istediği rahatsızlıklar çok farklı olsa da, "sosyal ağ siteleri" Kurt Lewin'in ince mekanizmalarını andırmıyor mu? İkisinde de karşımıza aynı önlem çıkıyor: Toplumsal becerilerimizin karşılamakta yetersiz kalabileceği, karşılamak istemeyeceği veya umursamayacağı standartlar koyan, hesaplanması imkânsız riskleriyle "gerçek dünya"da kendilerini rahatsız hisseden ve kafası karışan bireylere bir "konfor alanı" sunmuyorlar mı? Çevrimdışı alanda yapmak istediğinde ödemesi gereken bedellerden ve öğrenip kullanması gereken becerilerden muaf bir şekilde, "normal bir yaşam" sürdürebileceği, arzularını takip edeceği, ihtiyaçlarını karşılayacağı ve rüyalarını gerçekleştireceği, sorunların olmadığı güvenli bir alan. Aynı Lewin'in hastalarında olduğu gibi, bu önlemin hastaları hastalıklarından kurtarmama ihtimali yüksek değil mi? Hatta tersine, rahatsızlığın ciddiyetini açığa çıkarması muhtemel baskıları yumuşatarak, böylece çözüm bulma ihtiyacını ortadan kaldırarak, hastalığın iyice kök salıp kalıcılaşmasına izin vermez mi? Bu sonucu, anormalliği başkalaşıma uğratarak norma dönüştürmesiyle, böylece alternatif etkileşim yollarını daha itici, daha kaygı yaratıcı hâle getirmesiyle, hepsinden öte benimsenme ihtimalini düşürmesiyle ortaya çıkarmaz mı? Bu esnada, otizmin çevrimiçi alanda ortaya çıkmış türlerinden mustarip olanların, çevrimdışı dünyada (dünyada otistik bir şekilde yaşamayı patoloji olarak adlandırmış dünyada) faaliyet yürütmeye daha elverişsiz hâle getirip, onları çevrimiçi "güvenli alanlar"a sığınmaya da daha bağımlı hâle getirmez mi?

8
21. Yüzyılın Metaforları

Riccardo Mazzeo - Marcel Proust'un (kendisi aracılarımdan ilkidir) *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* eserinde Elstir'den bahsederken yaptığı metafor savunusunun yankısını *What Use Is Sociology?*'de yeniden keşfettim. Daha önce ele aldığımız temel aktarım sorununu akılda tuttuğumuzda, bu yankının kızınız Anna Sfard'ın metinlerinden birinde geçen şu alıntıda ortaya çıkması mühim bir şeydir:

> Sesler nasıl müziği yaparken kullanılan unsurlarsa, dil de kavramlar üretilirken kullanılan bir şeydir. Hazır fikirleri yakalamaya yarayan basit bir araçtan ziyade, [...] içinde yeni kavramların yaratıldığı aracı

ortam olarak görülmelidir. Deneyimlerimizi düzenlemek için kullandığımız kavramsal yapıların taşıyıcısıdır. [...] Kavramsal yapıların aktarılması sayesinde, dilin kendisi sürekli gelişim içindedir. Yaşayan bir organizma gibi, genlerinde değişim ve büyümenin kaçınılmazlığı yatmaktadır. Özetlersek, metafor üzerine yapılan güncel araştırmaların en önemli mesajlarından biri, dil, algı ve bilginin ayrılmaz biçimde iç içe geçmiş olduğudur.[1]

Diğer bütün yazarlar arasında en çok Proust, toplumsal maskelerinin ötesine geçip insanları tanımlayan kalp denen şeyin açıklanmaz yapısıyla süreksizliğini ifade edebilen ve bunun nasıl yapılacağını bilen sözcükleri ararken metaforlara başvurdu. Başlarda Fransız edebiyatının önde gelen aydınları ona gülüyorlardı. En başlarında da, sonrasında onun yüceliğini kabul edecek Gide vardı. Ancak meselenin özü tam da Anna Sfard'ın hayranlık verici sentezinde yatmaktadır: "Dil, algı ve bilgi ayrılmaz derecede iç içe geçmiş hâldedir."

Nitekim kitabınızda, kadimlerin metaforları "konuşmaları süsleyen birer araç, yalınlık adına kenara atılacak birer incik boncuk" olarak görürken nasıl hataya düştüklerini açıklamaktasınız.[2] Aksine "metaforlar muazzam derecede önemli bir hizmette bulunurlar. Hayal gücüne ve kavrayışa hizmet ederler. Hayal gücünün vazgeçilmez iskeletleridir ve belki kavrayışın en etkili aracıdır".[3] Ayrıca saygıyla andığımız Gregory Bateson'u ve onun "üçüncül öğrenim durumu"nu da hatırlatmaktasınız: "Yeni bir fenomeni tanımlamada aşırı yoğun veya gevşek kalan mevcut bir kavramsal ağı, o yeni fenomenin gözden kaçacak özelliklerini belirgin kılabilmek adına yeni bir bilişsel çerçevede baştan kurgulama ihtiyacı."[4]

Son tahlilde, gerçeklik önemli ölçüde değiştiğinde ve gözlerimizin önünde beliren yeni imgeleri tarif edecek hiçbir ke-

1. Zygmunt Bauman, Michael Hviid Jacobsen ve Keith Tester, *What Use Is Sociology? Conversations with Michael Hviid Jacobsen and Keith Tester*, Polity, 2014, s. 84.
2. *A.g.e.*, s. 78.
3. *A.g.e.*, s. 78-9.
4. *A.g.e.*, s. 77.

lime olmadığında, böylelikle bu durumları şimdiye dek bize yeterli gelen sözcüklerle nasıl tarif edeceğimizi bilemeyince, yardımımıza metaforlar koşar. "İktidar, sınıf, münferit gruplar, insan ilişkileri, toplumsal bağlar, hatta toplumun kendisi"[5] gibi metaforlarda yaşanan şey budur. Dahası "akışkan modernlik" teriminizde de aynısı hayranlık verici bir biçimde gerçekleşmiş, terim Avrupa Merkez Bankası başkanı Mario Draghi'den, *Repubblica*'nın parlak ve yıpratıcı gazetecisi Michele Serra'ya kadar herkes tarafından benimsenmiştir. Metaforlar dünyada yönümüzü bulmamıza yardımcı olurlar.

Dolayısıyla "akışkan modernlik" dışında, neler 21. yüzyılın metaforları olabilir? ABD'de dokuz yıl öğretim üyeliği yapmış olan ve şimdi Verona Üniversitesi'nde aldığı kürsüyle İtalya'ya geri dönen arkadaşım Stefano Tani üç metafor saymıştır: *Ekranlar*, *Alzheimer* ve *Zombi*.[6] *Ekranlar* kişinin kendisine bakmasına, *Alzheimer* kişinin kendisini boşaltmasına, *Zombi* de kişinin kendisini dönüştürmesine atıfta bulunmaktadır.

Tani, yazılı sayfalardan ekrana, oradan da internete giden yolculuğumuzdan önce, diyalogdan yazılı dünyaya geçişin geldiğini söyler. Aslında Sokrates'in sözcükleri yazıya geçirmemesi için yaptığı ricaya uymayarak ona ihanet eden kişi, metaforları küçümseyen ve onlara şüpheyle bakan tavrıyla Platon'du. Ayrıca kuşku yok ki, Kafka da eserlerini yakmasını istemesine rağmen bunu yapmayan ve yaksaydı yitip gidecek olan eserlerini günümüze aktaran dostu Max Brod'un ihanetine uğramıştı. Ancak yazılı sayfalardan bilgisayarların, tabletlerin veya iPhone'ların ekranlarına giden *bu* geçiş çok daha kritiktir. Neticede kişinin düşüncelerini yazıya geçirmesi, daha derin bir kavrayış sunar. Yazan kişi, kendi düşünceleri üzerine kafa yorar, onları daha da geliştirip incelikli hâle getirir. Yazmak derin bir tefekkür iken, ağ uçucu bir yüzeysellikten ibarettir. Tani şöyle yazar: "Akışkan modernliğin dünyası, her dalgıçta intihara yatkın olan, boğul-

5. *A.g.e.*
6. Stefano Tani, *Lo schermo, l'Alzheimer, lo zombie: tre metafore del XXI secolo*, Ombre corte, 2014.

mayı isteyen bir kişi görür ve yüzeydekileri kapmak için suyun üzerinde seke seke ilerleyen martıları tercih eder."[7]

Bu aşırı bir benmerkezciliğe dayanan ve sayesinde toplumdan kendisini dışlamış herkesin, kendisini sadece kendisiyle baş başayken bulduğu, gittikçe daha tehditkâr ve düşmanca bir yer gibi tarif edilip algılanan dünyada sadece kendi başına güvende olduğu özçekimler (*selfie*) çağında norm hâline gelmiştir. Neticede ekran nerdeyse bir aynaya dönüşüp, kişinin en korunaklı uzantısını yansıtır hâle gelir. Tani erkek ve kadınların eskiden beri, arkadan tuttukları çalışma aletlerini nasıl kullandıklarına işaret eder: "El arabasından elektrikli testereye ve elektrikli süpürgeye kadar, bizler genelde nesnelerin (tabiri caizse) gözlerine bakmamaktayız. Oysa binlerce yıl önce erkek ve kadınların yüz yüze eşleşmeye başladıkları anda karşılıklı duygular beslemesinde olduğu gibi, günümüz insanları benzer bir şekilde ekranlı aygıtlarına karşı yakınlık olmasa bile bağımlılık duygusu beslemektedirler; çünkü onları kullanmak için illa ekranlarına bakmak zorundadırlar."[8] Doğrusu ekran ya bir şeyleri göstermekte ya da örtmektedir. Bizi düpedüz düşman olmasa da, potansiyel anlamda yıkıcı olan diğer insanların müdahalesinden korumaktadır.

Bugün yani 25 Haziran 2014 itibariyle, bu küçük metni sizin için tamamlamak amacıyla yeniden yazmaya koyuldum ve *Repubblica*'da kavramınızı teyit edip destekleyen bir yazı buldum: Oradaki makalenizde, "La nostra vita da immigrati digitali" ("Dijital Göçmenler olarak Yaşamlarımız"), çevrimiçi âlemdeki konforlu/elverişli yaşamlarımız için ödediğimiz bedellerden bahsediyorsunuz: "İlgi, konsantrasyon, sabır ve uzun soluklu bir yaşam sürdürme olasılığı." Kitabında Tani, 21. yüzyılın ikinci metaforu, Alzheimer hastalığını ele alır:

> Tüm yaşamı boyunca muazzam bir yoğunluğa varan ve geçmiş kuşakların karşılaştıklarından çok daha fazla bilgi ve taleple bombardımana uğramış bedenden, tükenme (veremde olduğu gibi) veya işgal

7. *A.g.e.*, s. 9.
8. *A.g.e.*, s. 40.

> (kanserde olduğu gibi) yoluyla değil, kaçınma yoluyla egonun tahliye edilmesidir. [...] Alzheimer hastalığından mustarip bir insan, bellek kaybını atlatmış bir bilgisayar gibidir. İşlevlerinden yoksun kalmış, bu nedenle anlamını da yitiren salt bir kaba dönüşmüştür. Anakartın manyetik niteliği yok olmuş, izleklerini dolduran veriler artık programlamanın da yokluğuyla sıfırlanmıştır. Çaresiz, sakatlanmış, afazik ve amnezik karakterleriyle Samuel Beckett, 21.yüzyılın bu hükümsüz kılıcı metaforunu öngörmüş ilk oyun yazarıydı.[9]

Diğer sorunsa, bu "boşaltım" sürecinin günümüzde, kafamızdan aşağıya dökülen büyük bilgi akışına rağmen yaşanmasıdır; çünkü sizin de vurguladığınız gibi belleğin görevi elektronik aygıtlara verilmiştir ve bu şekilde dönüştüğümüzü düşündüğümüz "güncellenmiş" insan, artık kullanmadığı yetkinlikleri kaçınılmaz surette yitirir olmuştur. Tani'nin McLuhan'dan alıntı yaparak her eklentinin [aynı zamanda] bir uzuv yitimi olduğunu söyler: "Her icat veya teknoloji fiziksel bedenlerimizde gerçekleşen bir eklenti veya uzuv kaybıdır ve bu tür eklentiler bedenin diğer organları ve uzantıları arasında yeni oranlar veya yeni dengelerin kurulmasını da talep eder."[10]

Sık sık, Batı toplumunun tümünü kuşatma noktasına gelinceye dek gelişen yeni atık yönetim endüstrisinden bahsettiniz. Aynı şekilde her gün aldığımız haberlerdeki temel amacın, önceki güne kadar öğrendiklerimizi geçersiz kılıp unutmamızı sağlamak olduğunu, "resmî" posta kutularımızı işgal etmeyi başarmış spam'leri ve istenmeyen iletileri silmekle, gerçek anlamları olan ve salt elektronik bir görgünün ifadesi olmaktan öteye geçen mesajları yazacak vakit bulamayacak kadar meşgul olduğumuzu yazıyordunuz. Tani'nin belirttiği gibi;

> Bir şeyi kurtarabilmek için başka bir şey iptal edilir ve her şey çok kısa bir ömre sahiptir; çünkü aynı şekilde her şeyin süresi, diğer faaliyetlere yer bırakacak şekilde kısaltılır. Çoğu kez tatilleri, evlilikleri ve işleri sınırlayan kısa vadeli sözleşmelerdir. [...] Her şey ikinci eldir ve ikinci el bilgilerle imgelere (ama HD) öyle alışmış hâldeyiz ki,

9. *A.g.e.*, s. 66-7.
10. Marshall McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, McGraw-Hill, 1964, s. 49.

birinci elden tanık olduğumuz her şey yetersizmiş gibi görünmektedir.[11]

Zombi imgesi, Alzheimer metaforundan ileri gelir. Bedenlerin sürekli spor salonlarında terbiye edildiği, diyetlerle "ince" ve "biçimli" hâlde tutulduğu bir dünyada, beden yapması gerektiği gibi kim olduğumuza tanıklık etmeyi unutmakta, hatta ellerimizden kayıp gitmektedir. Bedenle sanal bir bağ içinde olduğumuzdan, zihin hâlâ içinde değer taşıyan tek insani ifadedir. Bizi zihinlerimizden yoksun bırakan Alzheimer, bizi ölü zombilere dönüştürmektedir.

Tani, Alzheimer'la egomuzu veya "io"muzu emanet ettiğimiz elektronik aygıtlar arasındaki bu güçlü bağı, Lisa Genova'nın *Still Alice* [*Unutma Beni*][12] adlı romanından alınan ikna edici bir yorumda keşfeder (iPhone'un ilk harfi "i"nin "I" [Ben] veya "Io"ya tekabül etmemesi, sanki alete bir üstünlük verircesine telefona verilmesi belki tesadüf değildi). Alice Harvard'ta başarılı bir psikoloji profesörüdür. Fevkalade güçlü bir belleği olan Alice, birden fazla işi aynı anda yapmada çok hünerlidir ("aynı anda hep üç şey yapar, on iki ayrı şey düşünürdü").[13] Fakat elli yaşında Alzheimer'ın erken bir türüne yakalanır ve birkaç ay içinde yaşamı paramparça olur.

Ailesi, hastalığından Alice'in önünde, sanki o orada yokmuş gibi, odadaki eşyalardan biriymiş gibi konuşur. İnsanların önünde konuşma yapmak imkânsız hâle gelmiştir. Her şeyi unuttuğundan BlackBerry'sine not aldığı talimatlara göre hareket etmektedir. Aynı Gabriel García Marquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık* kitabında, uykusuzluk (ve hafıza kaybı) salgınına yakalanan, yazdıkları şeyleri anlayamaz hâle gelinceye dek ufak kâğıt parçalarına alınmış notlara bakarak yaşayan karakterler gibidir. Alice aldığı tedavi artık etki etmez hâle geldiğinde intihar etmeye karar verir ve nasıl intihar edeceğini de BlackBerry'sine kaydeder.

11. Tani, *Lo schermo, l'Alzheimer, lo zombie*, s. 74.
12. Lisa Genova, *Still Alice*, (2007), Simon & Schuster, 2009 [*Unutma Beni*, Çev. Bilge Gündüz, Artemis Yay., 2015].
13. *A.g.e.*, s. 33.

Ancak zorlu bir günün ardından, kocası Alice'in cep telefonunu dondurucuda bulur. Onarılamaz derecede bozulan telefonla her şeyin sonuna gelinmiştir: "*Ne kadar budalaca, neden ölü bir elektronik ajanda için bu kadar üzülüyorum?* Belki ajandanın ölümü, Harvard'daki kürsüsünü kaybetmesini sembolize etmişti ve yakın zamanda kaybettiği kariyerinin yasını tutuyordu. Bu da gayet anlamlıydı. Fakat hissettiği şey, BlackBerry'nin kendi ölümüne duyduğu, avutulması imkânsız bir kederdi."[14]

Kitabında Tani size ve kitabınız *Homo consumens*'e (2007)[15] muazzam bir saygı göstermektedir. Yazar George A. Romero'nun zombiler üzerine yaptığı ikinci filmden, Ölülerin Şafağı'ndan (1978) bir sahneyi tasvir eder. Bu filmde zombiler aynı Lazarus gibi bütünüyle ölü değildirler ama canlı da sayılmazlar. Yaşamları boyunca diğer her şeyden daha çok sevdikleri bir yere karşı koyulmaz bir çekim duyarlar. Bu yer bir alışveriş mağazasıdır ve helikopterle üzerlerinden uçan birkaç insanın onları dehşet verici ve sersemletici hâlleriyle gördüğü yer orasıdır. Biri sorar: "Ne yapıyorlar? Neden buraya geliyorlar?" Diğeri şu cevabı verir: "Belki içgüdüdür. Alıştıkları şeyin hafızasıdır. Orası yaşamlarında önemli bir yerdi." Tani'nin yorumu şöyledir:

> Zombiler yeryüzündeki cennetlerine, hafızalarında korudukları tek yere, kokuşmuş ve sendeler vaziyette, uğursuzca ve kalabalık bir şekilde tüketici olarak gelirler. Batının sallantılı zenginliği ve refah devleti varlığını sürdürdükçe, tüketicilerin kendilerini tüketim yoluyla tüketecekleri, Doğudan gelen diğer tutkulu ve acemi müşterilerce tüketileceklerini eklemek mümkündür.[16]

Size göre bunlar yeni yüzyıla uygun metaforlar mıdır, akla başka metaforlar da getirilebilir mi merak ediyorum.

Zygmunt Bauman - Stefano Tani'nin özgün metnine erişemeyecek olmam büyük talihsizlik. Muhtemelen İngilizce tercümesi çıkana kadar hatırı sayılır bir sürenin geçmesi gerekecek. Yaptığınız alıntılardan ve yorumlardan çıkardığım şey şu ki, Tani

14. *A.g.e.*, s. 268-9.
15. Zygmunt Bauman, *Homo consumens*, Erickson, 2007.
16. Tani, *Lo schermo, l'Alzheimer, lo zombie*, s. 91.

sunduğu ve paylaştığı onca aydınlatıcı fikirle zorlu, alabildiğine isabetli ve tamamen özgün bir düşünürdür. Ayrıca George Lakoff ile Mark Johnson'un temel çalışması *Metaphors We Live By*'ı (*Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*) (1980) hatırlayacak olursak, "metaforlar gündelik yaşamın her alanına yayılır, sadece dile değil düşünce ve eylemlere de yansır. Olağan kavramsal sistemimiz, hem düşünme hem de harekete geçme açısından, tamamen metaforik bir yapıya sahiptir." Metaforlar "en sıradan ayrıntılara varıncaya dek tüm gündelik fonksiyonlarımıza yön verirler". Kendi açısından, 21. yüzyılda yaşamının getirdiği deneyimleri kavramaya ve ifade etmeye en çok uygun düşen üç önemli metaforu bizlere sunarak, Tani sadece yaşadığımız dünyayı düşünme biçimimizi değil, içinde sürdürdüğümüz "gündelik işlevlerimiz"i de yeniden düşünüp güncellemekten azını hedeflemiyor. Veya metaforların davranışlarımıza yön verme gücü dikkate alındığında, hâlihazırda sürmekte olan yeniden düşünme/güncelleme çabalarına katkı sunmayı/bunları hızlandırmayı amaçlamaktadır.

Tani'nin tercihindeki kayda değer unsur, önerilen üç metaforun da egoyla bağlantılı olmasıdır. Amaçları bugünlerde düşünmeye ve kendi benliklerimize uygulamaya meyilli olduğumuz şeyleri yakalayıp anlaşılır bir şekilde yansıtmak. Tani'nin seçimi bu sebeple, düşünce ve eylemlerimizin odak noktası olan meşgalelerin öz gönderimsel, yani kendi kendisine işaret ettiğini önerdiği gibi yine böyle olduğunu varsayar. Doğrusu öz gönderimsellik, Tani'nin tercih ettiği üç metaforun da ortak paydasıdır. Tani'nin yaptığı tercihin dolaylı olarak belirttiği ama bahsi geçmeyen, meta-metafor veya matris-metafor (yani 21. yüzyılın eğretileme sanatı içindeki tüm diğer metaforların ayrıntılarını oluşturduğu sentetik bir metafor) bundan dolayı Narcissus'tur.

Nitekim bunda şaşırılacak pek bir şey de yoktur (şayet şaşırılacaksa). 19. yüzyılın meta-metaforu, kendi dört dörtlük tasarlama/icra etme becerileriyle yarattığı Galatea'ya âşık olmuş Pygmalion'du. Huşu, hayret ve hayranlık içinde sarsılan Pygma-

lion, kendi yaratıcı gücünün mükemmelliği karşısında diz çökmüştü. Galatea, insanların (yahut en azından fevkalade büyük sanatçıların) dünyayla, yani madde ve ruhla, doğa ve toplumla yapabileceği, yapmakta olduğu ve yapmaya karar verdiği şeylere tekabül etmekteydi. Dünyayı insanların rüyaları ve kavramları, iradesi ve teknik becerisi karşısında işlenmeye hazır, itaatkâr bir yere dönüştürmeye yarayan, insanca, pek insanca bir yetiye karşılık gelmekteydi. İnsanların evrenin idaresiyle aralarındaki tarihsel maceranın doruk noktasına çıkması ve maceracıların tırmandıkları eğimli dağ geçidinin (Reinhardt Kosseleck'in zarif metaforundan yararlanarak) diğer yakasında kalan ve o zamana dek görülmeyen yerlere bakıp, umut dolu ve yaygaracı önsezilerinin kasvetli, dehşetli ve ürkütücü gerçekliklerle karşı karşıya kaldığını görmeleri bu yüzyıllarda oldu.

La Meta-métaphore est morte, vive la Meta-métaphore [Meta-metafor öldü, yaşasın yeni meta-metafor]... Pygmalion'un tepetakla edilmesiyle, tahtta halefine yer açılmış oldu: Narcissus'a. Hanedanda değişiklik olmamıştı. Narcissus da Pygmalion da Prometeus'un soyundan gelmekteydi, meşhur kişilerdi. Her ikisi de iktidar ve konforla ödüllendirilmişti. Fakat zaman zaman yaşandığı gibi, tahtın yeni vârisinin tacı alması inanç ve mezhepte değişimin (ve radikal bir değişimin) sembolü olmuştu. Bugün de geçmişteki gibi *cuius regio, eius religio* ilkesi geçerli (çağın yüce hâkimlerinin, modern çağın yani yoğunlaşan, davetsizce araya girdiği gibi rahatsız edici ve işgüzar iletişim araçlarıyla farklılaşma ve parçalanmanın iç içe girdiği o çağın eşiğinde böyle ilan etmişlerdi). Yeni tapınağın sunakları üzerinde, artık insanların yarattığı ve insanların yönettiği bir dünya değil (ister doğaya ister topluma ait figürlerle temsil edilmiş olsun), üreticilerin/yöneticilerin kendileri durmaktadır. Ancak artık makamından çekilmiş, dünyanın kendisine odaklanan, kendisiyle ilgilenen müşteri kimliğinde yeniden hayat bulmuştur.

Tüketiciler... Bir başka metafor! (Latince) kökeni *-consumere-* "kullanıp bitirmek, tüketmek, eskitmek, yok etmek" anlamına gelmektedir. Karşı anlamlısı üreticinin *-producere-* (yine Latin-

ce) kökeninde saklı olan anlamları arasında, "ortaya çıkarmak, öne getirmek, dünyaya getirmek" gibi mecazi anlamlar vardır. Köklerine inildiğinde, karşıtlık paylaştığımız dünyaya bir şeyler eklemekle ondan bir şeyler çıkarmak arasındadır. Veya yaratmakla yok etmek arasında.

Tüketicilerin, toplumun temel niteliğinde (ilk antropologların deyişiyle "temel karakterinde") oynadığı rol açısından üreticilerin yerini almak üzere olduğunu söyleyen ilk önsezilerden biri daha 1955 yılında Victor Lebow'dan gelmişti:

> Muazzam ölçüde üretken ekonomimiz bizden tüketimi yaşam tarzına dönüştürmemizi, meta alımı ve kullanımını ritüelleştirmemizi ve ruhsal tatmini, egolarımızın tatminini tüketimde aramamızı talep etmektedir. Toplumsal statülerin, toplumsal kabulün ve prestijin ölçütü bugün tüketimci davranışlarımızda bulunabilir. Bugün yaşamlarımızın anlamı ve önemi, ifadesini tüketimci terimlerde bulmaktadır. Bireyin güvenli ve kabul görmüş toplumsal standartlara uyum sağlamasına dönük baskılar ne kadar çoksa, arzularını, beklentilerini ve bireyselliğini giydikleri kıyafetlerle, ne sürdüğüyle, yedikleriyle, eviyle, arabasıyla, nasıl yemek yediğiyle, hobileriyle ifade etme eğilimi o kadar fazla olur.[17]

Altmış yıl sonra bugün gelinen nokta, en çıplak hâliyle Jacques Peretti'nin BBC'deki mini serisi *The Man Who Made Us Spend*'te [Bize Harcama Yaptıran Adam] gözler önüne serilmektedir. Diziyle ilgili inceleme yazısı kaleme alan Filipa Jodelka,[18] "programın gösterdiği gibi, tüm ekonomimizin bitmek bilmez bir harcama mekanizmasına bağlı olduğunu, bu mekanizma bozulduğunda medeniyetin çıkmaz bir sokağa gireceği"ni söylemektedir.

Narcissus'un neden Pygmalion'un yerine geçmeye ve yüzyılımızın esas yaşayanları açısından neden meta-metafor olma rolünü üstlenmeye uygun olduğunu açıklayan bir sebep daha

17. Bkz. http://hundredgoals.files.wordpress.com2008/07/17australia-pope-attacks-consumerism.

18. "In His New Series Jacques Peretti Shows How Determined People Are to Get Us Buying Stuff. And Just How Willing We Are to Comply", *The Guardian*, 28 Haziran 2014.

var. Pygmalion dayanıklılık ve kalıcılığın sembolü olan mermere oyulmuş ağır ve katı bir heykele âşık olurken, Narcissus'un aklını başından alan şey bir nehirdeki yansımasıdır. Diğer bir ifadeyle, sürekli hareket hâlinde olan ve değişen bir şeydir. Herakleitos'un aynı nehre iki kez girilmez deyişiyle gözlemlediği gibi kararsızlığın ve değişkenliğin sembolüdür.

Daha sonra *Yaşam Kullanma Kılavuzu*'nu[19] yazacak (ki bana göre bugüne dek 20. yüzyılın deneyimi üzerine yazılmış en iyi özettir) George Perec belki de Narcissus'un yaklaşmakta olan gelişini (Şeyler'inde)[20] sezinlemiş ilk yazardı. Romanın yirmi dört ve yirmi iki yaşlarındaki (genç?) kahramanları Jérôme ve Sylvie üzerine şöyle yazmıştı: "Ah ne yazık ki tek bir tutkuları vardı, çok daha yüksek bir yaşam standardına duydukları tutku, onları tüketiyordu."[21] Christopher Lasch'ın *Narsisizm Kültürü* adlı eserinde (ilerde bu temel çalışmaya tekrar döneceğim) böyle bir dünyada yaşama deneyimini kısaca özetlediği üzere, "toplumumuzda gündelik deneyimler, bireylere istemeyi ve hiç bitmeyen bir yeni oyuncak ve uyuşturucu tedarikine ihtiyaç duymayı öğretmektedir." Daha 20. yüzyılın eşiğindeyken, Thornstein Veblen[22] yaklaşmakta olan şeylerin, Jérôme ve Sylvie'nin yaşam güzergâhlarını, yukarıya giden o treni yakalamak için harcanan bitmek bilmez çabalara dönüştürecek şeylerin ön belirtilerini şöyle tespit etmişti: "Tek tek toplumsal katmanların üyeleri, düzgün yaşam ideallerinin, moda olmuş yaşam tarzlarının bir üst katmanda yattığını düşünürler ve tüm enerjilerini bu ideale ulaşmak için harcarlar. Başarısızlığa düşüp saygınlıklarını ve kendi özsaygılarını kaybetmenin acısıyla, en azından görünüşte kabul görmüş kurallara uymak zorundadırlar."[23] "En azından

19. George Perec, *La vie: mode d'emploi*, Hachette, 1978 [*Yaşam Kullanma Kılavuzu*, Çev. İsmail Yerguz, İmge Kitabevi, 2010].
20. George Perec, *Les choses*, Rene Juilliard, 1965 [Şeyler, Çev. Sevgi Tamgüç, Metis Yay., 2012]. Aşağıdaki alıntılar David Bellos'un tercümesinden alınmıştır, *Things: A Story of the Sixties*, Vintage Books, 2011.
21. George Perec, *Things* [Şeyler], s. 35
22. Thornstein Veblen, *Theory of the Leisure Class*, 1899 [*Aylak Sınıfın Teorisi*, Çev. Eren Kırmızıaltın, Hüsnü Bilir, Heretik Yay., 2015].
23. Thornstein Veblen, *Conspicuous Consumption*, Penguin Books, 2005, s. 57-8.

görünüşte" olsa bile bir yol vardır. Veblen'in gözlemlerini kaleme almasından bu yana geçen altmış-yetmiş yılda, görünüm gerçekliği yenmiş, onun topraklarını fethetmiş/sömürgeleştirmiştir. Baudrillard'ın öne attığı, gerçekle sahte olan arasındaki farkı silmesiyle ve farklılığı Derrida'nın "indécidables" (karar verilemez anlamlar) kategorisine atamasıyla meşhur "simulakrum" payesine erişmiştir. Aynı psikosomatik rahatsızlıkların hastalıklarla yalancı hastalıklar arasındaki farkı yok etmesi gibi. Narcissus aynı yüzünün yansıması gibi, görüntülerin meydana getirdiği gerçekliklerde yaşar. Narcissus meta-metafor olma rolünü, görümünün ciddi önem kazandığı zamanlarda kazanır. Bu zamanlarda, Durkheim'ın hakiki "toplumsal olguları"na (Durkheim'ın tarifiyle katı ve sabit, ezici, zaptedilmez, pazarlığa kapalı, tartışmaya hatta kenara atılmaya dahi dirençli şeyler) dönüşen şey görüntülerdir. Her zaman benim bir adım önümde veya bir fersah üzerimdedirler. Dahası benim için yaşam, diğer herkeste (veya hemen hemen herkeste) olduğu gibi, bu nedenle kendimi onların seviyesine, yani "moda olmuş yaşam tarzı"na çıkarmaya çalıştığım, bitmek bilmez, başarısızlığa mahkûm olduğu kadar çaresizce peşinden koştuğum bir şeydir. Tüm sorumluluk masamdadır. Tıpkı herkesin bildiği gibi, farklı ama benzer yapıda bir sorunla karşılaşan Harry Truman'ın teyit etmek zorunda kaldığı gibi.

Tani'nin ekran, Alzheimer ve zombi metaforları, hepsinde ortak olan öz gönderimsellik unsuru gibi, kökleri Narcissus'un meta-metaforik matrisinde yatan (bu matrisin öne çıkardığı ve mümkün kıldığı) permütasyonlar şeklinde görülebilir. "Kendine bakma"ya karşılık gelen ekran, "kendini boşaltma"ya karşılık gelen Alzheimer ve "kendini dönüştürme" anlamına gelen zombi, Narcissus'un tanımlayıcı özellikleri/suretleridir; çünkü tüketicilerden oluşan bir toplumda yaşamanın varoluşsal koşulları sayılmış bu tür faaliyetler damgalarını vurmuşlardır.

"Dışarıdaki", yani bedenlerimizin ve öz imgelerimizin dışında, ötesinde kalan dünyaya ilişkin tüm algılarımız, genelde "özçekimler"in izini takip etmeye meyillidir. Bu yakın zamanda

teknolojinin mümkün kıldığı, büyük bir coşkuyla benimsenen ve adeta bir orman yangını veya kara veba gibi diğer tüm, eskiyen fotoğraf kayıtlarının yerini alan bir çekim tarzıdır. Nicolas Rousseau'nun yakın zamanda belirttiği gibi,

> Bugün kendi portresini çıkarmak isteyen kimse uzaktan basılan deklanşörlerle veya yavaşlatıcılarla uğraşmamaktadır. Bizler yani günümüzün narsistleri, tuşa basmadan önce kameramızı veya telefonumuzu yüzümüzün önüne doğrultmaktayız. Kamera artık dünyaya açılmamakta, bizi parantez içine almaktadır. Birleşme noktası artık ufuk değil, kamerayı tutan kolumuzun uzandığı noktadan göründüğü hâliyle bedenlerimizdir.[24]

Peki, biz "günümüz narsistleri" "özçekim" yapan kameralarla telefonların bizi bitmek bilmez yaşamımızın belgeseli içinde "paranteze alma" teklifine, neden böylesine aceleyle ve hevesle atıldık? Christopher Lasch'ın bu tuhaf kültürel dönüşüm üzerine yaptığı açıklamanın, şimdiye dek yapılmış diğer açıklamalardan açık ara üstün olduğunu söylemeden edemeyeceğim. Lasch, narsisizm "dünyayı oluruna terk etmiş insanların dünya görüşüdür" der.[25]

> Bir geleceği olmayacağından korkan toplumun, sonraki kuşakların ihtiyaçlarıyla ve hep varlığını hissettiren tarihsel süreksizliklerle ilgilenme olasılığı çok düşüktür –nitekim toplumumuzun başındaki felaket böyle bir şeydir. [...] Kaynağını, günümüz toplum yaşantısının güvensizliklerine ilişkin gerçekçi bir farkındalıktan alsa da, dünyayı tehlikeli ve tehditkâr bir yer olarak gören algı, saldırgan dürtüleri dışarı yansıtan narsist tutumlarla pekişir. [...] Politik çözümler bulma umudu azaldıkça yoğunluğunu artıran kişisel ilişkiler kültü, altında kişisel ilişkilerde yaşanan eksiksiz bir hayal kırıklığını saklar. Aynı kösnüllük dürtüsünün altında, en ilkel biçimleri haricinde tüm hislerin ve hazların yadsındığına işaret etmesi gibi.[26]

---

24. Nicolas Rousseau, 12 Temmuz 2014, www.actu-philosophia.com/spip.php?article382.
25. Bkz. Christopher Lasch, *Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations* (1979), W.W. Norton & Co., 1991 [*Narsisizm Kültürü*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Suzan Öztürk, Bilim ve Sanat Yay., 2006], s. 50.
26. *A.g.e.*, s. 50-1.

"İçsel bir boşluk, yalnızlık ve sahteliğin getirdiği deneyimler [...] (toplum içinde) savaşı andıran koşullardan, bizi çevreleyen tehlikelerle belirsizliklerden ve geleceğe duyulan güvenin yitirilmesinden ileri gelir." Gitgide "bağımlı olma korkusuyla birlikte başkalarının bize sunduğu dolaylı sıcaklığa" bağımlı hâle geliriz. Lasch şu sonuca varır: "Amerikan dostluk kültü, metalar ve toplumsal konumlar için verilen kanlı rekabeti ortadan kaldırmak yerine gizler." Bu aslında ihtiyaçlarımıza ve isteklerimize pişkin bir şekilde, bizi aşağılarcasına kayıtsız olan, bunları hiç önemsemeyen bir dünyada, toplumsal sağ kalım mücadelesidir.[27] Lasch'ın eserine başlık olan "Narsisizm Kültürü" dünyayı daha ilgili ve nezaket dolu bir yere dönüştürme umudunun terk edilmesini yansıtır. Terk edilmenin, dışlanmanın ve umutsuz bir yalnızlığın, kendi başına alabildiğine yetersiz kaynaklarla bırakılmanın deneyimi içinde filizlenip büyür. Hayatımızın geri kalanı boyunca yeniden erişmeye nafile yere çabaladığımız o ilk cennetten, "anne rahminin okyanusları andıran dinginliği"nden (Freud'un 1914'te *Narsizm Üzerine* adlı denemesinde belirttiği gibi), oraya dönmeyi hayal etme hakkından dahi mahrum kalarak kovulmanın getirdiği deneyimde serpilir.

Cemaat veya aile içindeki sıkı bağlar (yani o Nirvana türü güvenlik hissini tamamlayan, saf, incelikli ancak "doğanın bahşettiği" bağlar), bugün gördüğümüz aşırı rekabetle, karşılıklı güvensizlikle ve düşmanlıklarla paramparça olsaydı, aynı şeyi insanlık tarihinin ta en başlarında da yapabilirdik. "Birlik olmaya duyulan arzuyla ayrılıkların gerçekliği arasındaki gerilim"[28] hiç bu kadar ezici, ağır ve bunaltıcı olmamıştı. Başarının sadece ilerlemek olmadığı, ötekilerin ilerisine geçmek olduğu bir toplumda, Michael Maccoby'nin 250 idareciyle yaptığı araştırmasında aktardığı gibi, "kişisel samimiyetlere ve toplumsal bağlılıklara" ayrılan alan küçülür.[29] Çağımızın narsistleri,

27. *A.g.e.*, s. 27, 33, 64.
28. *A.g.e.*, s. 242.
29. Michael Maccoby, *The Gameman: The New Corporate Leaders*, Simon & Schuster, 1976, s. 104. Burada alıntılanan yer, Lasch, *Culture of Narcissim* [*Narsisizm Kültürü*], s. 44.

her zaman başarıyla sonuçlanmasa da, iki zıt strateji arasında gidip gelmenin yarattığı felç edici gerilimden kurtulmak için çok çabalamaktadırlar. İlk strateji, köktenci, dinî veya seküler mezheplerden Facebook'taki "arkadaşlık" ağlarına kadar uzanan uzun bir tasvirler listesinde tekrar tekrar hayat bulmuş "anne"yle yeniden birleşmektir. Diğeriyse "tam bir kendi kendine yetme hâli"ne erişmek, "başkalarına duyulan her türlü ihtiyacı inkâr etmek"[30] yani kötü bir işi alabildiğine düzeltme çabası içinde her şeye katlanmaktır. Her iki çare de ayartıcıdır ancak uzun vadeli çözümden ziyade anlık birer soluk oldukları için bir o kadar da etkisizdirler. Aşırı sert ama aynı ölçüde doğru bir tespitle, Jean M. Twenge ve W. Keith Campbell[31] şöyle demişlerdir: "Narsisizm ruhun hazır gıdasıdır. Kısa vadede tadı müthiştir, uzun vadede olumsuz hatta feci sonuçları vardır fakat yine de yaygınca tüketilmeye devam eder."

Lasch'ın nitelemesine başvuracak olursak, "acı ve yoksunluk karşısında çok daha kırılgan bir konumda bulunduklarından bugün onca kadın ve erkeği derinden etkileyen çaresizlik ve yersizlik hissinin, 'her şeye sahip olabilecekleri'ni söyleyen vaatlerle önlerindeki gerçek engeller arasındaki çelişkilerin" damga vurduğu bir toplumda, Narcissus hakkıyla meta-metafor konumuna yükselmiştir.[32] Böyle bir toplumda peşinden koştuğumuz şey, dileklerimizden bağımsız ancak "ihtiyaçlarımıza duyarlı" (aksini yapamayan) bir toplumda tatminkâr bir hayattır. Lasch'a göre "hepimizin dünyada küçük bir köşeyi keşfetmemizi ve kendimizce bu köşeyi kabul etmemizi mümkün kılan" şeyin sevgi ve çalışma olduğunu söyler. "Ancak toplumumuz küçük konforları ya değersizleştirme ya da onlardan çok şey bekleme eğilimindedir. [...] Yaşamdan çok şey, kendimiz içinse çok az şey istiyoruz."[33]

30. Lasch, *Culture of Narcissism* [*Narsisizm Kültürü*], s. 44.
31. Jean M. Twenge ve W. Keith Campbell (Der.), *The Narcissism Epidemics: Living in the Age of Entitlement*, Atria Paperback, 2009 [*Asrın Vebası: Narsisizm İlleti*, Çev. Özlem Yüksel, Kaknüs Yay., 2010], s. 259.
32. Lasch, *Culture of Narcissism*, [*Narsisizm Kültürü*], s. 248.
33. *A.g.e.*

İngiliz halkının bilgeliği bize şunu tembihler: "Eğer karşındakileri yenemiyorsan, onlara katıl." Tüketicinin arketipi olan Narcissus'un, hırslarını ve beklentilerini gerçekleştirmek için, zanaatkârın arketipi Pygmalion'un unutulmaya yüz tutmuş ve hükümsüz kılınmış yeteneklerini hatırlayıp yeniden öğrenmesi gerekmez mi? Ona meta-metaforluk payesini veren kültürün odağını almaktan vermeye, yıkımdan yaratmaya, alışverişten sevgi ve çalışmaya kaydırması koşuluyla bunu yapabilir.

Bu devasa bir zorluktur, Herkül'e layık bir görevdir. Gelgelelim her ikisiyle de dolaysız ve acil bir şekilde yüzleşmek gereklidir. Onlarla yüzleşmek, diğer tüm yaşamsal görevlerin yerine getirilip getirilemeyeceğini belirleyen üst görevdir.

9
Twitter Edebiyatını Göze Almak

Riccardo Mazzeo - Susan Sontag'a hep hayranlık beslemişimdir fakat siz eserinden alıntı yaptıktan sonra, raftan tüm kitaplarını indirip yeniden okuma ihtiyacı hissettim. Bununla birlikte Sontag'ın Hırvat yazar Dubravka Ugrečić'in eseriyle ilgili övgü dolu yorumlarını okuduktan sonra, Ugrečić'in son çıkan kitabı *Karaoke Culture*'ını [Karaoke Kültürü][1] alıp okudum. Yazar "istersek hepimiz bunu yapabiliriz" türü demokratik bir fikirden ziyade "alabileceğimiz için hepimiz bunu istiyoruz" sözünü dedirten demokratik uygulama şeklinde anlaşılmış Japonca

1. Dubravka Ugrečić, *Cultura Karaoke*, Nottetempo, 2014; özgün başlık *Karaoke Culture / Napad na minibar*, 2011.

"karaoke" kelimesini (ki "boş orkestra" anlamına gelmektedir), günümüz varoluşunun "meta-metaforu" olarak tanımladığını şeyle nitelenmiş mevcut dünyamızı tanımlamak için seçmiş. Burada Narcissus'un sadece insanın kendi sesini arka planda çalan bir müziğe (Japonca "boş orkestra") eklenmesiyle değil, Tani'nin yansıma, boşalma ve dönüşüm metaforlarının vücut bulma olasılığıyla da açığa çıktığına tanık oluyoruz.

Bugün insanlar kendi gerçek egolarını keşfetmekten ziyade ondan kaçınmaya odaklanmış hâldeler. Bunun yanında ego sıkıcı bir kavrama dönüşmüş olup farklı bir kültüre aittir. Kişinin kendisini dönüştürme, dönüşüme uğrama ve kendisini farklı varlıklara veya nesnelere aktarma olasılığı, kişinin kendi egosunun derinlerine dalmasından çok daha eğlencelidir. Narsisizm Kültürü karaoke kültürüne dönüşmüştür veya belki de onun basit bir sonucu olmuştur.[2]

Karaoke kültürünün zaferinden internetin sorumlu olduğunu hatırlatmaya hiç gerek yoktur. Ugrečić tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

> Fantezi ve hayallerimizin sönmez ateşine atılmış en büyük barut fıçısı [...] aynı Mao Zedong'un yüzlerce çiçeğin topraktan filizlendiği o toprak kâbusu gibi [...] şimdi milyonlarca insanın başkaları tarafından yazılan şarkıların *kendi kişisel* versiyonlarını söylemek için milyonlarca mikrofona uzandıkları dev bir karaoke içindeyiz. Şarkılar kimin? Bunun bir önemi yoktur: *Amnezi* enformasyon devriminin yan ürünlerinden biri oldu sanki. Önemli olan şarkı söylemek.[3]

Bu neşeli devrimin, bilgide, eğitimde ve estetikte yaşanan bu yüce demokratikleşmenin getirdiği sorunlar, her tür yetkinlik ve uzmanlığın gittikçe daha belirgin bir biçimde aşınması, otoriterliğin giderek rahatsız verici hâle gelen kaybı, tüm gerçek kültürlerin un ufak oluşu ve ardından yalancı kültürlere dönüşmesidir. Oxford'da edebiyat dersleri veren Profesör Alan Kirby'nin, güvenilmez Wikipedia sayfalarıyla bloglara kulak vermek kolayken kimsenin kitap ve gazete okumayı tercih et-

2. Ugrečić, *Cultura Karaoke*, s. 16.
3. *A.g.e.*, s. 22-3.

mediği bir kamuoyuyla ve güneşin altındaki her konuyla ilgili olumlu-olumsuz görüşlerini beyan edebilen (genellikle çok genç) insanlarıyla, bizi çıtanın feci hâlde aşağı çekildiği durmak bilmez bir heyelana sürükleyen olguyu tanımlamak için "yalancı modernizm" terimini icat etmesi hiç de tesadüf değildir. Aynı anda hem komik hem trajik olansa, bilgisayarının önünde başka bir köpeğe yorumlar yazan bir köpeğin gösterildiği *New Yorker* karikatürüdür: "İnternette, kimse bir köpek olduğunuzu bilmez."

Jonathan Franzen'in iki öyküsel başyapıtı *Düzeltmeler* ve Özgürlük arasında yayımladığı, belli belirsiz otobiyografik bir niteliği olsa da zaman zaman kurgunun dışına çıkan düşüncelerle iç içe geçmiş bir kitap var... Bir roman içinde bu gözlemler, derinlerde algılanan karakterlerden, hepimizin içinde varolan aydınlık, karanlık ve müphem alanlar içinden geçerek taklit yoluyla açığa çıkmaktadırlar. Eserinin başlığı *Discomfort Zone* [Konforsuz Alan] olup, ergenlikle birlikte yaşanan her yeni doğumun içsel bir unsuru olmanın dışında, yaşamda yorgunluk ve hüsranın yaratılmasında, her şeyin yolunda gitmesi hâlinde yaşamın bütünüyle insani bir şeye dönüştürülmesinde olmazsa olmaz tüm yanılgılar ve hataların kaynağı olan konforsuzluğu/rahatsızlığı işlemektedir. Bizi dünyaya getiren ilk doğumu, ardı arkası kesilmeyen bir dolu sancılı doğum takip eder, dünyamızdan yitip giden, karşılarında giderek cesaretimizi kaybettiğimiz zorluklar getirir. Ne kadar acı verici olsa da bu doğumlar değişime, dönüşüme ve gelişmeye kapı aralar. Bu rahatsızlığın üzerinden geçmek, dünyada başkalarıyla, onların farklılıkları ve *heteros*'larıyla birlikte var olmak gibi eştözlü bir patikadan sapmakla eşdeğerdir. Kısaca gerçek yaşama dahil olmamak demektir.

> Avatarlar hayallerimizdeki başka bir yerde başka birine dönüşme arzumuzu tatmin etmeye yararlar. Yetişkinler bunları, en saf hâliyle *konforlu alanı* temsil eden çocukluklarına dönmek için kullanırlar. Sanal dünya bir başka *konforlu alandır*. *Second Life* [İkinci Yaşam] türevi oyunları oynayan yetişkinler, herhangi bir riske maruz kalmadıkları veya bir bedel ödemedikleri durumları deneyimlerler. Uçar-

> lar ama asla düşmezler [...] korunmadan cinsel ilişkiye girerler [...]. Oyuncular dünyaları üzerinde tam denetime sahiptirler: Tıpkı Tanrılar gibi diledikleri anda oyuna bağlanıp çıkabilirler. Simülasyon oyunlarıyla küçük yaştaki *Second Life* oyuncuları yetişkinlerin yaşamıyla ilgili çok şey öğrenmektedirler. Küçük bir kız çocuğu kendisine fahişe bir avatar yaratmıştır. Bunun kötü bir şey olmadığını söylemiştir. Neticede fahişelik yapan *kendisi* değil avatarıdır.[4]

Internazionale dergisi geçenlerde yazar Corinne Atlas'ın şu yorumunu yayımladı: "Japonya'da en iyi satan kitaplar listelerinden romanlar kaybolmaktadır."[5] İlk sıradaki manga eseri, birkaç uyarlama eser takip etmekte ve ardından, aynı Brezilya ve Birleşik Devletler'de olduğu gibi çok sayıda mutluluk ve kişisel gelişim rehberleri gelmektedir. Basitçe önceden hazmedilmiş ve basitleştirilmiş çözümleri terk edip, daha iyi bir yaşam sürdürmemiz için gereken şeyleri öğrenmek adına "uzmanlar"ın tavsiyelerine kulak verir olmuşuz. Doğrusu Ugrečić kitabında, Japonya'da cep telefonu romanlarının (Japonca *keitai shosetsu*) hızla yayılmasına dikkat çekmiştir. Burada yolumuz uyarlamaların uyarlamalarıyla, hatta güçbela taslağı çıkarılmış, "edebiyat" olarak tanımlanabilecek her şeye bütünüyle yabancı öykülerle kesişmektedir:

> Cep telefonu romanları belli süzgeçlerden geçirilmemiş, amatörce ürünlerdir. Dilleri basit, kurguları ilkel, formları gelenekseldir. Genelde kahraman, zorlu koşullarla yüzleşmek zorunda kalan ve taşradan gelmiş genç bir kadın olur (tecavüze uğrar veya hamile kalır yahut da erkek arkadaşı terk eder vs). Yazarların çoğu okulu yarıda bırakmış ve düşük eğitim düzeylerine sahip genç kadınlardır.[6]

Neticede edebî klasikler durmadan talana uğradığında, parçalarına ayrıldığında, kültürsüzlükle ve *Küçük Kadınlar*'ı *Küçük Vampir Kadınlar*'a veya *Alice Harikalar Diyarında*'yı *Alice Zombiler Diyarında*'ya çevirenlerin ayarttığı okurlardaki sallantılı

4. *A.g.e.*, s. 56.
5. Corinne Atlas, "Un problema con la letteratura", *Internazionale*, 22 Ağustos 2014, no. 1065, s. 80.
6. Ugrečić, *Cultura Karaoke*, s. 103.

beğeniyle "uyumlu" hâle getirildiğinde, basılmaya layık görülen eserler sadece, sosyal ağda milyonlarca okuru olan *twitter edebiyat*ından çıkacaktır.

Ugrečić'in *Second Life* üzerine attığı dipnot, Edgar Morin'in *L'Homme et la Mort* kitabını hatırlatmaktadır. Şöyle söyler:

> Doğduğu günden bu yana insanlık, tutku ve adanmışlıkla dolu paralel yaşamlar geçirmek için dini kullanmıştır. Bugün dünyada sadece 2,2 milyar Hıristiyan SL [*Second Life* - İkinci Yaşam] öyküsüne inanıyor. Bilgisayar oyunu SL'nin dinî kavramdan biraz farklı olmasının önemi yok. Mesele insan beyninin her zaman kendisini başka bir dünyaya aktarmaya hazır olması. Dolayısıyla Google'ın Her Şeye Kadir olduğunu söyleyen teori bile çok daha anlamlıdır.[7]

1951'de yazdığı kitapta Morin, insanların ölüm karşısındaki tutumları üzerine güçlü ve keskin bir antropolojik açıklama sunmuş, tezini desteklemek adına iki temel kavramı ön plana çıkarmıştı: Düalizm/ikicilik ve ölüm-yeniden doğuş. Ölümün kendisinden olmasa da ölüm *fikri*nden kaçmaya yarayan bu iki kavram hep vardı. Süreç içinde birbirinden farklılaşmış, kaya gibi sağlam felsefi sistemlerle iç içe geçmiş bu iki kaçış yolu, zaman zaman Feuerbach'ın ateizmi içinden de çıkmaya hazırdır.

Komünizmde bu kendisini dünyevi kurtuluş inancıyla, insanların daha iyi ve adil bir gelecek için kendilerini feda etmeye hazır olmalarında açığa vurmuştur. Katolikliğin en verimli dönemlerinde, "Sezar'ın hakkı Sezar'a" öğretisi sayesinde yoksullar edilgen bir statüko içinde manipüle edilip yönetilebilmişler, "bu dünyada sonuncu olanların önde geleceği" bir ahiret umuduyla avutulmuşlardı. Kendilerine ister Tanrı'nın, ister proletarya diktatörlüğünün, isterse bilim veya teknolojinin getirdiği bir proje, bir beklenti yahut bir inanç sunulduğunda, kitleleri itaat etmeye zorlamak görece kolay olmuştur. Ayrıca insanların kalplerindeki öfkeyi harekete geçirip, Faşistlerin *ius soli* ve ırk mitindeki "düşman"a yöneltmek de kolay olmuştur. Aynı bugün radikal İslamcıların veya günümüzde hâlâ Büyük Vatan Rusya'ya

7. *A.g.e.*, s. 58.

aşırı bir gururla sıkı sıkıya bağlanmış birçok Rus gibi (sizin de tanışmış olduğunuz ve başka birçok açıdan hiç de fanatik biri sayılamayacak bir Rus arkadaşım, kimi zaman nostaljik bir hisle Büyük Rus Ordusu'nu, imparatorluk döneminin müziği ve konuşmalarını, askerî geçit törenlerini hayal etmektedir). Geleceğe ilişkin bir proje, plan veya inancın tamamen ortadan kalktığı, Pygmalion'un Narcissus'a ait birikintiye dalmasıyla sular altında kalmış Batı dünyasında, özentilerin, *bire bir taklitler*in, *benzer tipler*in ve *avatarlar*ın yarattığı sahte karaoke kültürü dışında, geriye ne kalıyor?

Zygmunt Bauman - Yıllar önce, günümüze hâkim olan dünyada yaşama biçimini kavramak istiyorsak, özdeşlikle/kimlikle ilgili konuşmalardan ziyade, özdeşleşmeyi konuşmamız gerektiğini söylemiştim. Başka bir deyişle, yol kenarlarındaki hanlarda alınan kısa soluklar dışında kesintisizce süren, asla bitmeyen ve hep oluş sürecinde kalan sonsuz bir çabadan bahsetmemiz gerekir. Belki dilsel donanımımıza, "avatar" kelimesinin yerine "reenkarnasyon" kavramının güncellenmiş bir versiyonu olarak, hoyrat ve kaba bir "avatarlaşma" sözcüğünü eklememiz lazım. Nitekim "reenkarnasyon" kavramı, akışkan-modern dünyanın sakinleri arasında alabildiğine popülerleşen Doğu bilgeliğinin hevesle yeniden keşfettiği ve mantıklı bir adımla uyarladığı ve samimiyetle benimsediği bir şeydir. Ama bu kavramın güncellendiğini tekrar söylemem gerek; çünkü reenkarnasyon bırakın denetlemeyi, bilgimizin dahi olmadığı, özlemlerimizi ve beklentilerimizi dikkate almayan bir şeyin başımıza gelmesiyken, "avatarlaşma" yapmayı istediğimiz, yaptığımız ve arzuladığımız şeylere gönderme yapmaktadır. "Avatarlaşma" *Karaoke Kültürü*'nden yaptığın şu alıntıyla eşanlamlı: "Alabileceğimiz için hepimiz onu istiyoruz." Alıntıladığınız formül "satın alma yoluyla elde edilmeye açık" olmakla "onu alabilirim" arasındaki boşluğu ıskaladığından, "satın alınmaya açık olduğu için hepimiz bunu istiyoruz" şeklinde de tanımlanabilir. Iskalanan mesafe ancak banka hesaplarıyla ve kredi kartlarıyla aşılabilir. Bu mesafe sadece çirkin, hep rahatsız eden ve kimi zaman insanı hareketsiz

bırakan bir sakatlık değil, tüketim ekonomisine atılan yaşamın [élan vital] temel kaynağıdır.

Ad nauseam [bıktırma noktasına varan] ısrarımla, tercihte bulunmak kendisi bir tercih konusu olmayan akışkan-modern yaşam güzergâhının tek bileşenidir. Eskiden sadece bir ayrıcalık olan tercih, şimdi bir zorunluluğa dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, ne reddedebileceğiniz ne de yan çizip kaçınabileceğiniz bir görevdir. Üstelik "reenkarnasyon" hayatta sadece bir kez yaşanabilecek bir şeyken, "avatarlaşma" temelde her gün, her saat yaşanabilecek bir hadisedir. Dahası birden çok görevi aynı anda yürütmeye alabildiğine uygun bir olaydır. Buna ilaveten, reenkarnasyonla kişinin omuzlarına ömür boyu kalkmayacak bir yük konur. Oysa avatarlaşma insanın yaşadığı süre boyunca yapabileceği bir şeydir. İnsanın aklına ister istemez Max Weber'in yaptığı şu ayırım gelmektedir: Çelik bir kasayla bir anda omuzlarınızdan alıp yerine bir başkasını koyabileceğiniz hafif bir pelerin arasında yaptığı ayırım. Ne var ki Weber'in bu metaforu kullandığı Püriten etikle ilgili öyküsünde, o hafif pelerinlerin çelik kasaları sertleştirmeye yarayan muazzam bir güçleri (ve eğilimleri!) vardır.

"Hiçbir şey olmayan bizler, her şey olalım." Komünizme itikat edenler marşları "Enternasyonel"de bunları söylerken, ezilenlere ve yoksullara yukarıdan gelecek kurtuluşu artık beklememeleri, aksine "kendilerini kurtarma"ya odaklanmaları için çağrıda bulunuyorlardı. Edgar Morin'i takip ederek, komünizmin insanları dünyevi bir kurtuluş tahayyülüyle "daha iyi bir gelecek ve daha adil bir dünya için kendilerini feda etmeye" hazır hâle getirip ayarttığına işaret ediyorsunuz. Doğu öğretilerinde vaat edilen reenkarnasyon gibi, Hıristiyanlık inancı ve Marksizmin takipçilerine sunduğu kurtuluş umudu, tek seferlik, geri alınamaz ve geçersiz kılınamaz bir dönüşüm olacaktı. Diğer bir deyişle, geri dönülmesinin imkânsızlığıyla meşhur Styx Nehri'ni geçmek gibidir adeta. Tabiri caizse tek yönlü bir caddedir. Modernliğin akışkan hâle gelmesiyle avatarlaşmanın yükselişi, işte bunu baştan aşağı değiştirmiştir. Getirdiği şey ereklilik belasının

ve tercihlerin, kararların, eklemlenmelerin ve sorumlulukların yarattığı sonuçların aşama aşama ortada kaldırılmasıydı. "Kaçınılmaz tercihler"e son verip kişinin takip ettiği güzergâhı "geri dönüşü imkânsız yollar"dan güvenli bir mesafede tutmaktı. Tercihlere ve kararlara eşlik eden risklerde çarpıcı bir azalma ve giderek çok sayıda örnekte bir yok olmaya sebep oldu. Başarısız bir girişimden sonra başlangıç noktasına dönme ve geçmişte yapılan hatalı başlangıçların izini silip her şeye yeniden başlama olasılığını arttırdı. "Ânın o kalıcı gücü"nü (ki Nietzsche'nin Zerdüşt'ünün yaklaşmakta olduğu duyurulan Üst İnsan adına yakındığı şeyin gücünü), dönüştürücü maceraların hayranlarında açığa çıkan o dehşeti, gazabı, gıcırdatılan dişleri iptal etti. Dahası geçmişin günümüz üzerindeki hâkimiyetini etkisiz hâle getirdi. Veya etkisiz hâle getirilebileceğine umut duyma olanağı ve etkisiz hâle getiriyormuş gibi davranmak, şüphesiz hem cesurlar hem de korkaklar için paha biçilmez bir lütuftu. Ancak sunduğu ödül, doğru yolda yürümeyi garanti etmek bir yana, yolu göstermek dahi değildi. Aksine ödül, hangi yol seçilirse seçilsin veya seçilmek istensin yapılan tercihleri, geri dönülmezliğin lanetinden kurtarmaktı. Sadece yeniden, yeni baştan, tekrar deneyin. Yaşam sanatı doğru denemeyi yapmaktan ziyade, denemekten asla vazgeçmemektir.

Bu muazzam atılım, çağlar boyunca özerklik ve kendini savunma yetkinliğiyle hakkı için verilen mücadelede ileriye atılmış devasa bir adım olarak alkışlanmış olup, hâlâ da alkışlanmaya devam etmektedir. Dubravka Ugrečić'den şu alıntıyı yaptınız: "*Second Life* türü oyunlar [fantezi oyunları: Maksimum tatmin alma arayışıyla hayali kimlikler ve rollerin tasarlandığı, ardından oyuncunun kendisini diğerlerine takdim etmek için bu karakterlerin kullanıldığı oyunlar] oynayan insanlar herhangi bir risk almadan veya bedel ödemeden deneyim elde ederler [...] oyuncular kendi dünyaları üzerinde tam bir denetime sahiptirler: Aynı Tanrılar gibi, diledikleri an oyuna girip çıkabilmektedirler." Geniş ve açık bir manzara üzerinde "tam denetim"in getirdiği büyünün arkasında, "hiçbir riskin olmaması"nın yarattığı ala-

bildiğine rahatlatıcı bir his vardır. Neden hiçbir risk yok peki? Hep istenen, güzel bir sonucun yaşanacağından emin oldukları için değil. Aksine hep başka bir fırsatın olacağından ötürü risk yoktur. İnsanlar çok tatmin edici olmayan bir yerden, başka bir alana serbestçe geçiş yapabilirler.

Hoparlörden ve reklam panolarından boca edilen şeylerin arkasında büyük paralar vardır. Nitekim bunda şaşılacak bir şey de yok: Bitmek bilmez bir avatarlaşma ve yeniden avatarlaşma, birbirini takip eden her avatarın mükemmellikten uzak oluşu ve yeni bir dönüşüme ihtiyaç duyulması, "tatmin olmuş müşteriler"in, yani tatmin oluşunun altında "yeni ve gelişmiş" ayartılara maruz kalması veya yeni albenili eşyaların onda "ihtiyaç" yahut "zorunluluk" kisvesiyle yeni arzular ve istekler yaratmasının yatmadığı müşterilerin yarattığı tehdit karşısında en etkili çözüm yoludur. Hatta insan daha da ileriye gidip, sunulan sonsuz sayıda kişisel tercihin ve "yeni başlangıçlar"a duyulan arzuyla "yeniden dünyaya gelme" hayalinin hiç doyurulamamasının, tüketim ekonomisinin esas çarkını meydana getirdiği dahi söylenebilir belki.

"Avatarlar başka bir yerde başka biri olma fantezimizi ve arzumuzu tatmin eder" der Dubravka Ugrečić.[8] "Avatarlar kullanıcının seçtiği her şekle ve biçime girebilirler."[9] Geçici bir avatar kullanma kapasitesini (nerdeyse) herkesin erişimine açan o harikulade teknolojik uygulama sayesinde karaoke yapanların söylediği gibi, "avatarlarıyla gerçek dünyada elde ettiklerinden çok daha büyük bir özgürlüğe (en sık kullandıkları sözcük budur) sahip olduklarını hissederler."[10] Ugrečić'in gözlemlerine ilave yapacağım: Karaoke avatarlaşmanın maliyetlerini önemli miktarda azaltmaktadır. Avatarın karaoke versiyonu kat kat ucuz olup, karaokeden önce gerektiğinden çok daha az bilgiye, beceriye, zamana ve zahmete ihtiyaç duymaktadır. Dahası avatarlaşmayı güvenli hâle getirmektedir: Karaoke hakikaten

8. Ugrečić, *Cultura Karaoke*, s. 56.
9. İngilizce versiyonundan alıntı yapmaktayım, *Karaoke Culture*, Çev. David Williams, Open Letter, 2011, s. 39.
10. *A.g.e.*, s. 40-1.

(bu son kelimenin her iki anlamıyla) deneme-yanılmaların riskini ortadan kaldırmakta, hatta hayal gücünü, istekli/hevesli uygulayıcılarının beceri ve kapasitelerinin ötesine geçecek şekilde zorlama ihtiyacını bile yok etmektedir. Karoke IKEA mobilyaları gibidir. Evinize parçaları ve nasıl birleştireceğinizi gösteren çizimler gelir. Size kalan şey çizimdeki talimatları takip edip, parçaları çizime uygun şekilde birleştirmektir. Tam bir müşteri memnuniyeti garanti edilmektedir. Haritası çıkarılmamış toprakların tehlikelerine ve bilinmeyenin yarattığı tehdide maruz kalmadan zanaatçılığın hazlarına ulaşılmış olur. İnsanlara komik görünme riskine girmeden başka biri olmanın veya yolu kaybetme riski olmaksızın başka yerlerde olmanın hazları sunulur. Sunulan şey aslında her iki dünyanın da en iyi unsurlarından başka bir şey değildir. Aynı pakette hem özgürlük hem de güvenlik sunulur. Her ikisi de tutkuyla arzulanan fakat birbirine inatla zıt düşen bu iki değeri uzlaştırma hayali, nihayet gerçek olmuştur. Bu bana göre karaokenin temel cazibesidir. Ayrıca tüketim ekonomisinin, ürünlerini karaokenin modelini takip ederek biçimlendirme çabasının muazzam bir başarıya ulaşmasını sağlamasının yanı sıra, Ugrečić'in mevcut yaşam tarzımızı "karaoke kültürü" olarak tanımlama kararının son derece yerinde bir hüküm olmasının da temel sebebidir.

Ugrečić'in belirttiği gibi internet, "milyonlarca insanın başkaları tarafından yazılan şarkıların *kendi kişisel* versiyonlarını söylemek için milyonlarca mikrofona uzandıkları dev bir karaoke" olarak anlaşılabilir. "Peki, şarkılar kimin? Bu önemli değildir [...] önemli olan şarkı söylemektir."[11] Bu hem ritmi ayarlayanlar, hem de ritim ayarlanmasa şarkı söyleyemeyecek o milyonlar için önemlidir. "İnternet dev bir elektrikli süpürge gibi, nerdeyse her şeyi, hatta genel ilke ve kuralları dahi süpürmektedir."[12] Aslında her şeyi değil. Mikrofonlara sarılma hayali, arzusu ve isteği, internet hatta mikrofonlar dahi icat edilmeden önce doğmuştu. İnternetin karaokeyi yerinde bir kültür metaforuna

11. Ugrečić, *Cultura Karaoke*, s. 22-3.
12. Ugrečić, *Karaoke Culture*, s. 43.

dönüştürerek ona yüksek bir paye biçmekte (nerdeyse birden) böylesi muazzam bir başarı elde etmesi, bu hayal, arzu ve isteğin zaten orada bir yerde olmasındandı. Etkin araçlar olmadığı, güvenli araçların yokluğunda açığa çıkma cesaretinden yoksun oldukları için uykuya çekilmişler yahut beklemedeydiler. Fakat sabırsızlıkla salınıp yararlanılmayı bekliyorlardı.

Yaklaşık bir asır öncesinde, Siegfried Kracauer'in 15 Mart 1925 günü *Frankfurter Zeitung*'ta yayımlanmış "Die Reise und der Tanz" ("Seyahat ve Dans") yazısını alalım: "Modern seyahatlerin hedefi varılacak yerden ziyade yeni bir yere ulaşmaktır [...] şu anda egzotik yerler hâlâ piramitlerle ve Haliç'le eşleşiyor olsa da, bir gün dünyanın herhangi bir noktasını tanımlar hâle geleceklerdir, yeter ki bu nokta dünyanın diğer noktalarıyla kıyaslandığında olağandışı bir görünüm taşıyor olsun." "Yukarıda aktarılan türde seyahatler, nerdeyse tamamen ve büyük oranda hiçbir belirgin güzergâha sahip değildir. Anlamı salt konumun değişmesiyle tükenip gitmiştir."[13] Ugrečić'in çıkarımını hatırlatmama izin veriniz: Önemli olan şarkı söylememiz, hangi şarkıları söylediğimiz değil. Her iki örnekte, hem bugün hem de yüz yıl öncesinde deneyimlediğimiz şey başka bir yerde başkası olmaktır. Düşler değil, onları gerçeğe dönüştürme fantezileri kurdurtan teknoloji ilerlemiştir. Günümüzün seri üretimden çıkan ve kitlesel bir tüketime uygun şekilde tasarlanan dijital teknolojisi, şekil alması için biçimsiz fantezilerimizi içine akıttığımız kapları, onu izleyen hareketlerin akacağı yatağı, nehrin ağzını sabitleyen olukları temin etmektedir. Karaoke kültüründe kendini ifade etme dürtüsü enerji verirken, kâr peşinde koşan piyasalar da materyali temin eder. Elektronik teknolojisi hem düşünce hem de eylemin biçimiyle içeriğini tedarik ederken, yoğun bir tüketime tabi oldukları için tükenme noktasına gelmek şöyle dursun, enerji ve materyal hacminin talepteki artışı geride bırakacak ölçüde büyümeye devam etmesini garanti altına alır.

13. Siegfried Kracauer, *Mass Ornament*, Çev. Thomas Y. Levin, Harvard University Press, 1995 [*Kitle Süsü*, Çev. Orhan Kılıç, Metis Yay., 2011], s. 65, 71.

Ve Tanrı'ya, tarihe ya da pazarlamacıların bu işlerdeki sezgi ve sağduyularına şükürler olsun ki (Kracuer'in önce modern benliğin "özerklik kazanma mücadelesinde gelişip" neticede "Romantizmin son derece dışavurumcu, eşsiz karakteri"yle nasıl tamamlandığını takip ettikten sonra, çağdaşlarımızın içine düşeceğini tahmin ettiği *horror vacui* koşulu dikkate alındığında) materyalizm ve kapitalizm çağında, "her ikisi de iyice atomlarına ayrılmış ve gitgide tesadüfi şansla açığa çıkmış birer yapıya indirgenmiştir." "Bu insanlar yalıtılmışlıkla ve bireyselleşmeyle lanetlenmişlerdir [...] bu insanlar bağlardan ve sağlam bir zeminden yoksun oldukları için, ruhları/idrakleri yönsüz bir biçimde savrulmakta, her yer evleriyken, hiçbir yer evleri değildir."[14] Bize kafamız karışıkken doğru yönü gösteren o kapların, nehir yataklarının ve olukların yaratıcılarına şükran duymuyor muyuz? Ve bunu, bizim her yerde evdeyken hiçbir yerde evde olmayışımızı engellemeden, böylece evden kovulmanın (materyalizm, kapitalizm ve akışkan modernlik çağında alabildiğine gerçek bir ihtimaldir bu) kesin surette yaratacağı korkunç travmalardan bizi koruyarak (veya korumayı vaat eden) yapmıyor mu?

14. Siegfried Kracauer, başka bir denemesi, "Die Wartenden" ("Bekleyenler"), *Frankfurter Zeitung*, 12 Mart 1922, s. 132, 129-30, 130-1.

10
Kuru ve Nemli

Riccardo Mazzeo - Önceki bölümde, her türden çabayı ortadan kaldırmaya dönük mevcut eğilimle ve yeni teknolojilerin beslediği aşırı sadeleştirmenin yanı sıra derinlemesine keşiflerin her türlüsünün sınırsızca baskılanması, derinlere inmek yerine sörf yapmanın öne çıkarılmasıyla el ele giden, edebiyatı hükümsüz kılan tedrici bir sürecin yaşandığını konuşmuştuk. Kısaca bu Racine'in "le plus profond c'est la peau" ifadesini doğrular niteliktedir. Dilin ve algının *Sıfır Derecede Yazımı*, en ilkel ve dolaysız unsurlarına indirgenmiştir. Bu pejmürde sonuç sosyologların ilgi konusu olacak bir şeydir ve pek yardımı dokunmayacağı ortada olsa da kaygılara yol açmalıdır.

Oysa edebiyat sarsılmaz ve inatçı bir şeydir. Dahası zaman zaman, karakterlerinin ağzıyla gerçekliği onca akademik çalışmadan çok daha güçlü bir şekilde ifade eden hassas kavramlara sahip bir roman belirivermektedir. Michel Houellebecq'in distopyası *The Possibility of an Island*'tan [Bir Adanın Olasılığı], Albert Camus'un *Veba*'sının adeta coşkuyla yeniden sunulmasından, yani Saramago'nun *Körlük*'ünden ve Jonathan Littell'in *The Kindly Ones*'ta [İyilikseverler] tarif ettiği hâliyle, onca dehşet meydana gelirken yukarıdan gelen talimatlara uyuşukça boyun eğilmesinden bahsediyorum. Yakın zamanda İtalyan bir yazarın, Alberto Garlini'nin *The Law of Hate* [Nefret Kanunu] adlı romanını okudum.[1] Nerdeyse Littell'in destanı kadar uzun bu romanı okurken, efsanevi bir şekilde faşizmin kökenlerini açıklama çabasıyla kaleme alındığını hissettim.

Sonrasında Garlini bana bizzat, ilk projesinin Bruce Chatwin ile göçebeliğe duyduğu tutkuyu merkezine alan bir kitap yazmak olduğunu anlattı. Ancak belli bir noktada, bir karşıtlık yaratmak amacıyla romana, Chatwin'in tam zıttı bir karakteri, yani bir faşist dahil etmeye karar vermişti. Ne var ki hayatında hiç faşist birini tanımamıştı ve faşist hareketlere çok aşina değildi. Bunun üzerine araştırmaya belgeleri, röportajları ve kurgusal olmayan eserleri incelemekle başladı. Bu hummalı araştırma yansımasını başkarakter Stefano'da bulmuştu. Yirmi yaşındaki Stefano'nun içi öfkeyle doluydu ve Charles Wright Mills'in tabiriyle bir dolu *musibet* sonucunda belli belirsiz fakat derin kökler salmış bir suçluluk hissine kapılmış hâldeydi. Mills'in *musibetleri*, "bireyin kendi karakteri içinde ve başkalarıyla arasındaki dolaysız ilişkilerde ortaya çıkan" zorluklar olup[2] düzgün bir şekilde anlaşılıp idare edilebilmesi için, diğer insanlarda yaygın olan sorunlarla yani *genel meseleler*le ilişkilendirilmesi gerekir. Ancak birçok normal insan gibi Stefano da, kendi çetrefilli kişisel sorunlarıyla engellenmiş hâldedir. Herkesin, özellikle de dostuymuş gibi

1. Alberto Garlini, *La legge dell'odio*, "The Law of Hate", Einaudi, 2012.
2. Charles Wright Mills, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, 1959, 2000 [*Sosyolojik Tahayyül*, Çev. Ömer Küçük, Hil Yay., 2016], s. 8.

davrananların hakaret ettiği ve aldattığı iflas etmiş, sarhoş bir baba ile ailenin geçimini sağlamak için zaman zaman fahişelik yapmak zorunda kalan çalışkan bir anne. Küçükken Stefano'nun babası onu balığa götürürdü. Yine balığa çıktıklarında ve babanın feci hâlde sarhoş olduğu bir günde:

> Solucanları yemeye başladı. Avuç avuç alıp boğazına atıyordu. Onu sümüğümsü şeyleri yerken görmek korkunçtu.
> Çiğnerken Stefano'ya "annen gibiyim" dedi. "O erkeklerin aletlerinden çıkan solucanları yiyor sadece. Sen bu solucanlardan biri sayesinde doğdun. Ve İtalyan bir solucan bile değildi. Hep *pekâlâ* der ve Frank Sinatra gibi şarkı söylerdi." Kalan son avuç solucanı da aldı, ağzında ezdi ve haykırdı: "Piç kurusu!" Sonra göle içini kustu. Alabalıklar suya dağılan pembemsi kusmuğu yemek üzere yüzeye toplanıverdiler.[3]

Stefano faşistlerin arasında büyür. Babası bir faşisttir. Gerçek babası öldükten sonra babasının yerini alan (ve annesinin sürüncemeli sevgilisi olan) Rocco da bir faşisttir. Garlini 1968 ve 1971 yılları arasında gerçekleşen hadiselerde gerçekle fanteziyi karıştırarak, Piazza Fontana'daki patlamayı (Aralık 1969'da gerçekleşen, on yedi kişinin ölümüne, seksen sekiz kişinin yaralanmasına yol açan olay), kamu kurumlarının yoldan çıkmış üyeleriyle ortak hareket eden azılı faşistlerin yönlendirmesiyle, bombayı oraya koyan Stefano'nun bakış açısından anlatır. Bombanın kenardan geçen insanlara zarar vermeyeceği söylenerek ikna edilmiştir fakat kendisini ihanet edilmiş ve ailesi gibi kullanılmış hisseder. Stefano vahşi biridir ve katildir ancak yazar ona çok insani, bazı açılardan onu özdeşleştirilebilir kılan kahramanca özellikler atfetmiştir. Okurlar onunla özdeşlik kurabilmekte ve onu barikatların diğer tarafından bir düşman olarak değil, güçlü empati duyguları yaratabilen biri olarak görebilmektedirler. Romanda (yazarın canlandırdığı kurgusal bir buluşmada) Julius Evola Stefano'yu "Mavi kurt" diye adlandırıp evinden yaka paça dışarı atar. Stefano nişanlısı Antonella'ya bunun ne demek olduğunu sorar. O da "Hint-Avrupa topluluklarında, sürgünlerin, kovul-

3. Garlini, *La legge dell'odio*, s. 548.

muş, yasaklanmış kişilerin, hâkim değerler sistemine uyum sağlamayanların" bu şekilde tanımlandığını söyler. "Alışıldık gri kurtlarla kıyaslandıklarında ender bir grubu temsil ederler. Korkunçturlar ama aynı zamanda büyüleyicidirler. Mesela karikatürlerdeki bazı suçlu tiplerini düşün. Diabolik'i düşün mesela. Bir hırsız ve katil. Alçak biri ama karizmatik."[4]

Gerçekte Stefano'ya karşı bir bağ geliştirmek, özellikle etrafını sarmış, çocukları harcanacak bir er gibi görüp yönlendiren faşistlerle kıyaslandığında kolaydır. Saf ve masum biridir. Yaşadığı o korkunç çöplükten daha temiz yerlere çıkmak onda spazmlara yol açan (ve anlaşılır) bir ihtiyaçtır. Daha soylu ve nizamlı bir dünyanın, solucanların yurttaş statüsünde olmadığı, kendi yaşamı pahasına olsa bile ailesinin utancının yerini gururun aldığı bir dünyanın serabı onun ihtiyaçlarını işgal etmiştir. Yanlışlıkla genç bir yaşıtını, Mauro'yu öldürdüğünde, dünyası paramparça olur:

> Öldürebileceğini düşünmüştü. Bunun epey kolay olduğunu sanmıştı aslında. Politik bir askerin göreviydi bu. İçindeki her enerji zerresiyle bunu istemişti. Bunun sadece bir zaman meselesi olduğunu ve mutlaka gerçekleşeceğini biliyordu. Ancak beklediği hiçbir şey olmamıştı. Bir kavga olmamıştı. Kurban bir savaşçı değildi. Bıçağın ağzı sebepsiz, amaçsız yere derinlere saplanmıştı. Mauro'nun bir kurban olmaya meyilli oluşu. Masum bir kurbanın ölümü, onura hakarettir. Bir şövalyenin görevi masumları öldürmek değil, korumaktır.[5]

Maalesef onun için hiçbir kefaret yolu yoktur. İstemeyerek öldürdüğü kurbanının ikiz kız kardeşi, yaptığı şeyi çaresizce ve uygunsuzca telafi etme çabası içinde âşık olduğu kız sayesinde, şiirlerini ezberlediği, zaman zaman onlardan ilham ve güç aldığı, ikizlerin dostu olan Arjantinli bir kadın şairin dizeleri sayesinde, hepsinden öte kendisini "çiftçi Kabil, aynı Hitler gibi Yahudilerden nefret etti, çünkü onlar göçebe insanlardı"[6] diyen,

4. *A.g.e.*, s. 590-1.
5. *A.g.e.*, s. 71-2.
6. *A.g.e.*, s. 555.

ayrıca antropologların düşündüklerinin aksine insanların değil tarihöncesinden kalma *feline dinofelis*in eski delik kafataslarının gerçek atası olduğundan bahsederek içinde kıvılcım yaratan Chatwin'le buluşması sayesinde, Stefano büyük bir değişimden geçer. Annesini affetmeyi ve onun amaçlarını kavramayı başarır:

> Acınacak bir kadındı. Gecesini gündüzüne katarak çalışıyordu. Oğlunu beslemek ve eğitmek için her türlü fedakârlığa katlanmıştı. O alçakgönüllü zihninde, yakışıklı ve güçlü oğlunun mutlu olabileceğini dahi hayal etmişti fakat tam tersi oldu. Yaptığı fedakârlıklar ve peşinden gelen suçluluk hissiyatı, Stefano'yu dünyanın tümüne duyduğu nefret dışında geriye hiçbir duygu bırakmayacak kadar öfke ve şiddetle doldurdu. Ama o böyle olacağını nereden bilebilirdi? O koyunlara has yumuşaklığının, oğlunun cebinde sakladığı bıçağın o bilenmiş ucuna dönüşeceğini nasıl hayal edebilirdi?[7]

Ancak başkahramanın başına gelen *musibetler* basitçe gecikmiş bir farkındalığın etrafında dönemez. *Meseleler*i var olmaya ve saldırmaya devam etmektedir. Dahası tek bir kişi olarak dünyanın sorunlarını kendi başına, politikaya başvurup başkalarıyla *birlikte* hareket etmeden çözemez. Aynı şekilde Stefano üzerine çöreklenmiş entrikaları, onu manipüle etmek için kullanılan, zalimane, stratejik bir biçimde bilenmiş, acımasız dürtüleri böyle aşamaz. İsyan ettikten sonra, son nefesini verinceye dek avlanır.

Twitter edebiyatının yok edemeyeceği bu ve başka benzer kitapların, hem sosyologlar hem de kitleler için düşünceyi beslemeye devam edeceğine inanın.

Zygmunt Bauman - Faşist bir babanın faşist oğlu önünde solucan yemesi, neyin göstergesi? Kuşkusuz, sümüksü olduklarından ötürü alçak ve mide bulandırıcı o iğrenç ve mekruh canlılara ne olacağını, neyin yapılması gerektiğini gösteren bir eylemdir. Jean-Paul Sartre *le visqueux* (sümüksü) kelimesini, beşeri koşulların aynı anda hem kaygan hem yapışkan doğasını tanımlayan bir metafor olarak seçmişti. Söz konusu aporetik (bir neticeye varmaktan uzak) bir koşuldu ve tamamen kontrol dışındaydı. Ne birleşmeye ne de ayrılmaya izin veren bir

7. *A.g.e.*, s. 621-2.

koşuldu. Aynı anda karşısındakini kovmayı reddederken ona sarılmaya direnmekteydi. Tam da bu sebepten ötürü itici ve mide bulandırıcıydı. Baba solucanları ağzına sindirmek için değil, kusmak için atar. Böylece onları içinde tutamayacağını, girdikleri anda onları bekleyen kaderin istifra edilmek olduğunu gösterir. *Hüzünlü Dönenceler*'de (1955) Claude Levi-Strauss kültürlerin "ötekiler"in, "farklı" ve "yabancı" olanların getirdiği sorunu ele alırken yönelmeye meyilli olduğu iki yol olduğunu söylemiştir: Antropofajik (yamyamlık) strateji (yani taşıyıcılarının getirdiği farklılıkları "yemek" ve böylece yabancı unsurları "asimile etmek", onları "esoterizmler"inden sıyırmak ve ayırmak) ile "antropoemik strateji" (yani onları "kusma", kovma, dışlama, imha etme). Şüpheye yer bırakmayan bir biçimde baba, oğluna kendisinin de diğer tüm insanlar gibi sperm hücresinden, yani sümüksü bir maddeden dünyaya geldiğini hatırlatır. Onu meydana getiren spermin İtalyan birine dahi ait olmaması, tabiri caizse iki kat daha sümüksü olması, bana göre "Mischling" ve "Rassenschande" fikirlerine, yani Nazilerin kelime dağarcığından alınmış şeylere yapılmış bir dokundurmadır. Bu kelimelerin ifade ettiği fenomen, ulusların ve/veya ırkların kimliklerini seyreltme hatta tamamen ortadan kaldırma riskini taşıyan, böylece tartışmaya kapalı ve geçilmez sınırların çizilmesi gereken/zorunlu bir alanda sisli ve bulanık bir belirsizlik ortamı yaratan bir şeydir. Diğer bir ifadeyle, uyumsuzluğu ve sümüksülüğün tehdidini çok daha meşum ve ürkütücü hâle getirir. Katı olanı sümüksü olandan ayırmak ve uzak tutmak büyük bir mesele olup, Stefano'nun omuzlarına yüklenmiş bir görevdir. Stefano'nun yaşamı bu görevin yerine getirilmesine adanacaktır, ne var ki onun örneğinde bu görev son derece yorucu, bıktırıcı ve çetin bir mücadeledir.

Les bienveillantes'ten (İngilizceye "İyilikseverler" diye çevrilen fakat daha uygun çevirisi "İyi Niyetliler" olan eserinde) iki yıl sonra Gallimard'ın yayımladığı *Le sec et l'humide* (Kuru ve Nemli) adlı bir çalışmada, Jonathan Littell Belçikalı "SS Wallonie" tümeninin komutanlığını yapan ve Nazi karakterlerden oluşan

galerinin önemli arketiplerinden biri olmuş Léon Degrelle'in dünya görüşünü ve zihniyetini ayrıntılarıyla açmaya çalıştı. Littell sorgulamasını Degrelle'in 1949'da *La campagne de Russie* başlığıyla yayımlanmış anılarında kullandığı kelimelere ve bu yolla kavramsal çerçevesine odaklanarak yapmıştı. Bu konu üzerine çalışırken Littell, bol bol Klaus Theweleit'in 1977 tarihli *Männerphantasien* başlıklı çalışmasından yararlanmakta.[8] Aynı Theweleit gibi Littell de, Freud'un id-ego-süperego kişilik modelinin, kişisel dinamiklerin yeniden inşasında başat kategori olarak Oedipus kompleksini almasıyla birlikte, faşistlerin örneğine uyarlanıp uyarlanamayacağını sorgulamakta. Bu örneği Melanie Klein ile Margaret Mahler'in çocukluk psikanalizi üzerinde temellendirmeyi tercih eder. Littell'in Theweleit tarafından sunulmuş önermeleri takip ederek öne attığı iddiaya göre (26-9) faşistler "anneden asla ayrılamazlar" ve "sonsuza dek doğmamış bireyler olarak kalırlar".[9] Faşist bir psikopat değildir. "Ne yazık ki sık sık etkili bir biçimde" "ikame bir ayrılığı" gerçekleştirirler. Bu ayrılığı "disiplin, talimler, fiziksel egzersizler, adeta 'kabuk' gibi harici ve katı bir benlik sayesinde" inşa ederler. Ancak kabuk asla sızdırmaz ve geçirmez değildir. "Kabuktaki benlik" genelde kırılgan olur ve faşistler sürekli "kişisel sınırların dağılıp gitme" tehdidiyle yaşarlar. Sağ kalmak için, tehlikeleri dışsallaştırıp, kendi içlerinde çözülmeye sebep olan kaynakları temsilen yok etmeleri gerekir. Başka bir ifadeyle, asla tam anlamıyla kurtulamayacakları dişiliği ("erkekliğin" karşıtı) ve "akışkanlığı" (sabit ve "katı" olanın karşıtı) yok etmelidirler. Böyle bir ayırımcı işlemin, evreni uzun süreli karşıtlıklar sonucu bölünmüş iki Manişeist unsur arasındaki savaş alanı olarak temsil ettiğini söyleyebiliriz. Hepsi düzen ve kaos (veya katı zeminle bataklık) veya başlığın da ima ettiği gibi "kuru" ve "nemli" olan arasındaki üst karşıtlıkların permütasyonlarından ibarettir. "Kendisini yapılandırmak için, faşistin dünyayı yapılandırması gerekir." Dünyayı kendi

8. 1987 yılında *Male Fantasies* başlığıyla American University of Minnesota Press'in bastığı edisyonda.
9. Jonathan Littell, *Le sec et l'humide*, Gallimard, 2008.

metaforlarının çizgilerine göre düzgünce bölmesi gereklidir. Nitekim katı ve biçimsiz, sert ve yumuşak, sabit ve akışkan, güçlü ve zayıf, temiz ve kirli, tıraşlı ve tıraşsız, parlak ve sisli, şeffaf ve bulanık gibi ayrımlar sayesinde böyle de yapar.[10] Bunları *chez soi*'nin güvenli sığınağı içinde kalmış sevilen nesneler veya dostlar/müttefikler/yoldaşlarla, nefret ve tiksinti duyulan nesneler arasındaki ayrım izler. Metaforlar Austin'in etkisözleri yahut Merton'un kendi kendisini gerçekleştiren kehanetleri gibi hareket eder. Amaçları rastlantısallık içinde düzen, sisler içinde şeffaf bir görünüm yaratmaktır. Kısaca her şeyi ait olduğu yere yerleştirmektir. Garlini'nin romanında babanın oğluna söylediği gibi, annesi solucan yerken, babası onları kusmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki bu davranışsal farkta, karşıtlıklara bölünmüş bu dünya içinde sebepler ve sonuçlar nelerdir?

Faşist aklın içsel mekanizmalarını tahlil etmek, ilginç ve etkileyici olduğu kadar çetin ve zorludur da. Edebiyat ve sosyal bilimler arasındaki işbirliği, insanların varoluşunu ve birlikte sürdürdükleri yaşamın sorgulandığı diğer birçok alanda olduğu gibi, burada da içten ve samimi olduğu kadar etkili olmuştur. Romanlar yazan Littell ve Garlini, ayrı ayrı veya omuz omuza verdikleri savaşta, akademik araştırmacılar arasında Melanie Klein ve Margaret Mahler yahut Klaus Theleweit gibi muhteşem silah arkadaşları bulmuşlardır. Ancak savaşın geniş seyri içinde, yani *unde malum?* [kötülüğün kaynağı ne?] sorusuna ve beraberinde kötülükle nasıl savaşılacağına pragmatik açıdan kullanışlı (politik bir dile tercüme edilebilecek) cevaplar bulma arayışında, seçilecek konulardan kaygılıyım. Fakat bildiğiniz gibi, kötülük yapanların neden arttığını açıklayan toplumsal sebeplerden ziyade, kötülük yapanların psikolojik eğilimlerine odaklanmanın, bu savaşı etkin yürütme imkânımızı artırmaktan çok kısıtlayacağından endişeleniyorum. Bu odaklanma ister istemez, kötülük yapanları birer mutant gibi kenara ayırırken, geri kalanlarımızın üzerindeki suçluluk hissini alıp bizi onun tarafından yaratıldığımız esnada onu yaratmakta olduğumuz

10. *A.g.e.*, s. 35.

dünyayla ilgili bir şeyler yapma sorumluluğundan kurtarma eğilimindedir. Evola bile Stefano'yu "mavi kurtlar"ın kategorisine almaktadır...

Doğruları ve yanlışlarıyla biçimsiz, yumuşak, akışkan, zayıf ve kirli benlik, bu dünyada katı, sıkı, sert ve sabit, ustalıkla dövülüp biçimlendirilmiş, Theleweit/Littell'in "kabuğu" gibi ahlaki yargılarla vicdan azabının verdiği acılara karşı onu koruyacak bir zırha dönüştürülmek üzere "dışa havale edilme"ye meyillidir. Tercih ettiğim terimlerle şöyle diyebilirim: Nasıl ve nereye hareket edileceğiyle ilgili kararları ahlaki sorunlara dönüştüren bir laboratuvar gibi hareket etmek yerine, benlik bugün aynı faşist insanların örneğinde olduğu gibi, adiyaforikleşme fabrikasına dönüşmektedir. Yeni olan tek şey üretilenlerin kapsamıyla hacmidir. İdeolojiler ve *Führerprinzip* çağında küçük ölçekli bir sanayiden öteye geçemezken, piyasa çağında kitlesel üretim yapan sanayi tesislerine dönüşmüşlerdir. Öncesinde kendi kendisini atamış ve/veya komisyon almayı hedefleyen "soldatische Männer" ile idare edilirken, günümüzün adiyaforikleşme endüstrisi hepimizi işçiler veya iş başvurusunda bulunan kişiler şeklinde damgalamaktadır. Bu iki çağın her birinde yöneticilerin, felsefelerinin ve eylem tarzlarının keskin bir şekilde ayrıldığı doğrudur ve hiç de önemsiz değildir. Fakat her iki örnek için şu da kesin bir gerçektir: Yönettikleri nesnelerin en etkin tedarikçisi, hep belirsizliğin, güvensizliğin, kafa karışıklığının ve şanssızlığın, yani hep doğmamış hâlde kalmanın getirdiği harici koşullar olmuştur.

11
"Teklik" İçinde Kısıntıya Gitme

Riccardo Mazzeo - Aslında *A Natural History of Evil* (2012) adlı denemenizde kötülüğün, belli çürümüş insanlardan, sadistlerden ve vahşi psikopatlardan oluşan topluluğa bakıp hayal ettiğimizden çok daha yaygın, her yere nüfuz etmiş ve bulaşıcı olduğunu açıklamak için Jonathan Littell'in *Les bienveillantes*'inden (İyilikseverler) bahsetmiştiniz. Bunu önceki çalışmalarınızdan birinde, *Modernite ve Holocaust*'ta da (1989) ele almıştınız ancak zekânızın neşteri son denemenizde çok daha keskin. Ekonomik faktörleri (yani atom bombalarını mükemmel hâle getirmek için harcanan paraların) Japonya'nın teslim olma noktasına geldiği düşünüldüğünde bütünüyle gereksiz bir

hamleyle ("neticede 2 milyon dolarlık işi öyle bir tarafa atamayız...") Hiroşima ve Nagazaki'de harcanan onca insan ömrünün önüne nasır tutmuşluğun kontrolden çıkmış bir yangın gibi yayılmasından bahsediyordunuz. Böyle bir duyarsızlık Amerikan taşrasından (veya başka bir ülkeden) gelen nazik, kibar ve yetenekli bir çocuğu, koşullar (bağlam, ötekilerin etkisi, düşmanın gayriinsanileştirilmesi) izin verdiğinde Ebu Garib'teki işkenceciler gibi canavara dönüştürebilir.

Littell'in o fevkalade güçlü anlatısına hayran kaldım ve tekrar okudum, çünkü ana karakterin (yani Littell'in daha sonra *Le sec et l'humide* [Kuru ve Nemli] makalesinde ele aldığı Degrelle'in) psikolojik tahlilinin ötesinde, beşeri bilimlerin daha genel ve önemli yönlerini aktarmaktadır. Dünyada savaşın ve katliamların yıkımını en çok yaşamış yerde geçirdiği on yıldan sonra, Rus kökenli olup New York'ta doğan ve Fransız edebiyatına tutku besleyen bu yazar, kendisi, eşi ve iki kızının Fransız yurttaşlığına kabul edilmesini talep etmişti. Başta reddedilse de, kitabının büyük başarı elde etmesiyle tüm hakları ve ayrıcalıklarıyla Fransız yurttaşlığına kabul edildi. Kendisini ele aldığı konu üzerine canı gönülden uğraşmaya iten arzu, onu anlamak için kötülüğün en vahşice yaşandığı yerlere şahsen deneyimlemek için gitmeye zorladı. Ardından en sevdiği dilde 1.000'i aşkın sayfa kaleme aldı ve sonunda hep kendisini yakın hissettiği ülkede yaşamaya gitti. Kısaca olan bitene içerden bir gözle bakmaya çalıştı ve *Les bienveillantes*'te Yahudi Soykırımı'nda yaşanan birçok dehşetten bizzat sorumlu bir SS subayının sesiyle konuşup onun karakterini satırlara aktarmak gibi Herkülvari bir gayret gösterdi. Bu subay sadece edebiyat üzerine çalışıp piyano çalmak isteyen fakat işlediği canavarca suçlarla ilgili belli şüphelere, pişmanlığa, hatta güçlü bir fiziksel kırgınlığa kapılsa da kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere insanları öldürmekten çekinmeyen hatta nasıl imha edileceklerini planlayan bir adamdı.

Başkalarını anlamakta edebiyatın taşıdığı önemi merkezine almış sohbetimizde, bu eserin üzerine daha fazla durulması gerektiğini düşünüyorum, çünkü görünüyor ki yazar konuyla ilgili

düşüncelerinizi özümsemiş ve onlara kitabının karakterlerinde yaşam vererek onları hassas bulgularla desteklemek istemiştir.

Daha ilk birkaç sayfada, adeta on beş yıl önce yaptığınız yorumları yeniden yorumlayan şu ifadeler kaleme alınmıştır: "Elbette savaş sona erdi. Ve dersimizi aldık, bir daha yaşanmayacak. Fakat gerçekten dersimizi aldığımızdan emin misiniz? Tekrar yaşanmayacağından? Hatta savaşın gerçekten sona erdiğinden bile bahsedebilir miyiz?"[1] Sadece yeniden açılma ihtimale sahip olmakla kalmayıp, muhtemelen hiç kapanmamış Ölüm Fabrikası (soykırım) ile ilgili yorumlarınızın yankılarını duymamak imkânsızdır.

Yedi yıl sonra kitabı yeniden okuyunca, oldukça ebedi ancak belki sosyolojiyle de bağlantılı başka bir yankının daha olduğunu fark ettim. Robert Musil'in, *Les bienveillantes*'teki başkarakterin, Maximilan Aue'nin ikiz kız kardeşini, Una'yı hatırlatan eseri. Max bir eşcinseldir. Gençken bir süre ikiz kardeşiyle gerçek bir cinsel ilişkisi vardır, ta ki ailesi durumu fark edip Max'i yatılı okula gönderinceye kadar. *Les Bienveillantes*'te Max cinsel yöneliminin kökenlerini şöyle tarif eder:

> Ben bir kadın sevdim. Sadece birini bu dünyada her şeyden daha çok sevdim. Ve o dünyada bana yasaklanmış tek kadındı. Bir kadına dönüşme, bir kadının bedenine sahip olma hayalinde hep o kadını aramış olmam, yanında olmayı istemem, onun gibi olmayı istemem, ona dönüşmek istemem anlaşılması kolay bir şey.[2]

Sanat eserlerinde sadece kayıp kız kardeşini görür:

> Hayal gücümün beni adeta bir balta gibi paramparça etmesi için, kalın siyah saçlı bir kadın portresinin önünden yürümek yetmişti. Dahası Rönesans veya kraliyet dönemlerine özgü o zengin cüppenin altındaki, mücevherlerle donatılmış o parlak, sanatçıların parlak yağları kadar kalın kumaşların içindeki yüz onu hiç mi hiç andırmasa bile, gördüğüm onun bedeni, onun göğüsleri, onun karnı, kemik-

1. Jonathan Littell, *Les bienveillantes*, 2006; İtalyanca tercümesi: *Le benevole*, Einaudi, 2007, s. 18; İngilizce tercümesi: *The Kindly Ones*, Harper Collins, 2009. Aşağıda bu eserden alınan sayfa referansları İtalyanca baskısına aittir.
2. *A.g.e.*, s. 24.

lerini saran veya hafifçe yuvarlak, kendimi özdeşleştirebildiğim tek yaşam kaynağı o güzel kalçalarıydı.[3]

Musil'in yarım kalmış bu büyük romanında, sevilen kişiyle kurulan özdeşlik ilişkisi farklı bir ton kazanır: Her şey daha analitik ve arıtılmış hâldedir. Cinsel bir özdeşliğe veya fiziksel ilişkilere hiçbir gönderme yoktur. Çocukken ayrılan ve yıllarca birbirlerinden uzak yaşayan Max ve Una gibi ikiz kardeşler arasındaki ortaklığın betimlemesi bile, farklı bir biçim taşır: "Ulrich, Agathe'nin yüzünü bir kez daha gözlemledi. Kendi yüzünü o kadar da anımsatmıyor gibiydi. Ama belki yanılıyordu, belki de benziyordu. Benzerlik pastel bir çizim veya tahtadan yapılmış bir heykelin benzerliği gibiydi, materyalin farklılığı çehre ve dokulardaki benzerliği açığa çıkarmıyordu."[4]

Ancak eksiksiz bir özdeşleşmenin hayaleti Musil'in eserinde de yüzeye çıkar. Örneğin çocukken Agathe'nin bir balo için giyinip süslendiğini hatırlar: "Kadife bir rop giymişti ve saçları sanki soluk kadifeden dalgalar gibi süzülüyordu. Kendisi de müthiş bir şövalye gibi giyinmiş olsa da [Agathe'nin] görüntüsü aniden bir kız olmayı dilemesine yol açmıştı."[5] Ancak bu özdeşleşme, babalarının ölümünden sonra birer yetişkin olarak tekrar buluştukları an ani bir ışık parıltısı gibi geri döner: "Sanki kendisini ona doğru yaklaşan bir eşikte görmüş gibiydi ancak kendisinde hiç görmediği bir güzellik ve ihtişam içindeydi. İlk kez kız kardeşinin, kendisinin hayalî bir taklidi ve başkalaşmış hâli olduğu düşüncesiyle sarsıldı."[6]

Bana öyle geliyor ki Musil ve Littell'in kitaplarında açığa çıkan ortak yön, *tıpatıp aynı* olanın arayışıdır. *El retorno del péndulo*'da (Sarkacın Dönüşü)[7] Gustavo Dessal'le birlikte be-

3. *A.g.e.*, s. 496.
4. Robert Musil, *Der Man ohne Eigenschaften*, Rowohlt Verlag, 1930 [*Niteliksiz Adam I-II*, Çev. Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yay., 1999-2009]; İtalyanca tercümesi: *L'uomo senza qualità*, Einaudi, 1958, s. 654; İngilizce tercümesi: *The Man without Qualities*, Alfred A. Knopf, 1995.
5. Musil, *L'uomo senza qualità*, s. 668.
6. *A.g.e.*, s. 672.
7. Zygmunt Bauman ve Gustavo Dessal, *El retorno del péndulo: sobre psicoana-*

lirttiğiniz gibi, bizden farklı olduğu için *heteros*'a veya başka bir insana açılmak için elzem olan dilin gerçekleştirdiği başarısız bir iğdiş hâli aranmaktadır. Özdeş olanın veya kemikleşmiş ideal modelin durağanlığı, harici her şeyi inkâr eden bir tutumun arkasında saklanan, kendilerini dünyanın geri kalanı karşısında özerk birer özne olarak yapılandıran tekil anoreksik vakalara gönderme yapabilir. Ama mükemmelliği içinde bir tutum yaratmak adına tek bir bedende (Naziler için ırk, Rus Komünizmi için sınıf) toplanan kalabalıkları da içine alabilir. Bu mevzuya değinirken, Littell sistemlerinin benzerliklerini vurgulamak için Maximilian Aue ile onun kadar zeki ve farkındalık sahibi Rus bir mahkûmunu diyalog içine sokar. Mahkûm şöyle der:

> Komünizmin sınıfsız bir toplumu hedeflediği yerde, sen *Volksgemeinschaft*'ı vaaz ediyorsun. Neticede sınırların içinde sınırlanıp kalmış olsa da, tamı tamına aynı şey. Marx proletaryayı hakikatin taşıyıcısı olarak görmüşken, sen sözde Alman ırkının proleter bir ırk olduğuna, iyiliğin ve ahlakın somutlaşmış bedeni olduğuna karar vermişsin. Sonuçta kapitalist devletlere karşı savaşta Alman proletaryasını koymuşsun.[8]

Her iki sistemin de ağır derecede belirlenimci olduğu görülür; çünkü insanlar ötekilere yönelimli olup, "nesnel düşman" yok edilmek zorundadır. Bunlar eylemleri ve inançları yüzünden değil tam da oldukları şey sebebiyle yok edilmesi gereken kategoride insanlardır.

> Burada sadece bu kategorilerin tanımlanmasında birbirimizden ayrılıyoruz: Senin için onlar Yahudiler, Romenler, Lehler ve hatta eğer doğru anlamışsam, zihinsel hastalığı olanlar. Bizim içinse Kulaklar, Burjuvazi ve Parti görüşünden sapanlar. Neticede hepsi aynı. İkisi de kapitalist *homo oeconomicus*'u, benmerkezci, egoist, bireyci, özgürlük düşlerinin kurbanı olan insanı, *homo faber*'e tercih ediyoruz.[9]

---

lisis y el futuro del mundo liquido, Fondo de Cultura Economica de Espana, 2014.

8. Littell, *Le benevole*, s. 382.

9. *A.g.e.*, s. 383.

Bu yaklaşımın radikal doğası ıstırap ve kızgınlığın sonucunda ortaya çıkar. Bugün bu tür bir evrimi, maddi ve ahlaki koşulların gerilediği, Yunanistan gibi yerlerde bile faşizmi yeniden canlandıran durumlar içinde görüyoruz. Nitekim Yunanistan'da, Tsipras'ın başarısına rağmen, fikir birliğiyle güç gösterisinde bulunan aşırı sağcı bir kanat vardır. "Teklik" içinde kısıntıya gitme, kişinin kendi devletini ötekilere karşı tahkimat içinde savunması, düne kadar türlü zulümlerin kurbanı olmuş kişilerde, İsrail'deki Yahudilerde bile görünür olmuştur. Bir noktada Maximilian'ın babasının nüfuslu bir arkadaşı olan Mandelbrod şöyle der:

> Siyonizm'den daha *völkish* bir şey var mı? Aynı bizim gibi onlar da *Volk* ve *Blut*'un *Boden* olmadan var olamayacağını fark ettiler. Bu yüzden Yahudiler diğer ırklardan arındırılmış *Eretz Yisrael* topraklarına geri gönderilmeliydiler. [...] Yahudiler orijinal, hakiki Nasyonal Sosyalisttirler ve kökleri nerdeyse üç bin beş yüz yıl öncesine, Musa'nın onları diğer halklardan ayırmak için koyduğu Yasalara dayanır. Tüm köktenci fikirlerimiz Yahudilerden gelmektedir ve bunu açıkça kabul etmek zorundayız. Hem vaat edilen hem bizi tamamlayan Toprak fikri, öteki topluluklar arasında seçilmiş halk olma fikri, kanın saflığıyla ilgili düşünceleri hep onlara borçluyuz. [...] İşte tam da bu sebepten ötürü düşmanlarımız arasında Yahudiler, en kötü ve en tehlikeli olandır. Nefret edilmeye layık olanlar sadece onlardır. Sadece onlarla gerçek bir rekabet içine girmişizdir. Tek gerçek rakibimiz onlardır.[10]

Alberto Garlini bir keresinde bana, İsrail halkının ona İtalyanları hatırlattığını söylemişti. Birbirinden alabildiğine farklı, zeki, yaratıcı, sürekli karşılıklı bir çatışma hâli içinde kalan ve nüfusun çoğunu temsil etmekten uzak siyasetçilerce yönetilen bir grup insan olduklarını söylemişti. Sizinle tanıştırma ayrıcalığına eriştiğim iki İsrail vatandaşını, eserleriyle son derece üretken, şairane ve insancıl meziyetlere sahip David Grossman ve Abraham Yehoshua'yı düşündüğümde, böyle bir karşılaştırma bana sadece hoşnutluk hissettirebilir. Ancak *teklik* ve dünyanın geri kalanı arasındaki karşıtlığın tehlikesi gerçektir ve Filistinlilerin

10. *A.g.e.*, s. 440.

gettolaştırılmasında zehirli bir meyve gibi açmıştır (açmaya da devam etmektedir).

Teklik bana Gustavo Dessal'le yazdığınız kitaptan bir pasajı hatırlatıyor: "Sartre hatalı, Freud haklıydı: Bazı 'ötekiler' çok etkin bir şekilde cehennemi bir azap yaşatabilir olsalar da, cehennem öteki insanlar değildir. Cehennem içimizde var olduğu müddetçe, cehennemin dışımızda bir yerlerde olduğuna inanmamızı sağlayacak, umutlu bir hâletiruhiye hep olacaktır."[11] Ancak ötekilere açılarak, farklılığımızı ortak insanlığın meyveleri olarak görüp kabul ederek, kendimizi içimizdeki cehennem ateşlerinden kurtarabiliriz. Bence Littell bu düşünceyi, başkarakterinin ağzıyla son derece iyi bir şekilde aktarmaktadır:

> Eğer Doğu Avrupa'daki dehşetli katliamlar bir şey kanıtlıyorsa, o da paradoksal bir şekilde ve tam olarak insanlığın korkunç, değişmeyen dayanışmasıdır. Ne kadar vahşileşseler de, dönüştükleri şeye ne kadar alışsalar da, erkeklerimizden hiçbiri Yahudi bir kadını, kendi eşini, kız kardeşini veya annesini düşünmeden öldürememiştir. Önlerindeki mezarlarda kendi çocuklarını gözleri önüne getirmeden Yahudi bir çocuğunu öldürememişlerdir. Tepkileri, şiddetleri, bunalımları, intiharları, benim kendi mutsuzluğum... Bunların tümü ötekinin varlığını kanıtlamıştır. Başka bir kişi, bir insan olarak o hep vardır. Dahası hiçbir irade, hiçbir ideoloji, hangi dozda alırsanız alın ahmaklık veya alkol bu ince ama inatçı bağı kıramaz. Bu bir görüş değil, gerçeğin ta kendisidir.[12]

Zygmunt Bauman - Max ve Una, Urlich ve Agathe... Bu iki çift adeta, Levi-Strauss'un *Les structures élémentaries de la parenté*'sindeki (1949) o geniş sahneye konmak için yalvarmaktadırlar. Claude Levi-Strauss kültürün, tüm kültürlerin kökenini ensestin yasaklanmasına dayandırır. Doğayla kültürün buluştuğu, doğayla kültürü bir araya getiren düğümün atıldığı, doğal özelliklerin kültürel ayrımlara ve kültürün aracılık ettiği toplumsal bölünmelere dönüştürüldüğü uzun ve kalıcı kültürel rutinin başladığı noktadır bu. "O bana yasaklanmış tek kadındı." Max

11. Bauman ve Dessal, *El retorno del péndulo*, s. 27.
12. Littell, *Le benevole*, s. 144.

Aue kız kardeşi Una'ya duyduğu hisleri itiraf ederken böyle yas tutar/sızlanır. Kültür tüm yavanlığıyla her şeye kayıtsız doğaya farklılıklar dayatır. Doğa izin verdiği müddetçe, tüm kadınlarla cinsel ilişkiye girilebilir. Kız kardeşleri bu evrensel kaidenin dışına koyma fikri, ortak ebeveynliğe ait doğal bir gerçekliğin getirdiği kültürel bir yapıtaşıdır. Levi-Strauss'un önerdiği üzere, o günden bu yana kültürün faal olduğu her yerde, örnek olarak *unwertes Leben*'i sağ kalmaya değer yaşamlardan, altsınıfları sınıfların toplumundan, alt ırkları ırkların dünyasından çıkarmaya yarayan benzer stratejiler kullanılmıştır. Önemli olmayan niteliklerin kümesinden mühim olanları seçip çıkarmak, insanları sınıflandırmak, kategorilere ayırmak, bölmek, erdemlerini ve haklarını farklılaştırmak, kültürün en önemli uğraş alanları ve kazanımlarıdır. Bu yolla kültür olanak sağlar, kısıtlar ve/veya sakatlar. Littell ve Musil bu uğraşlarla başarıların filizlendiği efsanevi köklere dönerler. Amartya Sen ve Martha Nussbaum'u takip eden Richard Sennett, olgunluk eserlerinden bazılarına dikkat çekmektedir: "İnsanlar okulların, işyerlerinin, sivil örgütlerin ve politik rejimlerin imkân verdiğinden daha fazlasını yaparlar... İnsanların işbirliğine girme kapasitesi, kurumların onlara olanak verdiğinden çok daha büyük ve karmaşıktır"[13][...] kültüre ait yapıtaşları olan kurumların izin verip men etme hakkından öteye uzanır.

Joke Brouwer ve Sjoerd van Tuinen editörlüğünü ortak yaptıkları kitabın önsözünde, biraz aşırıya kaçan bir iyimserlikle "tüketimciliğin ince örtüsü altında bir cömertlik okyanusunun yattığı"nı iddia ederler[14] (lafı açılmışken bu tahayyül, Victor Turner'ın 1969 tarihli araştırması *Ritüeller*'de, kalıcı surette birlikte varolan, iç içe geçmiş ve birbirine nüfuz eden varoluş biçimlerini tanımlamak için öne attığı *societas* ve *communitas* veya yapı ve anti-yapı kavramlarını hatırlatmaktadır). Peter Sloterdijk Brouwer ve van Tuinen'in kitabındaki röportajlardan

13. Bkz. Richard Sennett, *Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperaiton*, Penguin, 2012 [*Beraber*], s. 19.

14. Joke Brouwer ve Sjoerd van Tuinen (Der.), *Giving and Taking: Antidotes to a Culture of Greed*, V2 Publishing, 2014, s. 5.

birinde,[15] Marcel Mauss'un hediyelerle ilgili klasik araştırmasına atıf yaparak, söz konusu verme fiilinin cömertliği açığa çıkaran kendiliğinden bir eylemden ibaret olmadığında ısrarcıdır. Ona göre, veren kişi bunu bir yükümlülük olarak da algılayabilmektedir. Kin ve hasetten uzak bir yükümlülük olsa da, fiilin yerine getirilmesi belki de hiç diğerkâmlık ve fedakârlık edimi olarak algılanıp, düşünülmez. Hediyenin doğasına uygun bir şekilde verildiği anlarda, egoizmle iyilikseverlik arasında görülen o yaygın çatışmanın önüne geçilir. Yoldaşlık ve dayanışmanın etkin olduğu durumlarda/koşullarda/zihniyette/ortamda bu karşıtlığın ortadan kalktığını da söyleyebiliriz. Vermek iyi bir şeyler *yapmak* ama aynı zamanda iyi *hissetmek*tir. İyilik yapma dürtüsünün dışa ve içedönük unsurları, fedakâr ve bencil yönleri iç içe geçer. Bırakın çatışmayı, birbirinden ayrılamaz hâle gelirler.

Sloterdijk ardından iki ayrı ekonominin birlikte varlığını sürdürdüğünü söyleyerek devam eder: Erotik ve timotik. (İkinci kavramın Platon'daki "thymos" kavramından geldiğini açıklamama izin veriniz. *Logos* (akıl) ve *pathos* (hayvansı arzular) ile birlikte ruhu tamamlayan üçüncü unsur *thymos* kişinin kendisine duyduğu saygıya ve kabul edilme açlığına tekabül etmektedir. Diğer bir ifadeyle, insanın zihnindeki esas "sosyalleştirici" etmen olduğunu söyleyebiliriz. Bu bir kişiyi topluluğa, beni size veya ona, varoluşun içsel ve dışsal yönlerine bağlayan bir unsurdur. Platon'un yorumcularına göre kişinin insanlığı, sağ kalıma dönük, maddeci eğilimleri aşıp timotik yanına ağırlık vermesiyle serpilip gelişir ancak "timos aynı zamanda insana en iyi ve en kötü şeyleri yaptıran unsurdur."[16] "Erotik ekonomi"yse, Sloterdijk'in ifadeleriyle,

> Sadece paranın varlığıyla değil yokluğuyla da harekete geçebilen ekonomidir. Bundan dolayı yoksunluklarla ve kurmacalarla işler. Eğer ortada bir eksiklik yoksa yoluna devam etmek için eksiklik icat eder. Timotik ekonomi insanları, almak yerine vermek isteyen yara-

15. Bkz. Peter Sloterdijk, "What Does a Human Have That He Can Give Away?", Brouwer ve van Tuinen (Der.), *Giving and Taking*, s. 10-1.
16. Bkz. http://wordinfo.info/unit/3363/ip:5/il:T.

tıklar olarak tarif eder. Timotik ekonomiler, insanı derinlerinde vermeye meyilli biri olarak kavrar. Kişinin, hediye aldığı gibi verirken de aynı şekilde mutlu olan çocuklarda gözlemleyebileceği bir şeydir bu.[17]

Ancak mesele bugün hayata geçirdiğimiz kitle kültürünün (Sloterdijk'in düşünceli gözlemiyle), "her gün her şeyin kabalaşması ve egoizm propagandaları"yla topluluk bilincini yok etmesidir. "Tüketim toplumlarında muhtemelen bunu aşmanın hiçbir yolu yoktur. Bugün birey en başta bir yurttaş değil, bir tüketicidir." Eklememe izin verirseniz, tüketiciler "müşterek" olandan alıp onu eksiltirken, üreticiler ona ekleme yapıp katkı sunarlar. İdeal anlamda yurttaşlar, toplumun almakla vermek arasında denge kurma/koordinasyon sağlama, "müşterek" varlıkların her ikisini de güvence altına almasını sağlama uğraşıyla ilişkilenirler. "Timotik" olan üzerinde "erotik" olanın yükselmesi ve akabinde insanların "birer zoon erotikon"a dönüşmesiyle bozulmuş işbirliğinin yeniden sağlanmasıyla olur.[18] Sloterdijk Simon Schama'nın *The Embarassment of Riches*'nden [Zenginlerin Mahcubiyeti] alıntı yapar. Hollanda "dünyada kayda değer bir yoksul nüfusun olmadığı tek ülke" olarak temsil edilmektedir. "Peki, ne yapmışlardır? Vaizler kürsülerine çıkıp, zengin bir yaşamın ruhun lanetlenmesiyle sonuçlanacağını söyleyerek zenginleri korkutmaya çalışmışlardır."[19]

17. Sloterdijk, "What Does a Human Have That He Can Give Away?", s. 17.
18. *A.g.e.*
19. *A.g.e.*, s. 18.

12
Eğitim, Edebiyat, Sosyoloji

Riccardo Mazzeo - Bu ikinci sohbetimizin son bölümüne varınca, anlamlı bir imayla yazmak üzere zihnimde topladığım onca fikir dondu ve nerdeyse köreliverdi. Dört yana saçıldılar, dağıldılar ve silinip gittiler. Şahsi düşünceleriyle yazmak üzere beyaz bir kâğıdın başına oturan herkesi sakatlayan ve ara ara kafalarını karıştıran o "boş sayfa sendromu"ndan hiç mustarip olmamıştım. Neticede değer verdiğim bir arkadaş/âlim/aydınla hiç *ikinci* bir eserin sonuna gelmemiştim. Dahası Almanların tabiriyle "Einmal ist keinmal": Ne kadar övgüye layık olsa da hiçbir eylem, tek başına yapıldığında o kadar değerli değildir.

Paul Auster ve J.M. Coetzee arasında *Şimdi ve Burada*'da yayımlanmış bir yazışma vardı. Burada Coetzee, Philippe Petit'in dostuyla bir ip cambazı arasındaki röportajı gösteren DVD'sini izledikten sonra, gerek filmle gerekse cambazla ilgili çekincelerini dillendirir ve Petit'in anlattığından daha iyi, "taslağını adeta Kafka'nın hazırlayıp kenara fırlatacağı bir öykü" tahayyül eder.[1] Öyküde cambaz boşlukta asılı duran bir ipte yürüyerek hayatını riske atar. Hayatta kalır fakat bir daha böyle bir şey yapmaya ayak diretir. Evlenir, çocukları olur ama bir daha eskisi gibi olmaz. Bir kere oraya çıkmak yeterli değildir.

Aklımı kaçıracağımı sandım, çünkü tek bir kelime dahi yazamadan bilgisayarı açıp kapatıyordum sürekli. Sonunda bir boşluk yaratmam gerektiğini anladım. Aklımda, Houellebecq'in *The Possibility of an Island*'ı gibi tüm arkadaşlarımdan okumasını isteyeceğim kadar aşina olduğum bir eserin getirdiği düşüncelerden, sizi son kez Leeds'te gördüğümde bana vermiş olduğunuz, Borges'in *Labirentler* kitabında (sığ bir kavrayışa sahip olmasam da beni tamamen aşan ve şu an derinlikli bir şekilde ele alabileceğimi düşünmediğim eserde) bahsi geçen "Pierre Menard, *Quixote*'nin Yazarına" kadar varan hipotezlerden kurtulmam gerekiyordu.

Bu esnada dostum Massimo Recalcati'yle buluşmak üzere Pordenone'a seyahat ederken, trende son kitabı *L'ora di lezione*'yi[2] okudum ve kitapta yaşadığım tıkanmanın onaylandığını ve ondan kaçmamı sağlayacak bir ihtimal olduğunu gördüm:

> Jung'un söyleyeceği gibi her boş sayfa yanında "dünün ağırlığı"nı taşır. İnsanı tutuklu bırakacak, felç edecek ve boyun eğdirecek geçmiş anıların görünmez bir tabakası vardır içinde [...] görünmez ama tüm yoğunluğuyla tortulaşmış bilgi, o boş sayfayı kalın bir örümcek ağı gibi kapatır. [...] Beyaz sayfa *her zaman* ölü nesnelerle, durağan unsurlarla, heybetli ideallerle ve erişilmez eserlerle doludur, çünkü her yaratıcı süreç öncesinde yaşanmış şeylerin anılarını miras alır. Her

1. Paul Auster ve J.M. Coetzee, *Here and Now: Letters*, (2008-2011), Vintage, 2013 [Şimdi ve Burada: *Mektuplar 2008-2011*, Çev. Seçkin Selvi, Can Yay., 2013], s. 127.
2. Massimo Recalcati, *L'ora di lezione*, Einaudi, 2014.

şeye rağmen bu mirasın varacağı iki olası sonuç vardır: Ya skolastik bir tekrar içinde kavranabilir ya da gerçekten özgün ve yaratıcı bir sanatı açığa çıkarır.[3]

Kitabı, ancak *bilgi sevgisi*nin aktarılmasıyla somutlaşabilecek bilginin aktarılması gibi zorlu bir sanat üzerine yazılmıştır. Kanaatimce, bilgi sevgisi bereketli topraklara ihtiyaç duyar. Zengin bir kitap haznesinin olması, bürokratik bilgiçlikten uzak durulması gerekir. Aşağıdan ve yukardan, yakından ve uzaktan katılıma açık olmalıdır. Özel, seçkin ve ayrıcalıklı okullarda açığa çıkan mafyaya karşı dirençli olmalıdır. Bu okullarda temel amaç bilgiyi ve genel refah düzeyini artırmak değil, iktidara sahip olanların çocuklarıyla, yani yarın anne babalarının yerlerini alacak kişilerle ittifaklar kurmaktır. Bu, mülk sahiplerinin ortaklarıyla birlikte paranın daha fazla para yarattığı ve talihsiz olanların kaderinin satılığa çıkarıldığı ağları denetlemesine izin veren ayrıcalıklı toplumsal sınıfı kalıcılaştıran bir şeydir.

Alan Bennett'in Cambridge Üniversitesi'nden belli öğrencilere verdiği bir dersi hatırladım. Oyun yazarı Bennett, Leeds'teki Grand Theatre'da yapılan matine gösterilerini, 1951 yılında Cambridge'te yaptığı keşfi ("güzelliğin sürekli serpilmeye devam ettiği bir yere daha önce hiç rastlamamıştım"), toplumsal merdivenin çok alt basamaklarında olduğu için üniversiteye kabul edilmediğini ve bağımsız eğitimin sorunlarını, yani birlikte yazdığımız *On Education*'da [Eğitim Üzerine] (2012) yazdığınız gibi "işlenmemiş cevherler"in göz ardı edilmesini anımsarken verdiği derste şunların altını çiziyordu:

> Eğer adaletsizse, Hıristiyan dahi değildir. Adalete ilişkin fikirlerimizi ne ölçüde Hıristiyanlığa borçlu olduğumuzu bilmiyorum. Neticede her ruh Tanrı'nın gözünde aynıdır ve bu sebeple bugünlerde dedikleri gibi fırsat eşitliğini hak etmektedirler. Belli ki eğitim alanında durum böyle değildir ve hiç de böyle olmamıştır. Ancak bu çabalamaktan vazgeçmemiz gerektiği anlamına gelmez. Ciddi bir girişimde bulunmanın zamanı gelmedi mi?[4]

3. *A.g.e.*, s. 45-6.
4. *London Review of Books* (www.lrb.co.uk).

İkinci bölümde, hayatını bugün "yitip gitmiş" kişiler olarak görülen öğrencilere adamış Eraldo Affinati gibi iyi ve cömert öğretmenlerin çok ama çok az sayıda "Lorenzino"yu kurtarabileceğinden bahsettiğiniz sözler ve politik çözümlerin bulunma ihtiyacı üzerine düşündüm. Şurası kesin ki, politik düzeyde umut aşılayacak hiçbir güçlü emare göremiyorum. Coetzee, Borges'in ansiklopedilerle ilgili hipoteziyle şu yorumlarda bulunur:

> Bir kez tamamlandığında ansiklopedi mazide kalmış geçmişin yerine yeni bir geçmiş koyma, böylece yeni bir bugün yaratma potansiyeline sahip olur. [...] Bunu finansal krize uygularsak, Borges'in önerisi en azından teoride uygulanabilir gibi durmaktadır. İnsanlık tarihiyle kıyaslandığında, bilgisayar ekranlarındaki sayıların pek bir ağırlığı yoktur. İstesek bile bir anlaşmaya varma ve yeni sayılarla sıfırdan başlamak için onlarsız yapmamızı sağlayacak kadar ağırlığı yoktur.[5]

Doğal olarak her şey bize ve bir anlaşmaya varma kapasitemize bağlıdır fakat belki, Gustavo Dessal'le yazışmalarınızda belirttiğiniz gibi, "sarkacın dönüşü"nü beklememiz gerekmektedir.

Sosyoloji ve edebiyat arasındaki o yakın bağa dönersek, sorun hâlâ kendi çemberlerimizden çok daha geniş ufuklara açılmakla ilgilidir. Nitekim bu her iki disiplin tarafından da paylaşılmaktadır. Auster'in Coetzee'ye yazdığı gibi, "kimse şiirlerin (veya sanatın) dünyayı değiştirebileceğine inanmaz. Kimse kutsal bir misyona kendisini adamamıştır. Bugün her yerde şairler vardır ama onlar sadece birbirleriyle konuşmaktadırlar."[6]

Büyük saygı duyduğunuz Charles Wright Mills sosyolojideki bu kapanışı önceden görmüştü. Sizin gibi Wright Mills de, Massimo Recalcati'nin tarif ettiği "maestro" figürünün yeniden canlanmış hâlidir: Başka bir ifadeyle, insanlarda coşkuyu tetikleyip, hayal gücünün kapılarını ardına kadar açabilen biridir. *Sosyolojik Tahayyül*'ünde Wright Mills, çağının iki hâkim teorisini, Talcott Parsons'un "Büyük Teorisi" ile Paul Lazarsfeld'in

5. Auster ve Coetzee, *Here and Now* [Şimdi ve Burada], s. 129.
6. *A.g.e.*, s. 87.

"Soyutlanmış Ampirizm"ini yaratıcı bir üslupla tarif etmek ve yıkmak amacıyla, ironik satırlar kaleme alır. İlkinde bunu yazarın karmaşık ve anlaşılmaz sayfalarından alıntılar yapıp onları birkaç satırda özetleyerek yapar. İkincisindeyse okurlardan, her şeyiyle toplumsal bir bağlamı tarif ederken, bu bağlamı küçük bir taşra iliyle ilgili istatistiksel verilerin listelenmesiyle sınırlayarak ve gerçek anlamda gerekli bilgilerin tümünü dahil etmeden bir deney yapmalarını ister. Başka bir deyişle, Benedetto Vecchi'nin deyişiyle, "tarihi, toplumsal ve 'ırksal' tabakalaşmayı, göç akınını, dinin oynadığı rolü, politik ve federal yönetimi" unutmalarını ister.[7]

İnsanların bilgisayar olmadığını bilen Wright Mills, bilgi yığınını okurların beynine yüklemez. Boşlukları doldurarak öğretmenlik yapmayı istemez aksine keşfedilecek yeni dünyalara açılmayı ister ve bunu yapmak için bir kıvılcım yakması gerekmektedir. Wright Mills'in kitabında bulunun "Entelektüel Zanaatkârlık" başlıklı ek bana göre muazzam ve harekete geçirici bir bölüm. Burada kişisel deneyimin "özgün entelektüel çalışmaların kaynağı olma açısından nasıl önemli" olduğunu açıklıyor ve farazi öğrencilerine şöyle diyor: "Yeterli bir kayıt dosyası tutup bu yolla öz düşünümsel alışkanlıklar geliştirerek, içinizdeki dünyayı nasıl canlı tutacağınızı öğrenirsiniz.[8] Sosyologlar öğrencilerde edilgen bir tepkinin gelişmesini (konu ister Schumpeter, ister Marx, ister Weber'in öğretileri olsun) asla istemezler ama her zaman ve her seferinde, "üç türde ifade"ye erişmek amacıyla öğretilerin yeniden süzgeçten geçirilip baştan yaratılmasına uğraşırlar. Bu ifadeler "*(a)* ilgili kişinin bir konuda bütün olarak söylediklerini sistemli bir şekilde yeniden ifade ederek doğrudan öğrendiklerin; *(b)* sebepler sunarak ve tartışmalarla kabul ettiğin veya çürüttüklerin; *(c)* kendi değerlendirmelerin ve projelerin için birer öneri kaynağı gibi kullandıkların."[9]

7. Benedetto Vecchi, "Un sapere ridotto in frammenti", *Il manifesto*, 4 Eylül 2014.
8. Charles Wright Mills, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press [*Sosyolojik Tahayyül*], 1959, 2000, s. 197.
9. *A.g.e.*, s. 202.

Öğrencilerimiz "tüm cevaplar"ı internette bulabileceklerini düşünerek kendilerini kandırıyorlar oysa böyle bir süreç şundan ötürü kısır ve verimsizdir: "Cevabı kütüphanede bulunabilecek bir soru için saha çalışması hazırlamak nasıl aptalca bir şeyse, okuduğun kitapları uygun ampirik çalışmalara, yani gerçeğe varmaya yarayan araçlara dönüştürmeden önce onları tüketip bitirmiş olduğunu düşünmek de o kadar aptalcadır."[10] Nitekim sosyologlar, önceden ne olacağı kararlaştırılmış süreçleri nihayete erdirmek üzere eğitilen teknisyenlerin ötesine geçip, sosyal bilimci â*limler* olabilmek için bir bakış açısından diğerine geçmenin önemini açıklarlar. Peşin hükümlü yorumların perdesini yırtmak ve özgün bir kavram ortaya atmak için, "başta gevşek hatta kaygan olması kaçınılmaz" şeylerin üzerinde durabilmek çok önemlidir. "Ancak bunlar seninse, bu tür muğlak imgelere ve kavramlara sıkı sıkıya tutunup, üzerlerinde çalışmak zorundasınızdır; çünkü açığa çıktıklarında özgün fikirleri açığa çıkaranlar, hemen hemen her zaman bu tarz imge ve kavramlardır."[11]

Bu Wright Mills'in ölmeden hemen önce yazdığı gün gibi bugün de geçerliliğini koruyan bir tanıklıktır. Diğer yanda edebiyatta ifade edilen tahayyüllerin de bazen benzer bir değeri vardır. Örneğin İsrailli yazar David Grossman'ın son iki romanını düşünmek bile yeterlidir. Her iki eserine de etki eden, İsrail-Filistin çatışmasına son vermenin güçlüğü ve oğlu Uri'nin 2006'da Lübnan'da öldürülmesi. *To the End of the Land* (2003) adlı ilk eserinde, bir anne askeri bir hücumda oğlunun ölüm haberini alacağını öngörür. O yıkıcı haberle arasına mesafe koyabilmek için, sevdiği iki kişiyle onunla temas kuramayacakları bir bölgede yürüyüş yapmaya karar verir.

İkincisinde, *Falling Out of Time*'da (2014) yine savaşta oğlunu kaybeden bir adam, birden evini bırakıp yaşamla ölüm arasındaki kesişim noktasını bulmak için "ora"ya gitmeye karar verir. Yaşadığı kentte daireler çizerek yürümeye başlar ve yavaş yavaş yanına çocuklarını kaybetmiş başka insanlar katılır. Yazar

10. *A.g.e.*, s. 205.
11. *A.g.e.*, s. 212.

umutsuzlukla ve aynı zamanda alaycı bir üslupla, ölümü yazdığı kelimelerle ötelemeye çalışır.

Yakın zamanda Grossman kendisine şu soruya sordu: "Bir savaşın ortasında aile gibi kırılgan bir baloncuğu korumak nasıl mümkün olur? Böyle gayriinsani koşullarda! 18 yaşına geldiklerinde gidip savaşmak zorunda kalan çocuklar yetiştirirken!" Ardından şunları ekledi: "Ülkemizde bizler gerçeklikten, bu kötü şiddet döngüsünden kaçınma eğilimindeyiz ve bunu hem İsrailliler hem de Filistinliler yapıyor. 30 yıldır işgale karşı çıkıyorum. Filistinliler kendi devletlerine sahip olmadıkça, bizim de bir devletimiz olmayacak."[12] Bana göre bu son derece geçerli bir beyandır ama yazdığı o muhteşem eserlerle kıyaslandığında alabildiğine zayıf kalmaktadır. Hayal gücü, analiz, analiz edilen hayal gücü. Sosyoloji ve edebiyatın ortak alınyazısı işte bu.

Zygmunt Bauman - Auster'ın "sanat dünyayı değiştirir mi?" sorusu sosyoloji için de eşit anlamda geçerlidir. Fazlaca uzun sürmüş ömrümün sonlarında bu soru, aksine işaret eden ve düzenli surette artan kanıtlarla birlikte beni en çok endişelendiren şey. Geriye baktığımda, ilk gördüğüm şey başta bir dizi sahte gündoğumu, ölü doğmuş umutların, yerine getirilmemiş vaatlerin ve beklentilerin, daha gerçekleşme imkânı dahi bulamadan yalanlanan, kenara atılan ve unutulan sözcüklerin gömüldüğü uçsuz bucaksız bir mezarlığa benzemektedir.

Yine de sosyologlar ve roman yazarları olarak, insanların yaşadıkları koşullar içinde muazzam gücünü görünmezliklerinden alan en gizli ve içsel yaşam kaynaklarını görmelerine, yaşamlarını sürdürme yollarına anlam, amaç ve değer aşılamaya çabalarken, yaşamın getirdiği belirsiz tuzaklardan ve pusulardan uzak durmalarına yardımcı olmakla yükümlü bizler, sözcüklerden başka hiçbir araca sahip değildir. Büyük Jose Saramago'nun 25 Eylül 2008'de belirttiği gibi;

> Daha her şeyin başında, bildiğimiz gibi belirsizliklerin en büyük yaratıcısı konuşmayı icat etmeden önce [yani o loş hayvani geçmişi-

12. David Grossman, Pordenonelegge'de Eylül 2013'te verdiği konferanstaki konuşması.

> mizde –ZB], kim olduğumuzla, içinde yaşadığımız yerle aramızdaki şahsi ve kolektif kimliğimizle ilgili hiçbir ciddi şüphemiz yoktu [...] önceleri dünya görünümler ve yüzeydekilerden ibaretti [...] her şey göründüğü gibiydi.[13]

Bize olan biteni göründüklerinden ayırma imkânı veren, bizi buna sevk eden ve zorlayan şey sözcüklerdir. Bir meselenin hakikatiyle suretleri arasında uçurum yaratan şey sözcüklerdir. Nitekim bu suretler hakikat mahkemesinde başkanlık koltuğuna oturmaya ve mesajlarını ifade etmeye çabalarlarken, kendilerini duyuların önerdiği/çıkarımda bulunduğu/ima ettiği şeylerin yanına koyarlar. Yine de aynı Saramago, 18 Kasım 2008 günü, yani hemen iki ay sonra şöyle demiştir: "Kuşku yok ki hayatım boyunca söylediğim bir avuç dolusu makul şeyin neticede hiçbir sonuç vermemesinden ötürü, ağzımda acı bir tat kaldı." Ve yaşamı boyunca sözcüklerle sarf ettiği emeğin pratik sonuçları hakkında böyle sert bir açıklama yaparken hiç şüphesiz çoğumuzdan daha zayıf gerekçelere sahip olmasına rağmen, kendi kendisini mahkûm etmiştir. Oysa roman yazarları arasında en büyük filozoflardan ve sosyologlardan biri olan Saramago, sözcüklerin önemini ölçmeye yarayan standartları çoğumuzun yapmaya cüret edeceği ve uğraşacağından çok daha yukarılara çekmiştir. Bir ay sonrasında yani Noel günü şöyle yazmıştır: "Tanrı evrenin sessizliğidir ve insan bu sessizliğe anlam veren çığlıktır."

Cornelius Castoriadis'in verdiği son röportajlardan birine öykünerek, on beş yıl önce "medeniyetimizdeki sorunun kendisini sorgulamayı bırakması"nda olduğunu söylemiştim.[14] Ayrıca "büyük anlatılar"ın çöktüğü ve öldüğünü söyleyen ilanların, bilgi sahibi sınıfların çözülmesine işaret ettiğini de söylemiştim. Diğer bir deyişle, yaşanan modern aydına özgü uğraşların tamamen reddedilmesi veya John Kenneth Galbraith'in meşhur deyişiyle

13. Jose Saramago, *O Caderno* [*Defterler,* Çev. Nesrin Akyüz, Kırmızı Kedi Yay., 2017], burada alıntılanan Verso'nun 2010 yılında *The Notebook* başlığıyla yayımladığı Amanda Hopkinson ve Daniel Hahn çevirisidir.

14. Zygmunt Bauman, *In Search of Politics*, Polity, 1999 [*Siyaset Arayışı*, Çev. Tuncat Birkan, Metis Yay., 2013], s. 125.

"memnun olanların sahneyi terk etmesi"ydi. Bunun dışında "ideolojinin eskiden aklı *doğa karşısı*na koyduğunu, neoliberal söylemin onu *doğallaştırarak* aklı güçsüzleştirdiği"ni belirtmiştim.[15] "Doğal" olmanın anlamı şuydu: Ne akla ne de amaca sahip olmak. Sadece var olmak. Evrende insanların yarattığı, tasarladığı ve tesadüflerin de etki ettiği bir dilime/alana "doğallık" atfetmek, büyük oranda (ve baştan aşağı) *comme il faut*'u *comme il ne faut pas*'tan ayırma, onun kaçınılabilir sorunlarına karşı mücadele etme ve onları ortadan kaldırma, kaçınılması mümkün yanlışları düzeltme ve her şeyin başında seçimlerinin sorumluluğunu alma (yani "bir şeylerin farklı yapılabileceğini" kabul etme) konusunda tutkusunu kaybetmiş bir toplumun hâlinden memnun ve kendi kendisini kutlayan hâletiruhiyesini saklama operasyonudur. Bu kendi kendini öven, ukala bir tavrın korkaklık ve kendi kendini kandıran bir karakter arasında çirkin, uzun vadede zehirli bir birleşimdir.

Çağımıza ait çıkmaz dönüp dolaşıp sorgulanmanın ihmal edilmesi, reddedilmesi veya öğrenilmiş sorgulayamama hâlidir. Soru sorma sanatı, kendi döneminde Margaret Thatcher'ın özlü ve zeki bir şekilde özetlediği gibi, "Alternatif Yok" sözünün hegemonyacı ağırlığıyla tedavülden kalkmış ve itibarını kaybetmiş, güçten düşüp sönükleşmiştir. Hayranlarının "olağanüstü derecede rahatsız edici" bulduğu filmlerin yönetmeni Michael Haneke, yarattığı eserlerin altındaki amacı şöyle formüle etmişti: "Aranan şey ideoloji değil, kişinin kendi yalanıyla hesaplaşmasıdır."[16] Cevaplar kaygıyı yatıştırma (hatta daha iyisi onu ortadan kaldırma veya boğma), böylelikle kavgaları çözüme bağlama amacıyla icat edilir, yaratılır ve öne atılırken, soruların *raison d'être*'sinin seslenilen kişiyi kayıtsızlığından kurtarıp kavgacı bir hâletiruhiye içine sokmak olduğunu ekleyebiliriz. Sorular, soru sorulan kişilere seçim yapma ve yaptıkları seçimlerle oluşacak sonuçların sorumluluğunu alma yükümlülüklerini

15. *A.g.e.*, s. 128.
16. Michael Haneke, alıntılandığı yer R. Weiskopf, "Ethical-aesthetic Critique of Moral Organization: Inspirations from Michael Haneke's Cinematic Work", *Culture and Organization*, 20 Mart 2014, s. 152-74.

hatırlatır. Başka bir deyişle soru sorduğumuz insanların gözünü benliğin ahlaki doğasına açar. Weiskopf, Haneke'nin eserlerini ahlaki dersler veren eserler olarak değil etik eserler olarak sınıflandırmayı seçer. Ona göre Foucault'nun "ahlaki pedagojisi"nden ziyade "etik psikagojisi"ne aittir. "İknadan, talimatlardan ve telkinlerden vazgeçip seyircilerin karşısına bir tepki veya cevap vermeye zorlayan, kendi ilişkileri üzerine düşünmeye mecbur bırakan bir "hakikat" çıkarmakla yetinmektedir.

Psikolojide ve sağduyuda ön plana çıkarılan hakikatler, en az sorular ve cevaplar kadar aykırılık içinde olduğu sürece, böyle bir hakikatin sağduyuya ait peşin hükümlerin karşısına çıkacağını eklemem gerek. Sorular, cevapların yaratmayı hedeflediği, birbirinin aynısı zihinsel ve ahlaki konforu yıkma eğilimindedir. "İzleyicide üretken bir rahatsızlık" yaratmayı amaçlayan Haneke, Weiskopf'un doğru yorumuyla, "sadece acı ve ıstırabı görünür hâle getirmeye değil, izleyiciyi şiddeti görme (ve görmeme) tarzıyla yüzleştirmeye çalışmaktadır." Bu görüşe dayanak olması için, yüksek gişe hasılasını hedefleyen ticari filmlerde şiddetin "satılması"nda ve ticarileştirilmesinde kullanılan zararlı ve iç karartıcı yöntemlerle ilgili olarak Haneke'nin kendi görüşlerine gönderme yapmaktadır:

> Vicdan azabı satmaz. Hepimiz *Apocalypse Now*'un helikopterine oturur ve "Ride of the Valkyries" eşliğinde aşağıda karınca sürüsünü andıran Vietnamlılara ateş açarız. Ateş açtığımız yabancı, anlaşılmaz, korkutucu, yok edilmesi gereken şeylerdir ve kendimizi sanki bir saunadan çıkmış gibi rahatlamış hissederiz; çünkü yapılan katliamda bizim hiçbir sorumluluğumuz yoktur. Sorumlusu komünizmdir, Washington'da bir türlü aşılamayan politik bayağılıklardır, hatta gerekirse bizim için hiç iyi bir dost olamamış Amerikan başkanıdır. Hepimiz buna seve seve yedi Euro veririz, değil mi?

Ah evet, veririz elbet! Atalarımız nasıl gezgin keşişlerin pazarladığı, geçmiş ve gelecek günahlarımızın bağışlanmasını sağlayan şeyleri satın almışsa, biz de temiz bir vicdan için para harcarız. Bugünlerde bu tür aflar, dünyayı kendi vaaz ettikleri ahlaki taleplere göre biçimlendirmekle tehdit eden ahlaki sor-

gulamaları geçersiz kılmak için, gittikçe isyankârlaşan ahlaki benlikleri gayriahlaki bir dünyaya sıkıştırmak için uğraşan statükonun havarileriyle aynı safta yer alan ticarileşmiş kültür endüstrisinin temel ihtiyaç maddeleridir. Böyle önceden tasarlanmış ve kendi kendini açan bir kurgunun olası/muhtemel akıbetinin, şeylerle onları harekete geçirme tarzımızın mevcut rotasına terk edildiği durumlarda ne olacağını bulma işi, Michel Houellebecq tarafından büyük eseri *The Possibility of an Island*'taki klonlanmış onca kahramanın sonuncusu Daniel 25'e bırakılmıştır. "İnsanların hazları bizim [neo-insanlar] için hâlâ bilinmeyen şeylerdir. Tam tersi, yaşadıkları ıstıraplarla içimizin parçalanması da imkânsızdır. Gecelerimizi artık korkular veya zevkler sarsmıyor. Ancak bizler yaşıyoruz. Yaşamı zevk ve sefalet olmadan sürdürüyoruz."

İstediğimiz şey bu mu? Sükûnet, duyarsızlık ve kayıtsızlığın konforundan türeyen bir mutluluk mu? Oradan çıkma hakkına da imkânına da sahip olmadan dünyaya gelen Daniel 25'in aklına, içinde bulunduğu koşulları "mutluluk" sözcüğüyle tanımlamak gelmemişti.

Yaşamlarımızın tüketim kültürüyle (yani dünyayı satın alınacak, sindirilecek ve yok edilecek, yutulduğu veya zevk sırasında cazibesini kaybettiği süreçte çöpe atılacak metaların devasa, sonsuz ve hep tazelenebilir kabı olarak gören bir kültürle) tüketileceği günlerin geleceğini, istisnai ölçüde becerikli ve ileri görüşlü roman yazarı George Perec adeta bir kâhin gibi önceden görmüştü. Bunu yaşamı sorunsuz, dikensiz, rahat ve konforlu kılan şeylerin hazzını keşfeden, bu şeylerden bolca edinebilmek için zenginleşmeye azmetmiş Sylvie ve Jérôme'un bahsini ettiğimiz öyküsünde yapar.

> Onların dünyasında elde edebildiğiniz şeylerden her zaman daha fazlasını istemek adeta bir kural gibiydi. Bu onların hükmettiği bir şey değildi. Toplumsal bir yasa, yaşamın hakikatiydi. Her yerde, dergilerde, vitrinlerde, sokaklarda ve hatta bir bakıma en özgün ifadesiyle kültürel yaşamı oluşturan tüm ortak tabirlerde reklamı yapılan bir şeydi.[17]

17. Bkz. George Perec, *Les choses*, Julliard, 1965 [Şeyler]. Burada alıntılanan yer: *Things: A Story of the Sixties*, Çev. David Bellos, Vintage Books, 2011, s. 49.

Birkaç ayartıcı ama hayal kırıklığına uğratan fırsat keşfettikten sonra, nihayet hedeflerine ulaşırlar. "Tuhaf ve parlak bir dünyaya, piyasa kültürünün göz kamaştırıcı evrenine, konfor ve mutluluğun büyüleyici tuzaklarıyla dolu zindanlara" kabul edilmişlerdir.[18] Bu dünyada "birbirini ahenkle takip eden, belli belirsiz birinin diğerine ayar verdiği günler ve geceler dışında, aynı temaların nerdeyse hiç bitmeksizin tekrar edileceği, mutluluğun baki olacağı, hiçbir üzüntünün, trajik olayın veya talihsizliklerin sorgulamayacağı türde bitmek bilmez bir keyif sürecekleri" bir yaşam vaat edilmişti onlara (bunu hayal etmişlerdi).[19]

Ama ortada bir çapanoğlu vardı. "Mutluluğun baki olduğu" dünyada dikenli ve rahatsız edici bir bityeniği vardı. Zaman zaman genç çiftimiz "buna bir an bile dayanamıyordu. Kavga etmek ve kazanmak istiyorlardı. Peki, nasıl kavga edeceklerdi? Kiminle edeceklerdi? Neyin kavgasını vereceklerdi?"[20] Perec bize bugün olduğu gibi geçmişte de, milyonlarca insanın bir dilim ekmek ve bir bardak temiz su için kavga ettiğini, etmeye de devam ettiğini hatırlatır. Ancak "Jérôme ve Sylvie kabarık bir kanepe için savaşabileceklerine pek inanmıyorlardı." Kim inanırdı ki? Kendisine geriye dönüp baktığında mutlu bir yaşamı olup olmadığı sorulduğunda verdiği söylenen cevapla mutluluğa ilişkin görüşlerini ima etmiş Wolfgang Goethe'yi anımsamaktan kendimi alamıyorum. "Mutlu tek bir hafta dahi hatırlayamasam da, çok mutlu bir yaşamım oldu." Anlamı şu: Mutluluk sıkıntı, üzüntü ve stresin olmadığı bir yaşamın değil, onlara direnerek, onlarla mücadele ederek ve onları aşarak geçen bir yaşamın sonucudur.

Şeyler'den iki yıl sonra, Perec daha yeni başlamakta olan tüketim çağının sonuna ilişkin felsefi düşüncelere daldığı *Uyuyan Adam*'ı[21] yayımladı. "Belki uzun yıllar kendinize yalanlar söylemeye, hislerinizi köreltmeye, her gün daha çok çamura

18. Perec, *Things* [Şeyler], s. 77.
19. *A.g.e.*
20. *A.g.e.*
21. George Perec, *Un Homme Qui Dort* [*Uyuyan Adam*, Çev. Sosi Dolanoğlu, Metis Yay., 2012]. Burada alıntılanan yer *A Man Asleep*, Çev. Andrew Leak.

batmaya devam edeceksiniz. Ancak oyun sona erdi. O büyük sefahat, arafta geçen bir yaşamın gayrimeşru sevinci bitti. Dünya yerinden kımıldamadı ve siz değişmediniz. Kayıtsızlık sizi farklı kılmadı." Yaşamın mutluluk yaratma potansiyeline gelirsek, duvar kâğıtlarını değiştirme arzusuyla, dünyayı ve sakinlerinin sıkıntılı koşullarını değiştirme arzusu arasında gerçekten hesaplanması ve ortadan kaldırılması imkânsız bir fark vardır.

Duvar kâğıtları ve mobilyalar, pencerenizden gördüğünüz manzara, eşleriniz ve sevgilileriniz, düşünceleriniz ve kendinizle birlikte, ileri görüşlü yazarlardan Joseph Brodksy'nin öngörüsüyle sıkılmaya mahkûm olduğunuz tüketim nesnelerine dahildirler.[22] Aksi hâlde birbirini sürekli takip edecek sıkıcı ve monoton günlerle gecelere heyecan katma vaadinde bulunan reklam broşürlerini yazanların inatçı tavsiyelerini takip ederek, geçmişte size keyif vermiş, kullanmış olduğunuz şeylerin hatıralarını toplayıp en yakın çöplüğe atabilir ve "yeni bir başlangıcı" andıran (yani yeni duvar kâğıtları, yeni pencere manzaraları, yeni sevgililer vb) şeylerin henüz keşfedilmemiş hazlarına koşabilirsiniz. Ancak duvar kâğıtlarını veya tüketim yaşamının diğer araç gereçlerini değiştirerek mutlu olacağınızı düşünüyorsanız, çok büyük hayal kırıklığı yaşayacaksınız. Brodsky'nin uyardığı üzere, aradığınız mutluluk adına (bu bağlamda insanların mutluluğuna daha uygun bir dünya adına) okumanız, düşünmeniz, hafızanıza kaydetmeniz ve dikkate almanız gereken şey şudur: Hayaletleri andıran ve umutsuzca bölünerek çoğalan mutluluk, (ancak ve ancak) "yatak odanızda yeni bir aile ve farklı duvar kâğıtlarının arasında, farklı bir durum ve iklim içinde, seyahat acentasıyla deli doktorunuzdan gelen bir yığın faturayla birlikte uyanıp, pencerenizden içeriye süzülen ışığa bakarken aynı hislere kapıldığınız" güne kadar sürer. "Lügatinize nevroz ve depresyon kelimeleri girerken, ilaç dolabınıza da haplar dolacaktır."

Bunlar esasında varoluşsal meselelerdir. Her gün yeni hazlar ve yeni başlangıçlar peşinde koşarken iyiden iyiye görünmez hâle

22. Bkz. Joseph Brodsky, *On Grief and Reason: Essays of Joseph Brodsky*, Farrar, Straus and Giroux, 1995, s. 107-8.

gelecek kadar un ufak olmuşlardır. Hepsi telaş içinde geçen yaşamımızı alametifarikaları, doğası itibariyle ve belki de onulmaz ölçüde miyoplaşmış tüketiciler toplumunda, ânın tiranlığıyla[23] yaşadığımız şeylerdir. Modern çağda insanın özerk olma, öz yaratıcılığa ve benliğini ortaya koymaya dönük düşleri, insanın yetkinlik sınırlarının ötesine atılmasın diye, tekrar insanların ilgi odağına yerleşme arzusundadırlar.

Bu ve diğer varoluşsal meseleleri sorgulamak, bunları tekrar kamuoyunun gündemine taşımak, hem edebiyatın hem de sosyolojinin paylaştığı uğraşlardır. Bu soruların peşinden gitmek iki yaratıcı çabayı birleştiren unsurdur. Onları birbirlerini tamamlayan unsurlara dönüştürmekte, kalıcı bir etkileşim ile karşılıklı esinlenmelere yol açmaktadır.

23. Aynı başlığı taşıyan bir araştırmada ilk olarak Thomas Hylland Eriksen'in kullandığı bir deyiştir, Pluto Press, 2001. Kapsamlı bir tartışma için ayrıca bkz. Zygmunt Bauman, *Consuming Life*, Polity, 2007, bölüm 3.

İnsan deneyimi hem yazarların hem de sosyologların tezgâhlarına, halihazırda önceden yorumlanmış bir biçimde gelir. Gerek edebiyat gerekse sosyoloji "ikincil hermenötik" çalışmalardır, yani zaten yorumlanmış olan şeyin yeniden yorumlanışıyla uğraşırlar. Bu sebeple her ikisi de, yorumlama perdesinin yırtılmasını sağlayacak saklı dikiş yerlerini aramakla meşgul olmalıdır. Dahası hiçbiri o an yırtmakta oldukları perdelerin arkasına saklanmış diğer perdeleri açığa çıkarmaktan kaçınamaz. Bizler sizin de söylediğiniz gibi gerçekten de "iki kız kardeş"iz. Bir adım daha ileriye gidip edebiyatla sosyolojinin öyle sıradan kardeşler olmadığını, Siyam ikizleri olduklarını söyleyeceğim. Her Siyam ikizi gibi, beslenme ve sindirme organları ortak oldukları için de cerrahi olarak birbirlerinden ayrılmaları imkânsızdır. *Kardeş* olarak kardeşçe rekabetlere girmeye meyilliyizdir. Ancak *Siyam ikizleri* olarak, işi asla yolları ayıracak noktaya getiremeyiz ve aynı uğraşları paylaşmaya, hareketlerimizi koordine etmeye mahkûmuz...

Z. Bauman

***

Zygmunt Bauman ve Riccardo Mazzeo arasında gerçekleşen bu diyalog kitap, "iki kız kardeş" olarak edebiyat ve sosyoloji arasında mekik dokuyor, bu iki söylem alanının bağlantı noktalarına, ayrı düştükleri sınır bölgelerine eleştirel bir perspektiften hareketle derinlikli ve tartışmaya açık yorumlar getiriyor. *Edebiyata Övgü* hem edebiyatın hem de sosyolojinin çağdaş sorunlarını titiz bir bakışla masaya yatıyor...

AYRINTI • İNCELEME
ISBN-13: 978-605-314-372-7
9 786053 143727